

TAMPEREEN YLIOPISTO

Maija Ojala

RÄÄTÄLIN TYTÄR, SUUTARIN VAIMO JA TYNNYRINTEKIJÄN LESKI
Naisen siviilisäädyn vaikutus käsityöläisammatin harjoittamiseen Lyypekissä ja
Tallinnassa n.1360–1520.

Yleisen historian pro gradu -tutkielma
Tampere 2007

Tampereen yliopisto

Historiatieteen laitos

MAIJA OJALA: Suutarin tytär, räätälin vaimo ja tynnyrintekijän leski. Naisen siviilisäädyn vaikutus käsityöläisammattinharjoittamiseen Lyypekissä ja Tallinnassa n. 1360–1520.

Pro gradu -tutkielma, 67s., 10 liites.

Yleinen historia

Helmikuu 2008

Opinnäytteessäni tutkin oliko naisen siviilisäädyllä vaikutusta hänen mahdollisuuteensa harjoittaa käsityöläisammattia myöhäiskeskiajan Lyypekissä ja Tallinnassa. Tutkimusongelmaa lähestyn käsityöläisammattikuntien sääntöjen pohjalta, joita on säilynyt molemmista kaupungeista. Aiemmassa tutkimuksessa naisen asemaa on tutkittu lähinnä kiltasääntöjen perusteella. Nämä säännöt ovat enimmäkseen järjestyssääntöjä, jotka koskevat kiltojen juhlia, eikä niistä juuri löydy naisia käsitteleviä kohtia. Kuitenkin niiden pohjalta on tulkintoja, joiden mukaan naisten asema killoissa olisi ollut marginaalinen. Aiemmassa tutkimuksessa ei ole tehty eroa kiltojen ja ammattikuntien välillä. Käsityöläisammattikuntien säännöt sisältävät sen normiston, jonka puitteissa käsityöläinen sai harjoittaa ammattiaan myöhäiskeskiajan kaupungissa. Ne sisältävät myös naisia käsitteleviä kohtia ja tarjoavat siten mahdollisuuden tutkia käsityöläisnaisen asemaa Lyypekissä ja Tallinnassa. Muutamat tutkijat ovat esittäneet näkemyksiä, joiden mukaan naisen asema olisi ollut suhteellisen heikko Tallinnassa verrattuna muihin Itämeren alueen kaupunkeihin. Vertailevaa metodologia käyttäen on mahdollista selvittää, oliko käsityöläisnaisen asemassa eroja kahdessa merkittävässä hansakaupungissa. Lyypekillä ja Tallinnalla oli kiinteät kauppasuhteet läpi keskiajan ja Tallinna kuului lyypekkiläisen oikeuden piiriin. Tutkimustulosten perusteella voidaan sanoa, että siviilisäädyllä oli merkitystä naisen mahdollisuuteen harjoittaa käsityöläisammattia. Käsityöläisammattikuntien säännöissä puututtiin erityisesti lesken oikeuteen harjoittaa ammattiaan. Monet ammattikunnat antoivat leskelle eri vaihtoehtoja, joiden perusteella hän sai jatkaa ammattiaan. Jos leski halusi jatkaa työtään hänen tuli yleensä joko mennä uudelleen naimisiin tai palkata avukseen kisälli. Joissain tapauksissa leski sai jatkaa verstaan pitoa yhdessä lastensa kanssa. Muutamat ammattikunnat takasivat leskelle nk. rajattoman leskenoikeuden, jonka perusteella leski sai jatkaa työtään vanhaan tapansa ilman rajoituksia. Merkittävää on, että nämä lesken ammattinharjoittamista koskevat sääntökohdat ilmestyvät käsityöläisammattikuntien statuuhteihin pääosin 1400-luvun puolivälin jälkeen. On selvää, että tässä kohden on yhteiskunnassa ja ihmisten ajattelussa tapahtunut jonkinlainen muutos. Muutos sopii hyvin yleiseurooppalaiseen kehityslinjaan, jossa naisen asema kaupunkien työelämässä huononi oleellisesti siirryttäessä keskiajalta uudelle ajalle. Monet tutkijat ovat ajoittaneet muutoksen 1500- ja 1600-lukujen

taitteeseen, mutta näyttää siltä, että ainakin paikoitellen muutosprosessi on alkanut jo aiemmalla vuosisadalla. Siksi onkin tärkeää kiinnittää tutkimuksen huomio myös 1400-lukuun, joka välillä on sivuutettu keskiajantutkimuksessa. Muutoksen takana ovat taloudelliset ja poliittiset mutta myös sukupuoliset syyt. Lisäksi vaikuttaa siltä, että lesken ammatinharjoittamista rajoitettiin erityisesti sellaisilla aloilla, joilla naiset olivat saavuttaneet korkean työstatuksen. Myöhäiskeskiaikaisen Lyypekin ja Tallinnan talous perustui pitkälti kotiteollisuuteen (käsityöläiset) ja kaupankäyntiin (kauppiaat). Kotiteollisuuteen perustuvassa yhteiskunnassa korkean työstatuksen saivat perheet, jotka itsenäisesti hallitsivat raaka-aineita, tuotantoa ja tavaroiden myyntiä. Perheen asemaan kaupungin talouselämässä vaikutti myös ammattikunnan asema kaupungissa ja perheen asema ammattikunnassa. Käsityöläisammattikuntien säännöissä ei juuri puututa aviovaimon ammatinharjoittamiseen. Tämä johtuu siitä, että kotiteollisuudessa avioparin katsottiin muodostavan yhden yksikön, joka näin ollen myös jakoi saman työstatuksen. Tiukkaa sukupuoleen perustuvaa työnjakoa ei tarvittu, eikä ammattikunnan tarvinnut puuttua yksikön sisäiseen työnjakoon. Sen sijaan aviovaimon roolia korostettiin ammattikunnan sosiaalisissa tilaisuuksissa. Tämä juontaa juurensa vanhasta kiltaperinteestä, missä killalla oli tärkeä uskonnollis-kulttuurinen rooli. Ammattikuntasäännöissä ei mainita naisjäseniä mutta heitä ei myöskään kielletä. Säännöissä käytettyjen maskuliinisten sanamuotojen perusteella on päätelty, etteivät naiset voineet olla killan/ammattikunnan jäseniä tai toimia itsenäisinä mestareina. Tässä kohden on kuitenkin jätetty täysin huomiotta saksan kielen maskuliininen luonne. Virallisissa dokumenteissa on vasta viime aikoina kiinnitetty huomiota kielen patriarkaalisuuteen. Näin ollen puuttuvien mainintojen perusteella ei voida tehdä pitäviä tulkintoja naisen aseman heikkoudesta. Käsityöläisammattikuntien sääntöjen perusteella ei myöskään voida todeta, että naisen asema olisi ollut huonompi Tallinnassa kuin Lyypekinissä. Statuuttien perusteella saamme tilanteesta kuitenkin vain virallisen kuvan. Tarvitaankin lisää tutkimusta ja perehtymistä myös muunlaisiin lähdetyyppeihin, jotta naisen tosiasiallinen toimintakenttä myöhäiskeskiajan kaupungeissa pystytään selvittämään ja jotta saisimme tietoa siitä, miten he itse kokivat asemansa ja olosuhteensa.

1. Johdanto	1
1.1 Tutkimuskysymys ja -metodi.....	3
1.2 Lähteet ja aikarajaus	5
1.3 Tutkimusperinne	8
1.4 Naisen asema myöhäiskeskiajalla.....	10
1.4.1 Aviovaimon asema.....	11
1.4.2 Lesken asema	12
2 Käsiyöläisammattikunnat myöhäiskeskiajan kaupunkiyhteisössä	14
2.1 Lyypekin ja Tallinnan väestörakenne	14
2.2 Lyypekin ja Tallinnan käsiyöläisammattikunnat	17
2.2.1 Ammattikuntien ja kilttojen erot	18
2.2.3 Käsiyöläisten järjestäytyminen	20
2.3. Naisen asema käsiyöläisammattikunnissa	22
2.3.1 Lyypekin kunniallisuusmaininnat	24
2.3.2 Tallinnan kunniallisuusmaininnat	27
3. Nuoret neidot	29
3.1 Piijat	29
3.2 Mestarien tyttäret	31
3.2.1 Kisällin kanssa avioon	31
3.2.2 Ammatin periminen	33
3.3. Vertailu Lyypekin ja Tallinnan välillä	34
4. Aikuiset naiset.....	36
4.1 Naimattomat naiset	36
4.1.1 Palkkatyöläiset	36
4.1.2 Itsenäiset naiskäsiyöläismestarit?	37
4.2 Aviovaimon asema käsiyöläisammattikunnissa	38
4.2.1 Avioliiton solmiminen	38
4.2.2 Ammatin harjoittaminen	39
4.2.3 Osallistuminen sosiaalisiin tilaisuuksiin	43
4.3 Erot ja yhtäläisyydet Lyypekin ja Tallinnan välillä	47
5. Lesken oikeudet ja velvollisuudet.....	50
5.1 Käsiyöläisammattin harjoittaminen	50
5.1.1 Uusiin naimisiin	50
5.1.2 Rengin tai kisällin otto	55
5.1.3 Yhdessä lasten kanssa	56
5.1.4 Rajaton leskenoikeus	57
5.2 Lesken asema käsiyöläisammattikunnissa.....	58
5.2.1 Yhtäläiset mahdollisuudet.....	58
5.2.2 Lesken aseman muutos	60
6. Siviilisäädyn vaikutus naisen käsiyöläisammattin harjoittamiseen	65
7. Lähde- ja kirjallisuusluettelo	68
Arkistolähteet	68
Painetut lähteet.....	68
Tutkimuskirjallisuus	68
Liitteet	72

1. Johdanto

Aamun koitteessa alkoi kaupungin kapeilla kujilla vilinä. Liivinmaan toiseksi suurimman kaupungin, Tallinnan, käsityöläiset avasivat pajansa ja torikauppiaat pystyttivät pöytänsä. Alun perin tanskalaisten vuoden 1219 tienoilla perustama kaupunki oli sittemmin saksalaistunut. Vuonna 1248 saivat tallinnalaiset *omnia iura que habent cives Lybicensis* eli Lyypekin kaupunkioikeudet ja kaupunki liitettiin osaksi lyypekkiläistä oikeuspiiriä.¹ 1200-luvun jälkipuoliskolla Tallinna ankkuroitui yhä kiinteämmin saksalaiseen kaupankäynti- ja kulttuuripiiriin kaupungin liittyessä Hansa-liittoon yhdessä Riian ja Tarton kanssa. Tallinnan edullinen sijainti ja hallitseva asema Novgorodin kaupassa loivat edellytykset sen pitkäaikaiselle vauraudelle.² 1400-luvulla muurien suojassa asui noin 7000 asukasta.³ Alakaupunkia hallitsivat saksalaiset kauppiat, joiden keskuudesta valittiin myös kaupungin raadin jäsenet. Domberg eli yläkaupunki piispoineen kuului puolestaan saksalaiselle ritarikunnalle.⁴ Jo 1300-luvulta lähtien alkoivat tallinnalaiset järjestäytyä erilaisiin kiltoihin, ammattikuntiin ja veljeskuntiin, joita kaupunkiin syntyi useita. Näillä erilaisilla yhteisöillä ja järjestöillä oli suuri merkitys myöhäiskeskiajan urbaanissa yhteisössä.⁵

Hieman etelämpänä, Trave-joen suulla Lyypekissä, kävi torikauppa vilkkaana: kalaa Norjasta, turkiksia Venäjältä, suolaa Lüneburgista ja ylellisyystavaroita Flanderin alueelta. Tämä vuonna 1143 perustettu kaupunki nousi 1200-luvulla Itämeren johtavaksi talousmahdiksi maantieteellisesti suotuisan sijaintinsa ansiosta. 1200-luvun loppupuolella alkoivat kaupungit eri puolilla Itämeren perustaa yhteenliittymiä. Merkittävimmäksi näistä kohosi Hansa-liitto, jossa Lyypekillä oli johtava asema aina 1600-luvulle asti. Alun perin kaupunkiliittojen perustamisen taustalla olivat yhteiset intressit, sillä kaupungit halusivat yhteisesti suojella kauppiaitaan.⁶ Hansan merkitys ei kuitenkaan ollut pelkästään taloudellinen vaan myös kulttuurinen: Pohjois-Saksan murteesta, alaksasta, tuli koko Itämeren alueen hallinnon ja kaupankäynnin virallinen kieli ja saksalaisia kauppiaita muutti uusiin hansakaupunkeihin perustamaan

¹ Ebel 2001, s. 35; Mänd 2005, s. 7–8. Itämeren reunoille muodostui 1200-luvulta lähtien lyypekkiläisen oikeuden piiri, johon kuuluivat mm. Kiel, Stralsund, Wismar, Rostock, Greifswald, Elbing ja Memel. (LMA 1991, Bd. V, palsta 2150).

² Dollinger 1989, s. 169; Hakala 2000, s. 13; Mänd 2005, s. 8.

³ Tallinnan myöhäiskeskiajan väkiluvusta on esitetty useita arvioita, sillä keskiajan kaupunkien väkiluvuista on vaikeaa saada tarkkaa tietoa. Arviot vaihtelevat 5500–8000 asukkaaseen. Liivinmaan suurimman kaupungin Riian asukasluku 1400-luvulla oli arviolta 8000 ja se nousi 12 000:een 1500-luvun puoliväliin mennessä. Liivinmaan kolmanneksi suurimman kaupungin Tarton asukasluvun arvioidaan puolestaan olleen n. 5000–6000. Asukasluvut Ks. Mänd 2005, s. 25–28; von Brandt 1966, s. 219; Dollinger 1989, s. 169.

⁴ Hakala 2000, s. 13.

⁵ Mänd 2005, mm. s. 29, 40; Hakala 2000, 15–16.

⁶ LMA 1991, Bd. V, palsta 2148pp.; Dollinger 1989, s. 67–70.

kauppakonttoreita. Kaikki lyypekkiläiset eivät kuitenkaan halunneet ulkomaille. Kaupungin väkiluku kasvoi myöhäiskeskiajalla useista ruttoepidemioista huolimatta. 1370-luvulla arvioidaan Lyypekissä olleen noin 22 000–24 000 asukasta.⁷ Myös Lyypekissä kauppiaat ja käsityöläiset perustivat kiltoja, ammattikuntia ja uskonnollisia veljeskuntia.

Sydänkeskiajan oppineiden mukaan yhteiskunta koostui kolmesta luokasta: munkeista, sotilaista ja maanviljelijöistä (*oratores, bellatores, laboratores*).⁸ Ajattelua hallitsivat myös vastakohtaparit kuten hyvä/paha, ylhäinen/alhainen ja hengellinen/maallikko. 1000-luvulta alkanut kaupungistuminen muutti osaltaan keskiajan yhteiskuntaa ja ihmiskäsitystä. Perinteinen kolmijako ei enää riittänyt kuvaamaan monimuotoistuneen yhteiskunnan rakenteita, vaan syntyi uusi luokka, porvarit ja kaupunkiin sidonnaisia ihmistyyppejä kuten intellektuellit ja kauppiaat.⁹ Entä missä oli naisen paikka? Läpi keskiajan naiset kategorisoitiin omaksi erityiseksi luokakseen. Oman luokkansa sisällä naisia jaoteltiin alakategorioihin erilaisin perustein, kuten esimerkiksi iän, yhteiskunnallisen aseman (kuningatar, aatelinen, työläinen, piika) ja äitiyden mukaan.¹⁰ Tärkein ja useimmin esiintyvä jaottelukriteeri oli kuitenkin naisen siviilisääty: naiset olivat joko neitsyitä, leskiä tai aviovaimoja. Samalla määriteltiin myös naisen suhde seksuaalisuuteensa.¹¹ Katsottiin, että syntiinlankeemuksen jälkeen maailma oli tuomittu himoon ja pelastuskeinona oli siveellisyys, erityisesti sielun siveys. Neitsyet olivat siten naisista parhaimmassa asemassa, sillä heidän ruumiinsa oli puhdas ja sielu pystyi omistautumaan henkisellem elämälle. Avio- vaimon status oli jaottelussa puolestaan alin, sillä hänen oli jatkettava sukuaan ja altistuttava seksuaalille haluilla. Leski asettui puolestaan näiden ryhmien väliin, sillä vaikka hänen ruumiinsa oli saastunut, hän ei enää ollut niin altis himolle vaan pystyi tavoittelemaan sielun puhtautta.¹² Tässä kohden on syytä huomioida, että naisten luokittelut ja määrittelyt ovat peräisin miesten kynistä. Ne kuvastavat usein kirkollisia ihanteita ja normeja, eivätkä aina vastaa suoranaisesti todellisuutta. Kuitenkin ne ovat osa keskiaikaista ajattelua ja naiskäsitystä, minkä vuoksi niitä ei voi sivuuttaa. Osa naisia koskevista rajoituksista määriteltiin koskevaksi koko luokkaa, eli toisin sanoen naissukupuolta. Naiset eivät esimerkiksi

⁷ Von Brandt, 1966, s. 219. Dollinger 1989, s. 36; Ennen 1999, s. 146–147. Vertailun vuoksi todettakoon Saksan myöhäiskeskiajan suurimassa kaupungissa Kölnissä olleen yli 40 000 asukasta. (Ennen 1985, s. 24).

⁸ Shahar 1996, s. 1.

⁹ Le Goff 1990, s. 17–18, 25.

¹⁰ Shahar 1996, s. 2–4; Casagrande 1997, s. 88–93.

¹¹ Salmesvuori 2006, s. 106.

¹² Casagrande 1997, s. 94–96.

voineet toimia politiikassa tai opiskella yliopistoissa. Osa rajoituksista johtui puolestaan naisen sosiaalisesta statuksesta tai siviilisäädystä.¹³

1.1 Tutkimuskysymys ja -metodi

Tutkijan oma aika vaikuttaa aina tutkimukseen ja siksi on helppo sortua vertamaan myöhäiskeskiajan käsityöläisnaisten asemaa suoraan 2000-luvun naisten asemaan. Siitä kulmasta tarkasteltuna näyttäisi siltä, että tutkimuksen kohteena olevien naisten asema oli alistettu, sorrettu ja suorastaan kehno. Päätavoitteeni ei kuitenkaan ole esittää kuinka kapea naisten toimintakenttä tuon ajan kaupunkiyhteisössä oli tai kuinka sorrettuja he kenties olivat vaan pikemminkin päinvastoin. Lähtöoletukseni on, että naiset olivat myöhäiskeskiajan kaupunkiyhteisöissä aktiivisia toimijoita, vaikka heidän toiminnastaan ei meille ole säilynyt niin paljon jäänteitä kuin vastakkaisen sukupuolen toiminnasta. Hypoteesini on, että naisen siviilisäätö on vaikuttanut naisen mahdollisuuteen harjoittaa käsityöläisammattia myöhäiskeskiajan Lyypeissä ja Tallinnassa. Aiemman tutkimuksen perusteella näyttää siltä, että avioliitolla on ollut suuri merkitys naisen elämään ja oikeudelliseen asemaan. Lisäksi tutkimuskirjallisuuden perusteella vaikuttaisi siltä, että lesken asema on eronnut aviovaimon ja naimattoman naisen asemasta. Naisen eri elämän vaiheet ovat siis tarkoittaneet erilaista oikeudellista ja kenties myös erilaista taloudellista ja sosiaalista asemaa. Tämän perusteella olen jäsentänyt työni naisen elämänkaaren mukaan. Käsityöläisammattikuntien sääntöjen perusteella tarkastelen, mikä oli käsityöläisnaisten toimintakenttä suhteessa ammatinharjoittamiseen ja mikä heidän roolinsa oli näissä yhteisöissä. Ensisijaisesti selvitän vaikuttiko naisen elämäntilanteen muutos hänen mahdollisuuteensa harjoittaa ammattiaan. Toisin sanoen, oliko naisen siviilisäädyllä vaikutusta ammatinharjoittamiseen. Jaottelu on perusteltu myös siksi, että naiset oli aikalaiskirjallisuudessa tapana jaotella alakategorioihin juuri siviilisäädyn mukaan. Tärkeäksi nousee kysymys siitä, saiko leski jatkaa ammatinharjoittamista miehensä kuoleman jälkeen ja jos sai, niin millä ehdoin. Lisäksi on kysyttävä, mikä oli aviovaimon status ja miten se kenties erosi lesken statuksesta. Mielenkiintoisia ovat myös säännöissä olevat maininnat ja vaatimukset vaimon kunniallisesta syntyperästä ja moitteettomuudesta. Oliko kyseessä pelkkä niin kutsuttu retorinen maininta vai oliko sillä merkitystä ammatinharjoittamiseen? Lisäksi pohdin yleisesti sitä, mikä oli naisten asema ja rooli käsityöläisammattikunnissa. Olivatko he kenties aktiivisia toimijoita, eli saivat esimer-

¹³ Shahr 1996, s. 11–14, 216.

kiksi toimia mestareina, vai oliko heidän osallistumisensa enemmänkin passiivista, eli he olivat mukana yhteisön toiminnassa vain miehensä kautta. Tarkasteltavana on siten myös naisten osallistuminen ammattikuntien järjestämiin erilaisiin tilaisuuksiin. Tutkimukseni keskittyy käsityöammatissa toimiviin naisiin ja sen ulkopuolelle jäävät niin suurkauppiaseliitti kuin uskonnollisten liikkeiden naiset sekä köyhälistö ja prostituoidut. Näillä ryhmillä oli kiistatta merkityksensä keskiaikaisessa hansakaupungissa, mutta eri ryhmien kattava käsittely ei pro gradun puitteissa ole mahdollista saati järkevää.

Työni voidaan laskea kuuluvaksi sosiaalishistorian piiriin, sillä tarkastelun yhtenä osana ovat keskiajan kaupunkiyhteiskunnassa vaikuttaneet instituutiot eli ammattikunnat ja näiden yhteisöjen rakenne sekä myöhäiskeskiajan kaupunkiyhteisö. Yleisesti ottaen ihmistieteiden tavoitteena on ymmärtää tutkimuskohdettaan.¹⁴ Tavoitteenani onkin ymmärtää paremmin myöhäiskeskiajan kaupunkiyhteisöä, meille vierasta kulttuuria. Tutkimukseni ei kuitenkaan rajoitu pelkästään ulkoisten rakenteiden selvittämiseen ja selittämiseen, vaan tutkimuskohteina eli subjekteina ovat tuon ajan yhteiskunnassa eläneet naiset, ennen kaikkea käsityöläisnaiset. Pelkistetyimmillään historia on ihmisten toimintaa. Ihmisten ajattelu ja toiminta ovat puolestaan yhteydessä toisiinsa. Tähän ajattelun ja toiminnan symbioosiin vaikuttavat lisäksi kulloinkin vallitsevat olosuhteet. Olosuhteet eivät kuitenkaan itse varsinaisesti synnytä mitään toimintaa, vaan sitä synnyttävät historian toimijat eli ihmiset. Siksi onkin tutkittava sitä, miten ja millaisina ihmiset kulloisenakin aikana itse kokivat vallitsevat olosuhteet.¹⁵ Työssäni pyrin mahdollisuuksien mukaan valottamaan sitä, miten myöhäiskeskiajalla Lyypekissä ja Tallinnassa eläneet käsityöläisnaiset ovat käsittäneet olosuhteensa. Tässä yhteydessä on huomioitava lähteiden normatiivisuus¹⁶ ja se tosiasia, etteivät ne välttämättä kerro meille paljoakaan siitä, miten naiset itse kokivat ja näkivät maailmansa, vaan ennemminkin siitä, miten miehet kokivat vallitsevat olosuhteet. Sosiaalishistoriallisen ulottuvuuden lisäksi työssäni on sukupuoli- tai suppeammin naishistorian näkökulma, koska tutkimuskohteena ovat naiset ja heidän toimintakenttensä myöhäiskeskiajan kaupunkiyhteisössä.

Tutkimukseni keskittyy kahteen Itämeren alueen hansakaupunkiin Lyypekkiin ja Tallinnaan. Aiemman tutkimuksen valossa näyttäisi siltä, että naisen asema oli huonompi Tallinnassa kuin Lyypekissä. Tähän väitteeseen otan kantaa vertailemalla näiden kaupunkien käsityöläisammattikuntia sekä naisten asemaa näissä yhteisöissä. Olivatko käsityöläisnaisten toimintamahdollisuudet ammattikuntasääntöjen puit-

¹⁴ Raatikainen 2004, s. 85–86.

¹⁵ Hyrkkänen 2002, s. 43, 56–57.

¹⁶ Käsityöläisammattikuntien säännöt loivat ideaalinormiston eli ne raamit, joiden puitteissa ammatinharjoittajan tulisi toimia. Tarkemmin ks. kpl 1.2 ja 2.2.

teissa samanlaiset molemmissa kaupungeissa vai onko havaittavissa joitain eroja. Lisäksi on pohdittava mistä nämä mahdolliset erot ja yhtäläisyydet johtuvat. Käsityöläisammattikunnat olivat osa kaupunkien kiltajärjestelmää. Siksi on myös selvitettävä, ainakin pintapuolisesti, onko kaupunkien kiltajärjestelmissä havaittavissa yhtäläisyyksiä tai eroja. Työssäni käytän vertailevaa metodologiaa. Tämä menetelmä on mielekäs myös suhteessa työn laajempaan kontekstiin. Vertailemalla keskenään hansakaupunkeja saamme tietoa Hansa-liitosta kulttuurien välittäjänä sekä siitä, miten liitto ja erityisesti sen mukanaan tuomat aatteet ja käsitykset ovat kenties vaikuttaneet tuon ajan kaupunkilaisten arkipäivään. Kuten edellä on mainittu, kuului Tallinna Hansan lisäksi myös lyypekkiläisen oikeuden piiriin ja oli siten vahvasti sidoksissa saksalaiseen talous- ja kulttuuripiiriin.

1.2 Lähteet ja aikarajaus

Tutkimukseni päälähteitä ovat käsityöläisammattikuntien säännöt, statootit, joista tutkimuksessa usein käytetään saksankielisiä termejä *Schragen* ja *Statuten*. Lyypekin ammattikuntasäännöt on editoitu C. Wehrmannin toimittamassa kirjassa *Die älteren Lübeckischen Zunftrollen*.¹⁷ Tämä 1800-luvun lopulla tehty editio on mielestäni edelleen käyttökelpoinen ja siihen viittaavat monet nykytutkijat, kuten esimerkiksi Klaus Arnold artikkelissaan, joka käsittelee naisia myöhäiskeskiajan hansakaupungeissa.¹⁸ Editio on varsin kattava, sillä se sisältää kaiken kaikkiaan 65:n eri käsityöammattikunnan säännöt. Näistä vanhimmat ovat 1300-luvun jälkipuoliskolta ja nuorimmat 1500-luvun lopulta. Wehrmannin editiossa on mukana vain käsityöammatit eikä esim. kauppiaskiltoja. Käsityöläisammattikuntien statootit ovat keskialasaksankielisiä¹⁹, eikä niitä ole käännetty nykysaksaksi tai suomeksi. Ainakaan toistaiseksi Lyypekin käsityöläisammattikuntien säännöistä ei ole saatavilla uudempaa editiota.

¹⁷ C. Wehrmann 1878, *Die älteren Lübeckischen Zunftrollen*. Grautoff, Lübeck. Wehrmannin editioimiin sääntöihin viitataan jatkossa mallin ”Wehrmann, Zunftrollen, sääntökokonaisuuden numero ja sivunumero” mukaisesti.

¹⁸ Arnold 1990, s. 16.

¹⁹ Pohjois-Saksan kielialuetta kutsutaan alasaksaksi, *niederdeutsch*. Keskiajalla keskialasaksa, *mittelniederdeutsch*, oli Itämeren alueen yleiskieli *lingua franca*, jota käytettiin erityisesti kaupan ja hallinnon kielenä. (Stedje 2001, s. 107–111). Lähteissä samojen sanojen kirjoitusasut saattavat poiketa toisistaan huomattavasti, sillä keskialasaksan kielellä ei ollut yhteistä ortografiaa, jota eri kaupungit olisivat noudattaneet.

Tallinnan käsityöläisten killan eli Pyhän Knutin killan säännöt 1400-luvun lopulta²⁰ on editoitu killan arkistoluettelon yhteyteen, jonka on koonnut Aleksander Margus.²¹ Tallinnan toisen käsityöläiskillan, Pyhän Olavin killan statuutit eivät ole säilyneet meidän päiviimme asti.²² Suurinta osaa Tallinnan käsityöammattikuntien säännöistä ei ole editoitu, vaan ne ovat alkuperäisessä muodossaan Tallinnan kaupunginarkistossa.²³ Aleksander Marguksen kokoamasta arkistoluettelosta vuodelta 1938 löytyvät tiedot Tallinnan kaupunginarkistossa olevasta materiaalista. Myös Tallinnan käsityöläisammattikuntien säännöt ovat kirjoitettu keskialasaksan kielellä. Erityisesti näiden lähteiden lukeminen ja tulkitseminen on tutkimukseni suurin haaste. Molempien kaupunkien ammattikuntastatuutit ovat pääpiirteissään saman kaavan mukaisia ja siksi vertailukelpoisia.

Käsityöläisammattikunnan kokosivat pääasiassa itse statuuttinsa ja raadin tehtävänä oli hyväksyä ne. Säännöt sisältävät sen normiston, joiden puitteissa käsityöläisen tulisi harjoittaa ammattiaan. Lisäksi ne säätelivät ammattikunnan jäsenten oikeuksia ja velvollisuuksia suhteessa ammattikunnan toisiin jäseniin, ammattikuntaan, kiltaan ja kaupungin raatiin. On tärkeää huomioida lähteiden preskriptiivinen luonne. Säännöt kuvaavat aina ideaalia tilannetta, eivätkä suoraan kerro sitä, miten asiat ovat todellisuudessa olleet. Statuutit reflektoivat kilta- ja ammattikuntayhteisön auktureiden, eli miesten, arvoja ja asenteita käsityöläisammattissa toimivia naisia kohtaan. Statuutit antavat kuitenkin ne raamit, joiden puitteissa nainen pystyi ammattiaan harjoittamaan. Tutkimalla näitä sääntöjä saamme siis ikään kuin ”virallisen kuvan” tilanteesta. On myös muistettava, että säännöt laahasivat usein käytäntöä perässä eikä laki useinkaan ollut yhtä kuin käytäntö.²⁴ Kilta- ja käsityöläisammattikuntien säännöt poikkesivat toisistaan. Näiden sääntöjen eroihin paneudutaan tarkemmin luvussa kaksi. Työssä olevat käännökset lähteistä ovat tekijän samoin Tallinnan alkuperäislähteiden transkribointi.²⁵

²⁰ Kiltastatuutista ei käy ilmi selkeää päivystä ja siksi säännön ajoituksesta kiistellään. Marguksen teoksessa oleva sääntö on editoitu vuosina 1486–1490 tehdyn kopion mukaan. Margus aikalaistutkijoineen ajoittaa alkuperäisen säännön kuitenkin 1300-luvun alkupuolelle. (Margus 1938, s. XIV). Leena Hakala ei ota tarkemmin kantaa statuuttien ajoitukseen vaan määrittelee niiden olevan n. vuoden 1400 tienoilta. (Hakala 2000, s. 45). Myöskään Anu Mänd ei väitöskirjassaan pureudu tarkemmin käsityöläiskiltojen statuuttien ajoitukseen. (Mänd 2005, s. 38–39).

²¹ Katalog des Stadtarchivs Tallinn, IV *Archiv der St. Kanutigilde*. Zusammengestellt von Aleksander Margus. Tallinna linnaarhiivi väljaanne, Tallinna 1938. Pyhän Knutin killan sääntökohtiin viitataan jatkossa sanalla *Margus* edition kokoajan mukaan erotuksena arkistolähteistä käyttämäni viittaukseen KGA. Pyhän Knutin killan säännöt on editoinut myös von Bunge, *Die Quellen des Revaler Stadtrechts II, Dorpat 1845–47*, s. 19–30, ja Pappenheim, M. *Die altdänischen Schutzgilden, Breslau 1885*, s. 502–510. Ks. Margus, s. LXX.

²² Margus 1938, s. XIV; Hakala 2000, s. 23.

²³ Rudolf Wisselin teoksesta löytyy Tallinnan puuseppien sääntö vuodelta 1420 editoituna. (Wissel 1971a, s. 119–120).

²⁴ Wiesner 1986, s. 9, 34–35.

²⁵ Käännöksissä pyrin noudattelemaan alkuperäistä sanavalintaa ja sanajärjestystä niin pitkälle kuin se on mahdollista. Siksi käännetyt osiot saattavat nykylukijan korvaan kuulostaa kapulakieleltä, mutta olen kuitenkin halunnut säilyttää hieman

Tutkimukseni sijoittuu pääpiirteittäin 1400-luvulle, sillä sekä Lyypekestä että Tallinnasta on saatavilla riittävästi käsityöläisammattikuntasääntöjä ko. vuosisadalta. Säännöt muodostavat näin vertailukelpoisen ryhmän ja niistä voi muodostaa jonkinlaisen yhteiskuvan naisten käsityöläisammattin harjoittamisesta molemmissa kaupungeissa. Aiempi aiheeseen liittyvä tutkimus on usein keskittynyt sydänkeski-aikaan 1100–1300-luvuille tai 1500–1600-luvun murroskauteen. Vähemmälle huomiolle jäänyt 1400-luku onkin hedelmällinen aikakausi tutkimukselle, koska todennäköisesti monet muutokset, jotka johtivat 1500-luvun alun murroskauteen, ovat alkaneet jo edellisellä vuosisadalla. Lisäksi usein 1400-luku mielletään staattiseksi vuosisadaksi, mikä ei välttämättä suinkaan pidä paikkaansa. Mukana on myös muutama käsityöläisammattikuntasääntö 1300-luvun lopusta. Tällaisia ovat muun muassa Lyypekin meripihkantekijöiden sääntö vuodelta 1360–1365 ja turkiksenteikijöiden sääntö vuodelta 1386. Koska 1300-luvun lopun säännöt sisältävät usein lisäyksiä 1400-luvun puolelta, on muutamia tällaisia sääntöjä otettu mukaan tutkimukseen. Esimerkiksi meripihkantekijöiden statuuteissa on leskiä koskevia määräyksiä vuodelta 1470. Aikarajaukseni toinen pää on 1500-luvun alku. Lyypekin pyöräntekijöiden, arkuntekijöiden ja kynttilänvalajien säännöt vuodelta 1508 ja Tallinnan tynnyrintekijöiden sääntö vuodelta 1515 edustavat siten ammattikuntasääntöjen uusinta kerrostumaa.

Tarkasteluväli saattaa tuntua pitkältä, mutta näyttää siltä, että usein säännöt pysyivät pitkään pääosin samoina. Muutoksiin reagoitiin tekemällä sääntöihin vuosien saatossa erinäisiä lisäyksiä. Sääntöjen muuttumattomuus ei kuitenkaan tarkoita yhteiskunnan staattisuutta. Hakala huomauttaa, että kiltastatuuttien muuttaminen muun yhteiskunnan muuttumisen mukaan ei ollut välttämätöntä, koska säädökset olivat tarpeeksi väljiä.²⁶ On huomioitava, että Hakala tarkastelee pelkästään kiltasääntöjä. Ammattikuntastatuutit olivat tarkempia ja koskivat ennen kaikkea ammatin harjoittamisen pragmaattista puolta. Jotta myöhemmin voitaisiin tutkia mahdollisia muutoksia naisten asemassa myöhäiskeskiajan hansakaupungeissa, on ensin luotava jonkinlainen kuva siitä, millainen se oli jonain tiettyä aikana, joka tässä tapauksessa tarkoittaa pääosin 1400-lukua. Ensisijaisena tarkoituksena onkin kartoittaa naisten toimintaa käsityöläisammattikunnissa ylipäänsä. Koska muutamien ammattikuntien statuutit ovat säilyneet eri vuosikymmeniltä voimme kuitenkin tarkastella myös mahdollisia muutoksia säännöissä ja pohtia niiden syitä. Saadaksemme mahdollisimman monipuolisen kuvan naisten toiminnasta

lähteiden tunnelmaa. Transkriboinnissa olen avannut alkuperäislähteissä käytetyt lyhennykset. Normaalin käytännön mukaan ne tulisi merkitä sulkujen sisään, kuten esim. 'vnse(re)m', koska ne ovat aina transkriboijan/editoijan tulkinta. En kuitenkaan käytä sulkuja, koska ne vaikeuttavat lukemista.

²⁶ Hakala 2000, s. 50. Hakala keskittyy tutkimuksessaan pelkästään kiltoihin ja jättää käsityöläisammattikunnat työnsä ulkopuolelle.

ammattikuntasääntöjen perusteella, on luonnollisesti tarkasteltava enemmän kuin yhden ammattikunnan sääntöä. Näitä sääntöjä on säilynyt meille eri vuosikymmeniltä ja -sadoilta. Esimerkiksi suurin osa Tallinnan kaupungin arkistossa olevasta Pyhän Knutin killan arkistomateriaalista on peräisin vasta uudelta ajalta. Liitteenä 1 olevaan taulukkoon 1 on havainnollistettu, miltä vuodelta Lyypekin käsityöläisammattikuntien säännöt ovat peräisin. Liitteessä 2 puolestaan ovat Tallinnan käsityöläisammattikuntien säännöt. Muutamien ammattikuntien sääntöjä on säilynyt eri vuosikymmeniltä. Taulukoissa ne on esitelty erikseen, mutta tilastoinnin yhteydessä tällaiset ammattikunnat on laskettu yhdeksi, sillä kyseessä on lähinnä perussääntökokonaisuuteen tehdyistä lisäyksistä. Työssä käytetyt käsityöläisammattikuntien suomenkieliset nimet ovat tekijän kääntämiä. Liitteessä 3 on esitetty ammattikuntien keski- ja saksan, nyky- ja suomenkieliset vastineet.

1.3 Tutkimusperinne

Keskiaikaisten kiltojen tutkimuksella on pitkät perinteet, ja niitä on tutkittu monista näkökulmista. Tähänastinen tutkimus on pääosin keskittynyt kiltojen varhaisvaiheisiin, järjestöihin itseensä ja niiden merkitykseen sekä taloudelliseen ja poliittiseen vaikuttamiseen. Vertailun kohteeksi on usein valittu toisiaan lähellä olevat kaupungit tai tutkimukset sijoittuvat uudelle ajalle.²⁷ Uudempaa Itämeren alueen kiltatutkimusta edustava muun muassa Christoph Anz, joka on tutkinut keskiajan kiltoja Skandinaviassa (Tanska, Ruotsi ja Norja).²⁸ Leena Hakala on puolestaan vertaillut lisensiaatintyössään Tukholman ja Tallinnan kiltoja myöhäiskeskiajalta uskonpuhdistukseen. Hän keskittyy tutkimaan uskonpuhdistuksen aiheuttamaa muutosta kiltojen kehityksessä, mutta pohtii myös kiltojen merkitystä näissä kaupungeissa.²⁹ Anu Mänd keskittyy tuoreessa väitöskirjassaan tutkimaan Liivinmaan hansakaupunkien keskiaikaista juhlakulttuuria. Hänen tutkimuksensa tuo mielenkiintoisen näkökulman kiltatutkimukseen, sillä juuri killat toimivat pääsääntöisesti merkittävien keskiaikaisten juhlien järjestäjinä.³⁰ On huomattava, että Itämeren alueen kiltatutkimuksessa käsityöläisammattikunnat ovat jääneet vähemmälle huomiolle. Terminologian epäselvästä käytöstä johtuen on usein vaikea tehdä eroa kiltojen ja ammattikuntien välille ja monesti termejä käytetään toistensa synonyymeina.³¹ Naisten asemaa Itäme-

²⁷ Hakala 2000, s. 26.

²⁸ Anz 1998, Gilden in mittelalterlichen Skandinavien.

²⁹ Hakala 2000, Murros vai jatkuvuus? Tukholman ja Tallinnan killat myöhäiskeskiajalta uskonpuhdistukseen.

³⁰ Mänd 2005, Urban Carnival. Festive Culture in the Hanseatic Cities of the Eastern Baltic, 1350–1550.

³¹ Tarkemmin kilta- ja ammattikuntakäsitteistä Ks. luku 2.

ren alueen keskiaikaisissa killoissa ja ammattikunnissa näiden yhteisöjen sääntöjen pohjalta on tutkittu erittäin vähän ja siksi se onkin hedelmällinen tutkimuskohde. Vaikka säännöt eivät suoraan kerro miten asiat olivat, tarkastelemalla niitä voimme saada uutta tietoa keskiaikaisesta ajatusmaailmasta, urbaanin yhteisön rakenteesta ja naisen paikasta tuossa yhteisössä. Käsiyöläisammattikuntien säännöt olivat normisto, joka määritteli yhteisön jäsenien aseman tietyn ammattikunnan sisällä ja myös koko kaupunkiyhteisön sisällä.

Kuten kiltoja myös keskiajalla eläneitä naisia on tutkittu. Varhaisessa keskiaikaan kohdistuvassa naishistoriantutkimuksessa keskityttiin todistamaan naisten työpanoksen merkitystä sen ajan yhteiskunnassa. Ensimmäisen varsinaisen tutkimuksen naisten asemasta keskiajan kaupungeissa, ja naisten asemasta keskiajalla ylipäätään, teki Karl Bücher vuonna 1882. Hänen mukaansa naiset harjoittivat kaupungeissa moninaisia ammatteja, koska miestyövoimasta oli pula.³² Vaikka monissa ruton runtelemissa kaupungeissa voidaan puhua jopa naisylijäämästä, on Bücherin teesi nykytutkimuksessa osittain kumottu, ja naisten aktiiviselle työssäkäynnille on löydetty myös muita syitä.³³ Edith Ennen ja Sulamith Shahar ovat kirjoittaneet 1980–1990-luvuilla hyviä yleisesityksiä naisista keskiajalla. He käsittelevät teoksissaan jonkin verran myös naisia kiltojen yhteydessä. 1980-luvun loppu oli kenties yksi naishistoriantutkimuksen käännekohdista. Historian ilmiöitä tutkittiin ja selitettiin sukupuolittuneisuuden näkökulmasta. Mm. Martha C. Howell liittää sukupuoli-käsitteen mukaan keskiajan naishistoriantutkimukseen. Hän pohtii missä suhteessa sukupuoli ja kulttuuriin sidonnaiset sukupuoli-roolit sekä keskiaikaisten kaupunkien tuotanto (*market production*) olivat toisiinsa.³⁴ Howellin luomien käsitteiden avulla voimme ymmärtää mahdollista muutosta naisen asemassa kaupunkien työelämässä myöhäiskeskiajan ja uuden ajan alun taitteessa.

Maantieteellisesti keskiajan naishistoriantutkimus on pitkälti keskittynyt Pohjois-Italiaan, Reinin ja Flanderin alueille sekä Brittien Saarille. Merry E. Wiesner on tehnyt kattavan tutkimuksen naisten

³² Bücherin teokseen viittaavat mm. Arnold 1990, s. 15; Howell 1986, s. 1; Ennen 1980, s. 13.

³³ Syiksi naisten aktiiviseen työssäkäyntiin on nähty, työvoimapulan lisäksi, kaupunkien yleinen yrittäjyys -ilmapiiri, ammattien eriytymisen ja talouskasvun suomat uudet mahdollisuudet ansaita elantoa sekä se, ettei perheen toimeentuloa aina pystytty turvaamaan perinteisellä roolijaolla, vaan molempien aviopuolisoiden oli osallistuttava leivän hankkimiseen (Kroemer 1983, s. 141–142).

³⁴ Howell 1986, s. 5. Howell määrittelee myös perheen uudella tapaa. Hän tekee eron perinteisen perhetalouden (*household/family economy*) ja perhetuotantoyksikön (*family production unit*) välillä, joista jälkimmäinen on ennen kaikkea kaupunkilainen ”perhemalli”.

työstä Etelä-Saksan alueella.³⁵ Pohjois-Saksan kaupungit, Lyypekkiä lukuun ottamatta, ovat jääneet vähälle huomiolle. Eräänlaisena päänavauksena Itämeren alueen vertailevaan tutkimukseen voidaan pitää Klaus Arnoldin artikkelia vuodelta 1990, joka käsittelee naisia keskiajan hansakaupungeissa.³⁶ Inna Pöltsam käsittelee artikkelissaan naisten asemaa Liivinmaan kaupungeissa keskiajalla.³⁷ Leena Hakalan kaupunkihistorian konferenssissa pitämä esitelmä vuodelta 2006 vertailee naisten asemaa killoissa ja veljeskunnissa neljässä Itämeren alueen kaupungissa, Flensburgissa, Tukholmassa, Riassa ja Tallinnassa.³⁸ Hän päätyy siihen tulokseen, että näistä kaupungeista naisen asema on ollut heikoin Tallinnassa. Hänen mukaansa naisten toimintakenttä rajoittui kotitalouden piiriin, eivätkä naiset saaneet olla killan jäseniä.³⁹ Vertailevaa tutkimusta naisten asemasta myöhäiskeskiajan Lyypekissä ja Tallinnassa ei siis juurikaan ole tehty. Oma työni lähestyy tutkimuskohdetta myös uudesta näkökulmasta, sillä tarkastelen tutkimusongelmaa käsityöläisammattikuntien sääntöjen pohjalta. Ainoastaan Yoriko Ichikawan artikkeli vuodelta 1986 pureutuu naisten asemaan käsityöläisammateissa myöhäiskeskiajan Lyypekissä.⁴⁰ Tallinnan osalta ei käsityöläisammattikuntien sääntöjä ole naisnäkökulmasta tutkittu, mikä osittain saattaa selittyä lähde-edition puutteesta.

1.4 Naisen asema myöhäiskeskiajalla

Keskiaikaisen käsityksen mukaan naisen tuli periaatteessa olla aina jonkun mieshenkilön holhouksen alaisuudessa.⁴¹ Tätä perusteltiin raamatullisella tulkinnalla, joka perustui naisen alempiarvoiseen asemaan luomiskertomuksessa ja naisen osallisuudesta perisyntiin. Lisäksi naisen katsottiin olevan vähäjärkinen, kevytmielinen, viekas ja ahne.⁴² On huomioitava, että edellä mainittu käsitys naisten

³⁵ Wiesner 1986, *Working Women in Renaissance Germany*. Vaikka Wiesnerin tutkimus sijoittuu pääosin 1500–1700-luvuille, ulottuu hänen tutkimuksensa osittain myös 1400-luvun jälkipuoliskolle, ja siksi se on myös tämän työn kannalta relevantti. Wiesner tarjoaa lisäksi mielenkiintoisia näkökulmia naisten ammatinharjoittamiseen käsityöläisammattikunnissa. Margaret Wensky puolestaan on tehnyt yksityiskohtaisen tutkimuksen naisen asemasta myöhäiskeskiaikaisen Kölnin talouselämässä: Wensky 1980, *die Stellung der Frau in der Stadtkölnischen Wirtschaft im Spätmittelalter*.

³⁶ Arnold 1990, *Frauen in den mittelalterlichen Hansestädten – einen Annäherung an die Realität* -artikkeli.

³⁷ Pöltsam 1998, *Die Frau in den mittelalterlichen livländischen Stadt*.

³⁸ Hakala 2006, *Women in Guilds and Fraternities*. Esitelmä on pidetty kansainvälisessä konferenssissa Tukholmassa. (Eight International Conference on Urban History, Stockholm 30.8–20.9.2006).

³⁹ Hakala 2006, s. 4–5; Ks. Nottbeck s. 100.

⁴⁰ Ichikawa 1986, *Die Stellung der Frau in den Handwerksämtern im spätmittelalterlichen und frühneuzeitlichen Lübeck*.

⁴¹ Isenmann 1988, s. 293.

⁴² Kroemer 1983, s. 136.

alempiarvoisuudesta koski naissukupuolta yleisesti riippumatta naisen siviilisäädystä. Naimaton henkilö kuului yleensä vanhempiansa käskyvallan alle.⁴³

1.4.1 Aviovaimon asema

Suurin osa keskiajalla eläneistä naisista oli naimisissa.⁴⁴ 1200-luvulta lähtien yleistyi nk. kristillinen avioliittomalli, joka perustui puolisojen vastavuoroiseen myöntymykseen eli konsensukseen ja oli periaatteessa elinikäinen. Lainoppineiden mukaan avioliiton legitimoimiseksi riitti puolisojen myöntymys ja avioliiton solmiminen nähtiin aikaan ja paikkaan sidottuna tekona.⁴⁵ Huolimatta siitä, että kirkko pyrki näin säätelemään avioliiton solmimista ja sen opetukset konsensus-avioliitosta olivat lyöneet itsensä jossain määrin läpi, järjestelivät vanhemmat ja sukulaiset usein nuorten avioliittoja.⁴⁶ Pohjois-Euroopassa ja Skandinaviassa avioliiton solmiminen oli usein pitkä prosessi, johon kuului eri vaiheita kihlautumisesta huomenlahjan antamiseen.⁴⁷ Shaharin mukaan kaupungeissa avioliitoista päättivät usein perheet ja taustalla vaikuttivat sekä taloudelliset että sosiaaliset motiivit. Avioliiton katsottiin olevan uusi vaihe molempien osapuolten elämässä. Miehestä tuli vastuullinen aikuinen, jolla oli velvollisuuksia elinyhteisöään kohtaan. Nainen puolestaan siirtyi isänsä vallan alta miehensä holhoukseen.⁴⁸ Nykyajasta poiketen keskiajalla oli tapana, että aviovaimo säilytti oman tyttönimensä. Pohjoismaissa tämä käytäntö muuttui pitkälti vasta 1800-luvulla.⁴⁹

Naisen siirtyminen miehensä valtapiiriin ei tarkoittanut pelkästään uudenlaista arkielämää, vaan sillä oli myös vaikutusta naisen oikeudelliseen asemaan. Naimisissa oleva nainen ei periaatteessa voinut ottaa lainaa, tehdä sopimuksia tai haastaa ketään oikeuteen ilman miehensä suostumusta. Amy Louise Ericksonin mukaan avioliitto ei ollut pelkästään sosiaalisen elämän ydin vaan myös taloudellisen elämän ydin.⁵⁰ Näin ollen avioliitolla oli luonnollisesti vaikutusta myös naisen taloudelliseen asemaan. Keski- ja Pohjois-Euroopassa avioparin omaisuus koostui kolmesta osasta. Siihen sisältyi miehen perinnöksi saama osuus, naisen perinnöksi saama osuus ja yhteinen omaisuus, joka hankittiin avioliiton aikana. Vaikka molemmat aviopuolisot toivat avioliittoon omaa omaisuuttaan, katsottiin, että miehellä

⁴³ Korpiola 2004, s. XIX.

⁴⁴ Shahar 1996 [1983], s. 65.

⁴⁵ Korpiola 2004, s. XXI.

⁴⁶ Opitz 1997, s. 289–290; Pölsam 1998, s. 44.

⁴⁷ Korpiola 2004, s. XXII, 4.

⁴⁸ Shahar 1996, s. 177; Opitz 1997, s. 286; Korpiola 2004, s. XX.

⁴⁹ Erickson 2005, s. 11. Ainoastaan Englannissa oli tapana, että aviotuessaan nainen otti miehen sukunimen itselleen.

⁵⁰ Erickson 2005, s. 3.

oli käyttöoikeus kaikkeen avioparin omaisuuteen (*marital estate*).⁵¹ Nainen ei periaatteessa voinut myydä, pantata tai vaihtaa omaisuuttaan ilman miehensä lupaa.⁵² Teoreettisilta rajoituksista huolimatta naiset esiintyivät oikeudessa, perivät omaisuutta ja maksoivat veroja. Laki ja käytäntö siis poikkesivat toisistaan.⁵³

Myöhäiskeskiajalta lähtien naisten pelivara etenkin kaupungeissa lisääntyi. Naiset olivat tervetulleita uusia kaupunkilaisia ja he saattoivat vannon kaupunkilaisvalan (*Bürgerleid*) eli saada kaupunkilaisoikeudet. Kaupungeissa eivät olleet voimassa kartanon- tai lääninherran avioliitto- ja perintäoikeudelliset rajoitukset. Nämä vapaudet koskivat yhtäläillä kaupunkilaismiehiä ja - naisia. Barbara Kroemer ja Edith Ennen huomauttavat, että on mahdotonta yksiselitteisesti todeta, kuinka paljon myöhäiskeskiajan naisilla oli valtaa suhteessa omaisuudenkäyttöön. Tämä johtuu siitä, että alueelliset erot olivat suuria ja keskiaikaiset oikeuskäsitykset varsin monimutkaisia.⁵⁴ Oman erityisryhmänsä muodostivat tämän tutkimuksen ulkopuolelle jäävät kauppiasnaiset, joilla oli oikeus itse huolehtia omaisuudestaan, tehdä sopimuksia ja esiintyä oikeudessa itsenäisesti.⁵⁵

1.4.2 Lesken asema

1300-luvulle asti lesket kuuluivat kirkollisen suojelun ja lainsäädännön huomaan. Kirkko otti lesket siipiensä alle, koska heidät määriteltiin kuuluvaksi sorrettujen joukkoon (*persona miserabiles*). Näin noudatettiin sekä raamatullista traditiota että germaanista tapaa, jonka mukaan leskelle piti taata suojeleminen, koska hänen holhoojansa eli aviomiehensä oli kuollut. Sydänkeskiajalta lähtien lesket eivät enää muodostaneet yhtenäistä kirkon piiriin kuuluvaa ryhmää, vaan osa naisista jäi pysyvästi leskiksi, osa meni uudelleen naimisiin ja osa vetäytyi luostareihin.⁵⁶ Korkean avioitumisiän ja suhteellisen matalan odotettavissa olevan eliniän takia avioliitot jäivät usein lyhyiksi. Siksi uudelleen avioituminen olikin tavallista ja myös kirkon auktorit pitivät sitä sopivana.⁵⁷ Claudia Opitz huomauttaa, ettei valinta uudesta elämänsuunnasta aina ollut vapaa, vaan siihen vaikutti ennen kaikkea lesken taloudellinen asema.

⁵¹ Erickson 2005, s. 10.

⁵² Shahar 1996, s. 91–92; Ennen 1999, s. 135.

⁵³ Wiesner 1986, s. 30–31. Howell 1986, s. 15–16.

⁵⁴ Kroemer 1983, s. 136–137; Ennen 93–94, 136–137; Isenmann 1988, s. 293.

⁵⁵ Ennen 1999, s. 135, 150.

⁵⁶ Shahar 1996, s. 93–95.

⁵⁷ Isenmann 1988, s. 33; Shahar 1996, s. 94–95.

Varakkaalla kaupunkilaisleskellä riitti usein kosijoita, kun köyhä puolestaan joutui turvautumaan uskonnollisten järjestöjen suomaan turvaan.⁵⁸

Usein oli tavallista, että kaupunkilaisen leski sai säilyttää kaupunkilaisoikeutensa ja lesken avioitukseen uudelleen ne siirtyivät myös uudelle miehelle.⁵⁹ Lesken perimysoikeus vaihteli maantieteellisten alueiden mukaan ja siihen vaikutti myös se, oliko kyse maaseudusta vai kaupungista. Perimysoikeuteen vaikuttivat myös oliko avioliitosta syntynyt lapsia, kumpi aviopuolisoista kuoli ensin ja menikö toinen osapuoli myöhemmin naimisiin.⁶⁰ Amy Louise Erickson on tutkinut lesken perimysoikeutta Pohjoismaissa ja Britanniassa. Pohjoismaissa kaupunkilaislesket perivät pääosin puolet omaisuudesta. Britanniassa naisleski sai elinikäisen käyttöoikeuden kolmasosaan omaisuudesta ja omat korunsa sekä vaatteensa.⁶¹ Lyypekkiläisen oikeuden mukaan miehen kuollessa lapsettomassa avioliitossa sai vaimo erottaa yhteisestä omaisuudesta hänen itsensä avioliittoon tuomansa omaisuuden, kuten rahat ja maaomaisuuden, ennen perinnönjakoa.⁶² Naisen omaisuuden erottaminen avioparin yhteisestä omaisuudesta saattoi olla hyvinkin vaikeaa, jos kyseessä oli naisen toinen tai kolmas avioliitto. Lukuisissa Lyypekin raadin ratkaisemissa kiistatapauksissa oli kyse perimysoikeudesta ja lesken omaisuuden erottamisesta yhteisestä omaisuudesta.⁶³ Muun muassa testamenttien perusteella voidaan todeta, että leskien on ollut mahdollista hallinnoida suuriakin omaisuuksia myöhäiskeskiajan kaupungeissa. Tässä suhteessa lesken asema erosi oleellisesti aviovaimon asemasta.

⁵⁸ Opitz 1997, s. 328–329.

⁵⁹ Korpiola 2004, s. XVIII–XIX.

⁶⁰ Isenmann 1988, s. 294.

⁶¹ Erickson 2005, s. 12. Ruotsi-Suomessa maaseudulla naisleski peri ainoastaan kolmanneksen omaisuudesta aina vuoteen 1845 asti, jolloin lakia muutettiin siten, että leskien osuudet menivät tasan. Maaseudulla omaisuudesta erotettiin myös huomenlahja. Ks. taulukko Erickson 2005, s. 12.

⁶² Ebel 1950, s. 83. Tutkimuskirjallisuudessa käytetään termiä *Brautchatzfreijung*.

⁶³ Ebel 1950, mm. s. 86–87; Vrt. Ebel 1967, Lübecker Ratsurteile, Band 4, Ergänzungen und Nachträge 1297–1550.

2 Käsityöläisammattikunnat myöhäiskeskiajan kaupunkiyhteisössä

2.1 Lyypekin ja Tallinnan väestörakenne

Ennen pureutumista tarkemmin käsityöläisten järjestöihin on syytä tarkastella Tallinnaa ja Lyypekkiä lyhyesti kokonaisuuksina. Vaikka tutkimukseni rajoittuu tiettyyn ryhmään kaupunkiyhteisön sisällä, oli ryhmä osa suurempaa yhteisöä, ja siksi sitä ei voida tarkastella täysin irtonaisena elementtinä. Ahasver von Brandt on tutkinut Lyypekin myöhäiskeskiajan yhteiskuntarakennetta. Hän huomauttaa, että keskiajalla Lyypekin kaupunki oli sekä taloudellisesti että oikeudellisesti, mutta myös sosiaalisesti ja rakenteellisesti, mallina monille Itämeren alueen kaupungeille. Siksi Lyypekin yhteiskunnallista rakennetta voidaan pitää Itämeren alueen myöhäiskeskiaikaisten kaupunkien eräänlaisena perusrakenteena.⁶⁴ Keskiaikaisten kaupunkien väestörakenteen rekonstruoiminen on usein hankalaa, muun muassa puutteellisten lähdetietojen vuoksi. Väestön määrään vaikuttivat myös epidemiat ja taloudelliset vaihtelut.⁶⁵ On myös huomioitava, etteivät kaikki kaupungin asukkaat (*Einwohner*) olleet **kaupunkilaisia** (*Bürger*), toisin sanoen kaikilla ei ollut kaupunkilaisoikeuksia (*Bürgerrechte*).

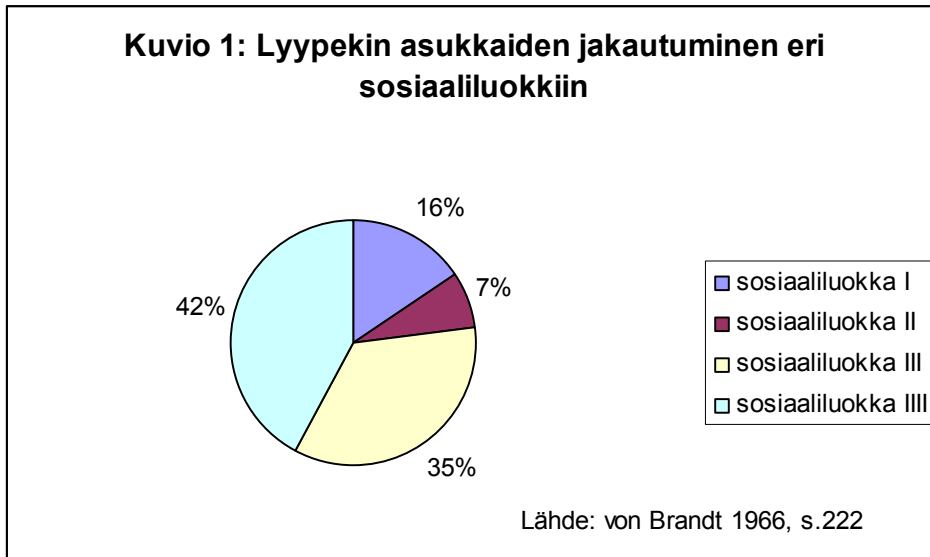
Von Brandt jakaa myöhäiskeskiajan⁶⁶ Lyypekin asukkaat neljään eri sosiaaliluokkaan ammattien mukaan. Luokka I, johon kuului 16 % kaupungin asukkaista, käsitti 700–800 kauppiasta ja noin 50 muiden ylimpien yhteiskuntaluokkien edustajaa. Tämä oli yhteensä noin 850 kaupunkilaista tai talouden päämiestä (*Haushaltungsvorstände*). Luokkaan II, joka käsitti 7 % asukkaista, kuuluivat keskiluokan ammatinharjoittajat kuten pienkauppiaat, laivurit ja oluenpanijat. Tähän luokkaan kuului noin 400 kaupunkilaista. Luokan III, johon kuului 35 % asukkaista, muodostivat käsityöläiset. Tähän kuuluivat sekä ammattikunnat (noin 1350 mestaria) että ammattikuntiin kuulumattomat ammatit, yhteensä noin 1950 kaupunkilaista. Luokkaan IV, joka käsitti 42 % asukkaista, kuuluivat ei-itsenäiset kaupungin asukkaat, joilla ei ollut kaupunkilaisoikeuksia kuten esimerkiksi kisällit ja palkkatyöläiset. Yhteensä alimpaan

⁶⁴ Von Brandt 1966, s. 215–217. Von Brandtin tutkimusta voidaan edelleen pitää luotettavana, sillä häneen viittaavat nykytutkijat kuten esim. Ichikawa. Von Brandtin mukaan Lyypekin väestörakennetta voidaan pitää mallina Itämeren alueen kaupungeille kolmesta syystä: Ensinnäkin alueen kaupunkien talous perustui kauko- ja suurkaupalle, jossa myös viennillä oli tärkeä osuus. Toiseksi kaupungin johtavilla porvareilla, ja osittain myös käsityöläisten keskiluokalla, oli vahva sukulaisuuteen perustuva identiteetti. Kolmanneksi kaupungit olivat perustusoikeudellisesti verrattain yhtenäisiä. Tästä seurasi mm. se, että käsityöläiset olivat suljettuina kaupungin raadin ulkopuolelle.

⁶⁵ Von Brandt 1966, s. 218, 220. Koska tarkoituksena on luoda pintapuolinen katsaus Tallinnan ja Lyypekin väestörakenteeseen, katson tarpeettomaksi puuttua lähemmin lähdekriittisiin ongelmiin.

⁶⁶ Tiedot ovat 1300-luvun jälkipuoliskolta, mutta niitä voi mielestäni soveltaa myös seuraavalle vuosisadalle. Vrt. Ichikawa 1986, s. 95.

sosiaaliluokkaan kuului noin 1900 talouden päämiestä ja 400–500 verovelvollista yksittäishenkilöä.⁶⁷ Koko kaupungin väkiluvusta (23 000) sosiaaliluokat I–III muodostivat hieman yli puolet. (Kuvio 1.)

Kolmeen ensimmäiseen sosiaaliluokkaan kuului yhteensä noin 3200 kaupunkilaistaloutta.⁶⁸ Näistä luokkaan I kuului 26,5 %, luokkaan II 12,5 % ja luokkaan kolme 61 % talouksista. (Kuvio 2.) Käsityöläiset muodostivat verrattain suuren osan Lyypekin kaupunkilaisista. Kauppiaiden jälkeen he olivat toiseksi suurin ryhmä, joka nautti kaupunkilaisoikeuksista.⁶⁹ Lyypekin osalta tutkimukseni kohdistuu pääosin sosiaaliluokkaan III, sillä käsityöläiset muodostivat lähes puolet siitä sosiaaliluokasta.⁷⁰ Köyhimmät käsityöläiset ovat saattaneet kuulua myös alimpaan sosiaaliluokkaan. Kaupungin koko asukasluvusta 24,5 %, eli lähes neljänneksen, muodostivat käsityöläiset.⁷¹ Tämän perusteella he olivat siten merkittävä osa myöhäiskeskiajan urbaania yhteisöä. Siksi onkin tärkeää ottaa juuri heidät keskiajan sosiaali- ja kaupunkihistorian tutkimuskohteeksi.

⁶⁷ Von Brandt 1966, s. 222. Väkilukuun on myös lisättävä reilu 300 hengellisen säädyn edustajaa, sekä köyhäntalojen, hospitaalien ja luostareiden asukkaat, joita oli n. 600.

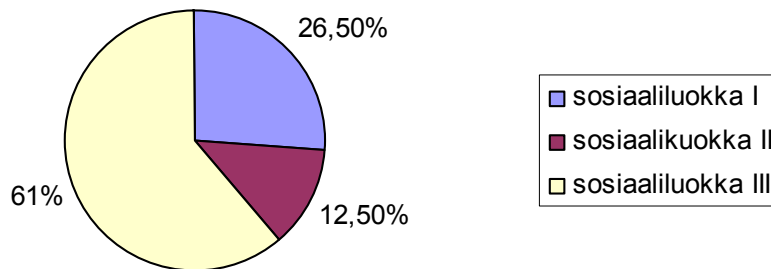
⁶⁸ Von Brandt laskee kaupunkilaisia ja talouksien päämiehiä. Koska kaupungin väkiluku oli yli 20 000 ja kolme ensimmäistä sosiaaliluokkaa muodostivat siitä yli puolet, on katsottava, että yhden laskuyksikön muodostaa yksi kotitalous. Vrt. Isenmann 1988, s. 29.

⁶⁹ Vogel 1986, s. 58.

⁷⁰ Ichikawa 1986, s. 95.

⁷¹ Von Brandt 1966, s. 224.

Kuvio 2: Lyypekin kaupunkilaisten jakautuminen eri sosiaaliluokkiin.

Lähde: von Brandt 1966, s. 224.

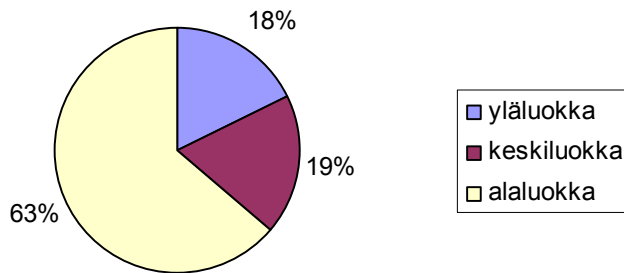
Anu Mänd jaottelee Tallinnan väestön kolmeen eri sosiaaliluokkaan. Yläluokka koostui kokonaan saksalaisista ja muodosti 18 % kokonaisuasukasluvusta. Keskiluokkaan kuului 19 % kaupungin asukkaista. Keskiluokasta 59 % oli saksalaisia, 23 % ruotsalaisia ja 18 % virolaisia. Alaluokka puolestaan käsitti 65 % kaupungin asukkaista. Heistä suurin osa, 73 % oli virolaisia. Ruotsalaisia alaluokasta oli 25 % ja saksalaisia 2 %.⁷² Voidaan katsoa suurimman osan käsityöläisistä kuuluneen keskiluokkaan, joskin köyhimmät heistä kuuluivat todennäköisesti alimpaan luokkaan. Mändin jaottelun keskiluokka vastaa von Brandtin jaottelussa sosiaaliluokkia II ja III.⁷³ Vertailtaessa Tallinnan ja Lyypekin asukkaiden sosiaalista jakautumaa voidaan todeta kaksi asiaa: Tallinnassa väestön alimman kerroksen osuus on huomattavasti suurempi kuin Lyypekissä, ja keskiluokan osuus puolestaan pienempi kuin Lyypekissä. Von Brandtin mukaan tämä selittyy sillä, että Tallinnan monet käsityöläiset, jotka eivät olleet saksalaisia syntyperää, laskettiin kuuluvaksi alimpaan sosiaaliseen luokkaan.⁷⁴ Vaikka tutkimuskohteena olevien kaupunkien asukkaiden sosiaalinen jakauma poikkeaa hivenen toisistaan, ei ero muodostu tämän työn kannalta liian suureksi, vaan kaupungit ovat keskenään vertailukelpoisia.

⁷² Mänd 2005, s. 28. Tallinnan tiedot ovat vuodelta 1538, mutta Mändin mukaan ne sopivat myös keskiaikaiseen Tallinnaan.

⁷³ Vrt. Von Brandt 1966, s. 224.

⁷⁴ Von Brandt 1966, s. 224.

Kuvio 3: Tallinnan asukkaiden jakaantuminen eri sosiaaliluokkiin

Lähde: Mänd 2005, s. 28

2.2 Lyypekin ja Tallinnan käsityöläisammattikunnat

Sekä Tallinnassa että Lyypekissä ylin poliittinen valta oli kaupungin raadilla. Klaus A. Vogel on tutkinut raadin ja käsityöläisammattikuntien suhteita Lyypekissä. 1200-luvulta lähtien raati myönsi ammattikunnille kokoontumisluvan. Raati osallistui jossain määrin myös tuotteiden laadun valvontaan ja hintojen kontrollointiin.⁷⁵ Vaikka raadilla oli usein täydellinen ja rajoittamaton valta, oli sen ja käsityöläisammattikuntien suhde mutuaalinen, eli molemmat hyödyttivät toisiaan. Molempien perusintressit olivat samoja, kun kyseessä oli Lyypekin elinkeinoelämän järjestys (*gewerbliche Ordnung*) ja ammattikuntien sisäinen rakenne.⁷⁶ Käsityöläisammattikunnilla oli kuitenkin suhteellisen paljon liikkumatilaa: ne pystyivät tekemään aloitteita ja myötävaikuttamaan ammattikuntia koskevissa kysymyksissä ja koamaan statuuttinsa itse.⁷⁷ Leena Hakala on tutkinut kiltojen ja raadin suhdetta myöhäiskeskiajan Tallinnassa. Hänen mukaansa osa alakaupunkia koskevista päätöksistä tehtiin raadin ja kolmen killan, Suuren killan, Mustapäiden veljeskunnan ja Käsityöläisten killan (Pyhän Knutin ja Pyhän Olavin kiltojen yhteensulautuma) yhteissopimuksella. Tämä 1400-luvulla muotoutunut niin sanottu *Gemeine*⁷⁸

⁷⁵ Vogel 1986, s. 66–67.

⁷⁶ Vogel 1986, s. 80.

⁷⁷ Vogel 1986, s. 76, 79–80.

⁷⁸ Hieman epäselvää tässä kohden on, tarkoittaako Hakala tosiaan *Gemeine*, vai onko kyseessä kirjoitusvirhe ja kyseessä olisi *Gemeinde* (vrt. *Stadtgemeinde*).

vahvasti käsityöläisten asemaa kaupungin päätöksenteossa. (Ks. liite 4).⁷⁹ On kuitenkin huomioitava, ettei kummankaan kaupungin käsityöläisillä ollut asiaa kaupungin raatiin.⁸⁰

2.2.1 Ammattikuntien ja kiltojen erot

Tutkimuksessani käytän termejä **kilta** ja **ammattikunta**. Osaksi näitä termejä voi käyttää synonyymeinä, mutta oman tutkimukseni kannalta katson parhaaksi määritellä niitä hieman tarkemmin. Saksankielisessä tutkimuskirjallisuudessa käytetään usein päällekkäin käsitteitä *Gilde* ja *Zunft*, joiden molempien suomenkielinen vastine on **kilta**. Christoph Anz toteaaakin osuvasti tutkimuksessaan, että nykytutkimuksessa vallitsee sekava epäyhtenäisyys käsitteiden valinnassa ja käytössä.⁸¹ Etymologisen sanakirjan mukaan *Gilde*-sana on peräisin juuri Pohjois-Saksasta, alasaksan murrealueelta.⁸² Sen sijaan reformaatioon asti *Zunft*-sana oli tuntematon Pohjois-Saksassa. Hakuteoksen mukaan tutkimuksessa on 1900-luvulta lähtien käytetty *Gilde*-sanaa, kun puhutaan kauppiaskilloista erotuksena käsityöläiskiltoihin, joista käytetään termiä *Zunft*.⁸³ Wehrmannin mukaan *Zunft*ejä ovat kaikki korporaatiot, joilla oli kaupunkilaisoikeudet. Nämä ovat jakaantuneet kahtia: a) *Rationen* (Collegien, Compagnien, Gesellschaften) eli kauppiajärjestöt ja b) *Ämter* eli käsityöläiset, joista 1800-luvun lopulla käytettiin myös nimityksiä *Gilde* tai *Zünfte*.⁸⁴

Rudolf Wissel nostaa esille yhteisöjen erilaisen luonteen. Hänen mukaansa kiltojen alkuperäinen funktio oli jäsentenvälinen suojeleminen ja avunanto hätätilanteissa. Usein tällainen yhteenliittymä sai kirkollisen veljeskunnan muodon, sillä se huolehti myös jäseniensä sielunhoidosta. Kiltajäsenet muodostivat tiiviin ryhmän, jonka piiriin myös perheenjäsenet kuuluivat. Jäseniä nimitettiin tavallisesti veljiksi ja sis-koiksi, mistä juontaa juurensa myös nimitys veljeskunta (*Bruderschaft*). Kaupunkilakien kehittyessä jäi killoissa jäsentenvälinen suojeleminen taustalle ja pääosaan nousivat ammatilliset intressit. Nämä uudentyyppiset killat yhdistivät saman ammatin harjoittajia. Vanhimpia yhteenliittymiä olivat kauppiaskillat, jotka Wissel näkee käsityöläiskorporaatioiden esikuvina. Wisselin mukaan niillä alueilla, joilla *Gilde* säilytti uskonnollisen tarkoituksensa, oli *Gilde* olemassa rinnakkain käsityöläisten *Zunftien*

⁷⁹ Hakala 2000, s. 80, 82. Hakalan esittämässä kaaviossa ei kuitenkaan huomioida käsityöläisammattikuntia. Liitteeseen 1. olen luonnostellut tarkennetun kaavion Tallinnan Gemeindesta, kaupungin poliittisesta foorumista.

⁸⁰ Wehrmann 1872, s. 34; Vogel 1986, s. 60.

⁸¹ Anz 1998, s. 34.

⁸² Kluge 1989, s. 267; Ks. myös Anz 1998, s. 57 ja Isenmann 1988, s. 304. Anz tukeutuu tässä kohdin Ruth Schmidt-Wieglandin tutkimukseen *Die Bezeichnungen Gilde und Zunft in ihrem historischen und wortgeographischen Zusammenhang*.

⁸³ LMA, Bd. IV, palsta 1452. Saman huomauttaa myös Wehrmann 1872, s. 24.

⁸⁴ Wehrmann 1872, s. 24.

kanssa.⁸⁵ Käsiyöläiset muodostivat Wisselin mukaan *Zunftin*. Jaottelu ei aina välttämättä mennyt ammatin mukaan, vaan esimerkiksi kaupungin hallinnollisten tehtävien, kuten puolustuksen mukaan.⁸⁶

Lyypekin ja Tallinnan ammattikuntien statuuteissa useimmin esiintyvä termi on *ampt*⁸⁷, joka mielestäni tarkoittaa ammattikuntaa. Myös Wisselin mukaan lyypekkiläisen oikeuden piirissä *ampt* eli *Amt* on yleisin ja ainoa termi käsiyöläisorganisaatiolle.⁸⁸ Jan von Bonsdorffin mukaan termillä *Amt* on kolme merkitystä: se voi tarkoittaa konkreettisesti verstasta, käsiyöammattia itseään tai samaa ammattia harjoittavien henkilöiden yhteisöä.⁸⁹ Statuuteissa esiintyy myös termi *Cumpanie*, joka voi tarkoittaa ammattikuntaa tai todennäköisemmin kiltaa. Tässä työssä **kilta**-sanalla tarkoitetaan sekä kauppiaiden että käsiyöläisten järjestöjä. Yksittäiset ammatit, kuten esimerkiksi puusepät, muodostavat käsiyöläisammattikunnan (*ampt*). Käsiyöläiskiltaan voi kuulua useita eri ammattikuntia kuten Tallinnassa. Eri käsiyöammatteja yhdistäviä kiltoja kutsutaan usein komposiittikilloiksi.⁹⁰ Tallinnan käsiyökilat voidaan tällä perusteella nähdä eräänlaisiksi ammattikuntien ”kattojärjestöiksi”.

Kiltojen ja ammattikuntien ero tulee parhaiten näkyville tarkasteltaessa molempien ryhmittymien sääntökokonaisuuksien eroja.⁹¹ Ammattikunnat olivat suoraan raadille alisteisia.⁹² Tämä näkyy selvästi heidän säännöissään, joissa lähes poikkeuksetta on maininta siitä, että ammattikunnan sääntö on kunnianarvoisan raadin hyväksymä.⁹³ Ammattikuntasäännöt keskittyvät pääosin ammatin harjoittamisen pragmaattiseen puoleen ja määräävät esimerkiksi kudotun kankaan leveyden⁹⁴, kuinka monta renkiä, oppipoikaa ja kisälliä mestarilla saa olla ja mikä on heidän palvelusaikansa. Lisäksi ammattikuntien säännöissä mainitaan mitä työnäytteitä ja maksuja vaaditaan mestarin ammattinimikettä varten. Niistä löytyy myös sääntöjä koskien valmistettujen tavaroiden merkitsemistä ja myyntiä, ulkopaikkakunta-

⁸⁵ Wissel 1971a, s. 97–98.

⁸⁶ Wissel 1971a, s. 99.

⁸⁷ Vrt. nykysaksan sana ’*Amt*’ jonka ensisijainen merkitys on ’virka’.

⁸⁸ Wissel 1971a, s. 100–101.

⁸⁹ von Bonsdorff 1993, s. 22. Johan von Bonsdorffin tutkimus käsittelee taide-esineiden tuotantoa ja taidevälitystä Itämeren alueelle myöhäiskeskiajalla. Hän tarkastelee muutamia tiettyjä käsiyöläisammattikuntia, kuten mm. maalareita, lasintekijöitä, kuvanveistäjiä ja puuseppiä. Hän luo katsauksen myös ammattikuntien/kiltojen sisäiseen rakenteeseen ja jäsenistöön sekä naisten työhön näissä järjestöissä.

⁹⁰ Mänd 2005, s. 38.

⁹¹ Tarkemmin Ks. Wissel 1971, s. 107–124. Wissel esittelee runsain esimerkein ammattikuntien, kiltojen ja veljeskuntien sääntöjä.

⁹² Hakala 2000, s. 6.

⁹³ Esim. Tallinnan tynnyrintekijöiden sääntö (v. 1443) alkaa: *In den namen unser leven heren Ihesu Christi. Amen. So hebben unse Ehrsamten heren de Rad to Reuall uns ene schra unde vertuheit uoslaut [...]*. KGA II, 472.

⁹⁴ Lyypekin pellavankutojat, Wehrmann, Zunftrollen, 35, s. 321.

laisten vierailuja, leskien ammatinharjoittamisoikeutta ja yhteisön jäsenien kunniallisuutta.⁹⁵ Kiltujen kohdalla oli usein epäselvää, kenelle ne olivat alistettuja.⁹⁶ Tallinnan Suuren Killan eli suurkauppiaiden killan ja käsityöläisten Pyhän Knutin killan säännöt ovat suurimmaksi osaksi järjestyssääntöjä, jotka koskevat kiltujen juhlia, *drunkeja*. Esimerkiksi murtautumisesta Pyhän Knutin killan olutkellariin on luvassa ankarat sakot.⁹⁷ Kiltasäännöissä korostuu lisäksi jäsenten välisen avunannon vaatimus, ja osassa vanhimpia kiltasääntöjä on uskonnollisuus myös vahvasti esillä.⁹⁸ Yhteistä kilta- ja ammattikuntasäännöille on se, että ne usein sisältävät määräyksiä, jotka koskevat jäsenen kuolemaa ja hautajaisia. Poikkeuksena Tallinnan Suuren Killan sääntö, jossa ei ole tällaisia artikloita.⁹⁹

2.2.3 Käsityöläisten järjestäytyminen

Käsityöläisammattikuntien sääntöjen perusteella ei voida määrittää ammattikuntien perustamisajan kohtaa, sillä järjestäytymisen alkuvaiheissa noudatettiin kirjoittamatonta tapaoikeutta, jonka kaikki tunsivat, eikä sitä siksi tarvinnut kirjata ylös.¹⁰⁰ Sääntöjen ylöskirjaaminen tuli yleensä tarpeelliseksi esim. riitatapausten jälkeen.¹⁰¹ Keskiajalla Tallinnassa periaatteessa kaikki kaupunkilaiset olivat järjestäytyneet kiltoihin: kauppiaille oli Suuri Kilta ja käsityöläisillä kaksi pienempää kilttaa, Pyhän Knutin ja Pyhän Olavin killat. Näistä vanhin on Pyhän Knutin kilta, josta ensimmäinen maininta on vuodelta 1326.¹⁰² Maininnassa kerrotaan talosta, jonka Pyhän Knutin kilta omistaa, joten kyseessä ei voi olla killan perustamisvuosi.¹⁰³ Tallinnan käsityöläisten killat olivat niin kutsuttuja komposiittikiltoja, jotka yhdistivät eri käsityöläisammattia.¹⁰⁴ Käsityöläisten järjestäytyminen eri ammattikunnittain alkoi Tallinnassa viimeistään 1300-luvun puolivälissä.¹⁰⁵ On mahdotonta sanoa tyhjentävästi, mitkä ammatit kuuluivat Pyhän Knutin ja mitkä Pyhän Olavin kiltaan. Marguksen mukaan Pyhän Knutin kiltaan kuuluivat leipurit, räätälit, kultasepät, suutarit ja sepät. Lisäksi seppien ammattikuntaan kuului vuonna 1549 kahdeksan pienempää ammatinhaaraa. Pyhän Olavin killan kohdalla tarkat tiedot puuttuvat, mutta Marguksen mukaan voimme olettaa, että kiltaan kuuluivat muun muassa teurastajat, ruukuntekijät,

⁹⁵ Ks. esim. Wehrman, *Zunftrollen*, 1, s. 157–159; 34, s. 314–315; KGA II, 23.

⁹⁶ Hakala 200, s. 4.

⁹⁷ Margus 1938, s. LXXV § 37.

⁹⁸ Hakala 2000, s. 38–40.

⁹⁹ Hakala 2000, s. 39, 46.

¹⁰⁰ Wissel 1971a, s. 107. Käsityöläiskiltujen synnystä on useita teorioita. Isenmann esittelee kirjassaan nämä teoriat lyhyesti ja ytimekkäästi (Isenmann 1988, s. 305–308).

¹⁰¹ von Bonsdorff 1993, s. 22.

¹⁰² Margus 1938, s. XII; Mänd 2005, s. 30.

¹⁰³ von zur Mühlen 1997, s. 15. Heinz von zur Mühlen on tutkinut Tallinnan ja Riian kiltujen alkuvaiheita.

¹⁰⁴ Mänd 2005, s. 38–39.

¹⁰⁵ Margus 1938, s. XIX.

hampunkehrääjät, maalarit, satulantekijät, kivenhakkaajat ja puusepät.¹⁰⁶ Mändin mukaan Pyhän Knutin kiltaan kuuluivat niin sanotusti paremmat ammatit kuten kultasepät, räätälit ja leipurit. Pyhän Olavin kilta puolestaan koostui vähemmän arvostetuista ammanteista, jotka olivat fyysisesti raskaita.¹⁰⁷ Leena Hakalan mukaan on mahdollista, että käsityöläisten killat olivat osaksi sulautuneet yhteen.¹⁰⁸ Kaupunginraadin jäsenet valittiin Suuren Killan jäsenten keskuudesta.¹⁰⁹

Lyypekin ammattikunnat alkoivat järjestäytyä viimeistään 1250-luvulta lähtien ja seuraavan vuosisadan alusta on lukuisia tietoja itsenäisesti esiintyvistä käsityöläisammattikunnista.¹¹⁰ Kauppiaat eivät tarvinneet raadin lupaa yhteisöjen perustamiseen toisin kuin käsityöläiset. Käsityöläisammattikunnat kokosivat itse sääntönsä, mutta raadin piti ne vahvistaa. Wehrmann huomauttaa, että ammattikuntien säännöt poikkesivat usein toisistaan ja niihin on kirjattu ne asiat, joita kyseinen ammattikunta piti tärkeänä. Siksi säännöt eivät anna kokonaista kuvaa kiltaelämästä.¹¹¹ Wehrmannin tulkinta tässä kohden on kenties hätiköity, sillä ammattikuntien säännöt noudattelevat pitkälti samaa kaavaa. On totta, että kaikista tutkimistani säännöistä ei löydy esimerkiksi mainintaa lesken oikeudesta jatkaa ammattiaan miehensä kuoleman jälkeen. Karkeasti ottaen ne sisältävät kuitenkin hyvin samantyyppisiä määräyksiä aina rennin palkkaamisesta hautajaisiin osallistumiseen saakka.¹¹²

Kiltojen ja ammattikuntien varhaisvaiheista eli sydänkeskiajalta lähtien oli järjestöissä voimassa kolmijako oppipoika–kisälli–mestari.¹¹³ Käsityöläisen koulutus alkoi tavallisesti 14–15-vuoden iässä, jolloin nuori siirtyi muutaman viikon koeajan jälkeen mestarin koulutukseen. Oppipojan holhooja sopi mestarin kanssa koulutuksen kestosta ja laadusta sekä elatuksesta ja palkan suuruudesta. Tavallisesti oppiaika kesti kahdesta kolmeen vuoteen, mutta vaativimmissa ammateissa hieman pidempään. Yleensä oppipojat asuivat ja söivät mestarin taloudessa. Tavallista oli, että opetellessaan isänsä amma-

¹⁰⁶ Margus 1938, s. XXII.

¹⁰⁷ Mänd 2005, s. 38.

¹⁰⁸ Hakala 2000, s. 45.

¹⁰⁹ Mänd 2005, s. 30 TARKISTA

¹¹⁰ Wehrmann, 1872, s. 14.

¹¹¹ Wehrmann 1872, s. 55–59.

¹¹² Vrt. luku 2.1.

¹¹³ Vastaavat saksankieliset termit ovat *der Lehrling*, *der Geselle* ja *der Meister*. Termit ovat osakseen harhaanjohtavia, sillä ne viittaavat ainoastaan miessukupuoleen. Käsitteet 'oppityttö' tai 'oppinuori' eivät kuitenkaan ole vakiintuneet suomen kieleen, joten tyydyn pitäytymään 'oppipojassa'.

tin mestarin poika oli opissa jonkun toisen mestarin luona.¹¹⁴ Oppipoika-aika päättyi nuoren vapaaksi puhumiseen (*Freisprechung*) ja vuorossa oli siirtyminen kisällien piiriin.¹¹⁵

Kisällit olivat tavallisesti naimattomia 15–25-vuotiaita nuoria, jotka liikkuiivat kaupungista toiseen mm. työvoiman kysynnän mukaan. Myöhäiskeskiajalla ammattien eriytyminen ja spesialisoituminen korosti monipuolisen koulutuksen välttämättömyyttä. 1400-luvulla kisällit olivat verkostuneita, mikä helpotti heidän liikkumistaan. Usein he olivat järjestäytyneet ammateittain. Reinin-laakson ja Hansa-liiton alueella oli myös laajalle levittyneitä ja tehokkaita kisällien järjestöjä. Kisälliaika päättyi kiltaoikeuden anomiseen. Kilta- tai ammattikuntajäsenyys edellytti mm. työkokemusta ja tietyn suuruista jäsenmaksua. Liittyessään käsityöläisjärjestöön kisälli asettui johonkin tiettyyn kaupunkiin ja saattoi ryhtyä mestariksi. Tämä edellytti luonnollisesti koulutuksen läpiviennin lisäksi mm. mestarin työnnäytettä ja kaupunkioikeuksien lunastamista.¹¹⁶ Se, mitä mestariuteen vaadittiin, vaihteli kaupungeittain ja ammattikunnittain. Lyypekin ja Tallinnan käsityöläisammattikuntien säännöissä on usein määritelty mitä suorituksia mestariksi pääsy edellytti.

2.3. Naisen asema käsityöläisammattikunnissa

Ammattikuntien ja kiltojen merkitys oli suuri Lyypekissä ja Tallinnassa 1400-luvulla. Onkin syytä tarkastella sitä, mikä oli naisten asema näissä urbaaneissa yhteisöissä. Aiemmassa tutkimuksessa on havaittavissa kaksi eri kantaa. Edith Ennen, Sulamith Shahar, Barbara Kroemer, Martha C. Howell ja Merry E. Wiesner esittävät, että naiset saattoivat opetella käsityöläisammattin ja olla killan jäseninä. Joissain suuremmissa kaupungeissa oli myös erityisiä naiskilloja.¹¹⁷ Vanhemman saksalaisen Lyypekkiin kohdistuvan tutkimuksen mukaan naiset saattoivat oppia ja harjoittaa, myös itsenäisesti, lähes kaikkia käsityöläisammatteja siviilisäätyyn katsomatta.¹¹⁸ Toisen näkökulman edustaja Klaus Arnold on tutkinut tilannetta Pohjois-Saksan hansakaupungeissa. Hänen mukaansa naiset nauttivat kiltajäsenyyden eduista ja velvoitteista vain ollessaan mestareiden vaimoja. Samaa mieltä ovat Inna Pölsam, Yoriko Ichikawa ja Leena Hakala, joiden mukaan naiset nauttivat killan suojasta, mutta ainoastaan

¹¹⁴ Isenmann 1988, s. 293.

¹¹⁵ LMA, Bd. V, palsta 1844 (K. Schulz).

¹¹⁶ LMA, Bd. IV, palsta 1386pp; Bd. VI, palsta 480pp (K. Schulz).

¹¹⁷ Ennen 1999, s. 136, Shahar 1996, s. 190; Kroemer 1983, s. 143-144; Howell 1988, s. 37, 47; Wiesner 1986, s. 151.

Kukaan tutkijoista ei tee tarkempaa eroa ammattikunnan ja killan välille.

¹¹⁸ Ks. esim. Ichikawa 1986, s. 91–92.

miehensä jäsenyyden kautta.¹¹⁹ Se, saivatko naiset olla killan tai ammattikunnan täysivaltaisia jäseniä, vaihteli suuresti kaupungeittain, ja siksi on varottava tekemästä liian suuria yleistyksiä naisten kiltajäsenyydestä. Kun asiaa tarkastelee ammattikuntien tasolta, on hankala yksiselitteisesti todeta, saivatko naiset olla kyseisen käsityöläisammattikunnan jäseniä vai eivät, sillä ammattikuntien säännöissä ei usein ole selkeää mainintaa asiasta. Yoriko Ichikawa on keskittynyt tutkimaan naisten asemaa Lyypekin käsityöläisammattikunnissa. Hänen mukaansa naisten itsenäistä ammatinharjoittamista on liioiteltu ja naisten osallistuminen käsityöläisammattiteihin on pienempää kuin mitä aiempi tutkimus antaa ymmärtää.¹²⁰ On myös huomioitava, että killan tai ammattikunnan jäsenyys kattoi elämän lähes kaikki osa-alueet ja yhteisöllä oli usein samanaikaisesti uskonnollisia, moraalisia, seurallisia, yksityisoikeudellisia ja poliittisia tavoitteita.¹²¹ Koska jäsenyydellä on monia ulottuvuuksia, on vaikea määritellä, oliko henkilön jäsenyys kenties täysvaltaista vai enemmänkin passiivisluonteista. Lisäksi käsityöläisammattikunnan tai -killan sisäinen rakenne saattoi olla kahtia jakautunut niin, että toinen osa käsitti ammatinharjoittamiseen liittyvät asiat (*Ampt*) ja toinen osa uskonnollis-sosiaaliset asiat (*Bruderschaft*).¹²²

Lyypekin ja Tallinnan käsityöläisammattikuntien säännöissä on usein esitetty ne vaatimukset, jotka henkilön pitää täyttää saadakseen harjoittaa kyseessä olevaa ammattia. Usein ammattikunnan jäsen- tai mestarikokelaan on suoritettava ammattikunnalle tietyn suuruinen maksu, joka saattoi olla vahaa, olutta tai rahaa.¹²³ Lisäksi vaatimuksena saattoi olla kaupunkilaisoikeudet tai saksalainen syntyperä. Lähes aina vaatimukseen kuului kunniallinen syntyperä. Näissä sääntökohdissa käytetään lauseissa useimmiten maskuliinista sananmuotoa, esimerkiksi ”*welck man/bruoder in useme ampt sines sulves werden wil...*”. Säännöissä käytetään myös pääosin maskuliinista persoonapronominia *he* eli hän tai pronominia *man*. Muutamien ammattikuntien yksittäisissä sääntökohdissa on mainittu naiset erikseen. Lyypekin parturien säännössä vuodelta 1480 velvoitetaan niiden mestarien tai naisten, jotka haluavat harjoittaa ammattia, todistamaan kunniallinen syntyperänsä: ”*Item welck meister offte frouwe der barberer ampt besitten wil, de schal bewisinge bringen, dat he echt unde recht geboren sy.*”¹²⁴ Lyypekin oluenpanijoiden säännöissä vuodelta 1363 on kohta, jossa käsketään ammatinharjoittajaa, oli hän sitten mies tai

¹¹⁹ Arnold 1990, s. 19; Pölsam 1998, s. 47; Ichikawa 1986, s. 99–100; Hakala 2000, s. 35. Arnold, Pölsam ja Hakala ovat tutkineet ensisijaisesti kiltoja eivätkä ammattikuntia.

¹²⁰ Ichikawa 1986, mm. s. 91–92, 94, 117.

¹²¹ Isenmann 1988, s. 307.

¹²² Vrt. Isenmann 1988, s. 307.

¹²³ Ks. esim. KGA II, 511, 1r–1v.

¹²⁴ Wehrmann, Zunftrollen, 4, s. 165

nainen, merkitsemään oluttynnyrinsä, ennen kuin ne tuodaan ulos talosta.¹²⁵ Sääntökohdan kirjoitusasu on samanlainen vuoden 1363 ja 1388 säännöissä. Vuodelta 1462 peräisin olevassa säännössä ei samassa kohden enää erotella miehiä ja naisia, vaan puhutaan yksinomaan "oluenpanijoista" Lähteiden tulkinnalle tuo lisähaastetta myös termi *vrouwe*, koska se voi tarkoittaa **naista**, **rouvaa** (vrt. herra) tai **aviovaimoa**.¹²⁶ Ichikawa puolestaan tulkitsee *vrouwe*-sanana tarkoittavan usein **leskeä**.¹²⁷

Naisjäseniä ei mainita suoranaisesti ammattikuntien säännöissä, mutta heitä ei myöskään kielletä. Maskuliinisten sananmuotojen käyttö ei myöskään ole riittävä peruste naisten sulkemiseksi käsityöläisammattikuntien ulkopuolelle. Saksan kieli on hyvin patriarkaalinen kieli, jossa sanan perusmuodoksi on usein vakiintunut maskuliinisella tunnusmerkillä varustettu substantiivi. Haluttaessa korostaa tekijän naispuoleisuutta sanaan lisätään suffiksi *-in*, esim. 'der Bäcker' miesleipuri ja 'die Bäckerin' naisleipuri. Vasta viime vuosikymmeninä ovat naisaktivistit kiinnittäneet kielen hallitsevaan maskuliinisuu-teen huomiota ja naishenkilöä määrittävät suffiksit ovat yleistyneet virallisissa teksteissä. Indefiniitti-pronominin *man* puolestaan viittaa myös nykysaksassa tarkemmin määrittelemättömään henkilöön, ja sitä käytetään yleisesti passiivilauseissa tai jos henkilöä ei tunneta. *Man*-pronominin voi siis viitata mieheen tai naiseen. Myös sääntöjen luonne tulee huomioida. Sekä kyllä että ammattikunnat halusivat korostaa jäseniensä yhteenkuuluvaisuutta. Siksi on luonnollista puhua jäsenten välisestä veljeydestä ja käyttää sanaa *bruoder* veli. Voidaan siis todeta, ettei naisten ja miesten erikseen mainitsemista koettu tarpeelliseksi. Saksan kielen ominaisuudesta taas johtuu, että usein käytettiin maskuliinisia muotoja, kun viitataan henkilöön yleensä. Naisten näennäinen puuttuminen lähteissä ei siis suoraan tarkoita sitä, etteivätkö he olisi voineet olla ammattikunnan jäseniä. Sen perusteella, ettei naisia aina mainita käsityöläisammattikuntien tai varsinkaan kiltojen säännöissä, ei voida suoraan tehdä johtopäätöksiä naisen aseman heikkoudesta.

2.3.1 Lyypekin kunnallisuusmaininnat

Lyypekin messinginvalajien säännöissä vuodelta 1432 mainitaan heti aluksi, että miehen, joka haluaa toimia itsenäisenä mestarina, on oltava kunniallista syntyperää, eli syntynyt avioliitosta.¹²⁸ Statuutin

¹²⁵ Wehrmann, Zunftrollen, 8, s. 179. „*Wortmer schal nen bruwer, he is man efte vrowe, de schal setten sine brande merke up de tunnen, er men dat beer ute deme huse bringhet, bi dren marken sulveres.*“

¹²⁶ Keskialasaksan (mittelniederdeutsch) sanakirjan mukaan 'vrouwe' on *Herrin; Gebieterin; Haus-*, tai *Ehefrau*. Etelä-Saksan alueella *vrouwe*-sana tarkoitti korkeampiarvoista naista, *adlige Dame; Herrin*.

¹²⁷ Vrt. Ichikawa 1986, mm. s. 100, 102–107.

¹²⁸ Wissel erittelee tutkimuksessaan ns. vapaan syntyperän (*ehrlische Geburt*) ja kunniallisen syntyperän (*eheliche Geburt*). Hänen mukaansa usein molemmat olivat edellytyksenä käsityöläisammattin harjoittamiselle. (Wissel 1971a, s. 146–148;

kolmannessa kohdassa mainitaan, että se ammatinharjoittaja, joka haluaa ottaa itselleen vaimon, niin hänen [miehen] tulee ottaa hurskas ja moitteeton nainen tai neito: „*Item welk man in unseme ampte wil eijn wiff nemen, de schal nemen ene umberuchtede vrome bedderve vrouwe edder juncvrouwe.*“¹²⁹ Kukkarontekijöiden säännössä vuodelta 1459 vaaditaan mestariksi aikovalta kisälliltä kunniallista ja saksalaista syntyperää. Tämä sama ulotetaan myös koskemaan niitä neitoja ja *frouweja*, jotka tulevat ammattiin.¹³⁰ Kukkarontekijöiden ammattikunnan jäsenyyden ehtoina ovat myös kaupunkilaisoikeudet ja kolmen markan maksu yhteisön myllylle.¹³¹ Parturien säännöissä vuodelta 1480 mainitaan, että sen mestarin tai naisen, joka haluaa harjoittaa ammattia, on todistettava olevansa kunniallista syntyperää.¹³² Näyttäisi siis siltä, että näillä ehdoin naiset saivat olla ammattikunnan jäseniä ja harjoittaa kyseistä ammattia. Lisäksi ainakin nahkurien, pellavankutojien, puuseppien, kynttilänvalajien ja meripihkaseppien oli todistettava mestarin oma ja vaimon kunniallinen syntyperä, mikäli he halusivat harjoittaa ammattiaan itsenäisesti.¹³³ Lisäksi torikauppiaiden säännön mukaan vaimon tulisi olla saman ammatin piiristä.¹³⁴ Vaikka torikauppiaiden säännössä ei suoranaisesti käytetä samoja termejä kuin muissa Lyypekin säännöissä, on mielestäni kyseessä epäsuora viittaus vaimon kunniallisuuteen, sillä kunniallisuusvaatimukset sisältyivät yleisesti ammattikunnan pääsyvaatimuksiin.

Ichikawan mukaan kunniallisuusmaininnat eivät viittaa naisten itsenäiseen ammatinharjoittamiseen saati siihen, että naiset voisivat olla ammattikunnan jäseniä. Hänestä maininnat koskevat pelkästään mestareiden vaimoja. Hän tosin huomauttaa, ettei aina ole selvää, puhutaanko säännöissä nimenomaan mestarin vaimosta vai naishenkilöstä yleensä. Messinginvalajien säännössä on Ichikawan mukaan kyse juuri mestarin vaimosta. Sen sijaan parturien säännössä on enemmän tulkinnan varaa. Ichikawan tulkitsen kuitenkin, että kyseessä on ennen kaikkea kisällin hyväksyminen ammattikuntaan ja siksi sääntökohdan *nainen* on ymmärrettävä tulevan mestarin vaimoksi. Hän perustelee kantaansa myös sillä, että

240–244). Tässä työssä tarkastellaan nimenomaan kunniallista syntyperää, koska se mainitaan usein naisten yhteydessä käsityöläisammattikuntien säännöissä.

¹²⁹ Wehrmann, Zunftrollen, 1, s. 157. ”*Item welk man in unseme ampte wil eijn wiff nemen, de schal nemen ene umberuchtede vrome bedderve vrouwe edder juncvrouwe.*“

¹³⁰ Wehrmann, Zunftrollen, 9, s. 186. ”*Item welck knecht aldus vort kumpt, de schal bewijsen, dat he echt und recht unde dusedsk gebaren sij; dessulven geliken schalmen ock don van den junckfrowen und frowen, de in dat ampt kamen.*“

¹³¹ Wehrmann, Zunftrollen, 9, s. 186.

¹³² Wehrmann, Zunftrollen, 4, s. 165. ”*Item welck meister offte frouwe der barbrer ampt besitten wil, de schal bewisinge bringen, dat he echt unde recht geboren sij.*“

¹³³ Wehrmann, Zunftrollen, 34 nahkurit s. 314; 35 pellavankutojat s. 320, 60 puusepät s. 458, 25 kynttilänvalajat s. 249, 41 meripihkasepät s. 351.

¹³⁴ Wehrmann, Zunftrollen, 21, s. 235. ”*Item welker hoker eyne losse fruwe tor ee hefft edder nympt, de schal des lehns dar mede verfallen syn, [...].*“

sääntökohdissa, jotka käsittelevät itsenäistä ammatinharjoittamista tai ammattikuntaan pääsyä, ei mainita naisia erikseen. Jos naisilla olisi mahdollisuus harjoittaa ammattia itsenäisesti ja olla ammattikunnan täysvaltaisia jäseniä, pitäisi heidät Ichikawan mukaan mainita sääntökohdissa erikseen.¹³⁵ Hän ei kuitenkaan huomioi saksan kielen maskuliinista luonnetta. Naisten ”erittelemineen” on vakiintunut osaksi virallisia asiakirjoja vasta viime vuosikymmeninä. Lisäksi pelkästään se, ettei naisia mainita, vaan käytetään indefiniittipronominia *man*, ei riitä perusteeksi sulkemaan naisia täysin pois käsityöläisammattikunnista. Kuten edellä on todettu, mikään Lyypekin ammattikuntien sääntökohta ei varsinaisesti kiellä naisia olemasta yhteisön jäseniä.

Tutkimistani 16:sta Lyypekin käsityöläisammattista kymmenen ammattikunnan säännöissä oli maininta vaimon kunniallisuudesta. Herää kysymys, oliko kyseessä pelkkä retorinen maininta, koska se toistuu valtaosassa tutkittavia sääntöjä. Aiempi tutkimus tarjoaa tälle sääntökohdalle kaksi selitystä. Arnoldin mukaan kunniallisuusmainintojen taustalla on nähtävä ammattikuntien maine. Myös mestarien vaimot olivat vastuussa ammattikunnan nauttimasta arvostuksesta.¹³⁶ Wehrmannin mukaan saksalaista syntyperää olevat käsityöläiset olivat Lyypekissä vapaita, kun taas esimerkiksi slaavit eivät nauttineet yhtä lailla kaupunkioikeuksista. Siksi nuorukaisen, joka halusi oppipojaksi, oli todistettava saksalainen ja kunniallinen syntyperänsä. Tämä koski myös kisälliä, joka halusi mestariksi.¹³⁷ Kuten esimerkeistä saimme huomata, samaa vaadittiin myös naisilta. Toiseksi Wehrmann huomauttaa, että käsityöläisammattikunnat pitivät yllä kotikaupunkinsa kunniaa ja myös osallistuivat kaupunkiyhteisön kokouksiin.¹³⁸ Käsityöläisammattikuntien säännöt sisälsivät määräyksiä sellaisista asioista, jotka he itse kokivat tärkeiksi. Tätä taustaa vasten on vaikea nähdä kunniallisuusmaininnat pelkiksi retorisisiksi huomautuksiksi.

Esimerkiksi *Altschröderien*¹³⁹ ammattikunnan vanhimmat tekivät kaupunginraadille vuonna 1472 valituksen ammattikunnan jäsenestä, jonka uusi vaimo ei ollut ammattikunnan arvolle sopiva.¹⁴⁰ Virallista valitusta asiasta tuskin olisi tehty, jos sääntöjen maininnat vaimon kunniallisuudesta olisivat pelkästään retorisia. Rudolf Wisselin mukaan kunniallisella syntyperällä oli erittäin suuri merkitys käsi-

¹³⁵ Ichikawa 1986, s. 97–99.

¹³⁶ Arnold 1990, s. 18.

¹³⁷ Wehrmann 1872, s. 34.

¹³⁸ Wehrmann 1872, s. 39.

¹³⁹ *Altschröder* voi tarkoittaa mm. tynnyrintekijää, puunhakkaajaa tai mylläriä.

¹⁴⁰ Vogel 1986, s. 77. Tapaus ilmentää myös kaupunginraadin tehtävää oikeuselimenä, jonka puoleen ammattikunnat kääntyivät riita ja valitusasioissa. Päätöksissään raati saattoi tukeutua ammattikuntien omiin statuuhteihin.

työläselinkeinolle läpi keskiajan.¹⁴¹ Lisäksi Lyypekin meripihkaseppien säännössä selvästi todetaan, ettei sellainen ammattikunnan miesjäsen, joka ottaa pahamaineisen naisen vaimokseen, saa ryhtyä itsenäiseksi mestariksi: ”*Ok were dat jemand were in usem ammete de eijn wif neme, de beruchtet were, de en scholde sines sulves nicht werden in useme ammete.*”¹⁴² Kunniallisuusmaininnat koskivat täten miesten oikeutta harjoittaa kyseistä käsityöläisammattia.

2.3.2 Tallinnan kunniallisuusmaininnat

Tallinnan hampunkehrääjien säännössä vuodelta 1462 todetaan, että mestariksi haluavan kisällin on oltava kunniallista syntyperää ja yhtäläillä hänen vaimonsa on oltava moitteeton. Jos kisälli on vielä poikamies, tulee hänen valita hurskas ja kunniallista syntyperää oleva leski tai neito vaimokseen: ”*Isset ok sake dat er noch en vryg geselle is de see wol to dat he neme ene erlike vrame vrouwen edder Juncvrouwe de unberuchtet sy by vorboredes.*”¹⁴³ Vaikka sääntökohdan sanojen kirjoitusasu poikkeaa hieman Lyypekin vastaavista, on sääntökohta lähes identtinen kuin vastaavat kohdat Lyypekin ammattikuntien säännöissä. On myös selvää, että säännössä tarkoitetaan tulevan mestarin vaimoa. Hämmästyttävää kuitenkin on, ettei muista Tallinnan ammattikuntien säännöistä ole löytynyt vaatimusta vaimon kunniallisuudesta. Osittain mainintojen näennäinen puuttuminen saattaa selittyä lähdemateriaalista käsin: Osa Tallinnan ammattikuntasäännöistä on huonosti säilyneitä ja erittäin vaikeasti luettavissa. Lisäksi muutamia sääntökohtia on vedetty yli.

Kiltasäännöt koskivat kaikkia kiltaan kuuluvia ammattikuntia. Herää kysymys, löytyykö käsityöläiskillan säännöistä mainintaa vaimon kunniallisuudesta. Marguksen mukaan hampunkutojat eivät kuuluneet käsityöläisten Pyhän Knutin kiltaan.¹⁴⁴ Tämä saattaisi selittää kunniallisuusmaininnan ammattikunnan omissa säännöissä. Pyhän Knutin killan säännöissä ei kuitenkaan ole kohtaa, jossa määriteltäisiin vaimon ”ominaisuuksia”. On myös mahdollista, ettei kunniallisuusmainintaa tarvittu, koska vaimoehdokkaiden määrä oli pienempi. Tarkemmin sanottuna se ryhmä, jonka joukosta käsityöläismiehet saattoivat valita vaimonsa, oli suppeampi Tallinnassa kuin Lyypekissä. Käsityöläiset edustivat useimmiten keskiaikaisten kaupunkien nk. keskiluokkaa. Tallinnan keskiluokasta 59 prosenttia oli

¹⁴¹ Wissel 1971, s. 125.

¹⁴² Wehrmann, Zunftrollen, 41, s. 351. Vaikka sääntö on vuodelta 1365, on se hyvin todennäköisesti pätenyt myös 1400-luvulla sillä se on osa meripihkaseppien varsin laajaa säännöstöä, jossa on lisäyksiä ainakin vuoteen 1470 asti.

¹⁴³ KGA II, 642, 2r.: „*Item wel geselle de synen suluest werden wil yn unseme Ampte de schall weßen en unbetuchtet vram geselle und schall syn ebaren echt und recht van erbaren vramen luden unde schall ene erlike vrame vrouwen de unberuchtet sy.*”

¹⁴⁴ Margus 1938, s. XXII.

saksalaisia.¹⁴⁵ Mändin mukaan suurin osa Pyhän Knutin killan jäsenistä oli saksalaista syntyperää ja vuonna 1508 tehtiin asiasta virallinen päätös, jonka mukaan killan jäseneksi hyväksytään ainoastaan saksalaisia.¹⁴⁶ Onkin hyvin todennäköistä, että jo edellisellä vuosisadalla killan ytimen ovat muodostaneet juuri saksalaiset. Sekä Mänd että Hakala nostavat tutkimuksissaan esille kiltojen sosiaalisen funktion: yhteisöllisyyden luominen ja korostaminen koettiin tärkeäksi.¹⁴⁷ Yhteisön sosiaaliset arvot ja tavat ovat olleet niitä kirjoittamattomia sääntöjä, joiden mukaan jäsenet ovat toimineet. Nämä kirjoittamattomat pelisäännöt ovat kenties olleet niin vahvoja, ettei niitä ole rikottu, ja siksi niitä ei ole myöskään tarvinnut kirjoittaa kiltat- tai ammattikuntasääntöihin. On huomioitava, että keskiajalla määreet kuten moitteettomuus, hurskaus ja siveys liitettiin kaikkiin naisiin – tai ainakin siihen ihannenaistyyppiin, joka esiintyy aikalaislähteissä.

Tallinnan hampunkehrääjät tuskin halusivat rikkoa sosiaalisia normeja sen innokkaammin kuin muutaan käsityöläiset. Marguksen mukaan Tallinnan käsityöläiskiltojen järjestäytyminen 1400-luvulla ei ollut selvärajaista, vaan yksittäiset ammattikunnat saattoivat vuoroin kuulua joko Pyhän Olavin tai Pyhän Knutin kiltaan. Yhtenä esimerkkinä hän mainitsee juuri hampunkehrääjät.¹⁴⁸ Vaikuttaa siltä, että hampunkehrääjien ammattikunta on ollut erittäin itsenäinen ammattikunta. Hampunkehrääjien ammattikunnan säännöistä löytyy verrattain monta mainintaa koskien naisten ammatinharjoittamista, mikä osaltaan tukee käsitystä ammattikunnan vahvasta itsenäisyydestä. Kunniallisuusmaininnassa onkin kyse ennen kaikkea ammattikunnan arvostuksesta ulkopuolisten silmissä. Nämä maininnat eivät yksin riitä vastaamaan kysymykseen, olivatko naiset käsityöläisammattikunnan täysvaltaisia jäseniä vai sen jäseniä pelkästään miehensä kautta. Siksi tähän tematiikkaan palataan myös myöhemmissä luvuissa. Kuitenkin on selvää, että naisten – erityisesti vaimojen – maine vaikutti myös ammattikunnan maineeseen ja naiset koettiin tärkeäksi osaksi yhteisöä.

¹⁴⁵ Mänd 2005, s. 28.

¹⁴⁶ Mänd 2005, s. 38; Margus 'Der alte Schragen der St Kanutigilde', artikla 75. Teoksessa Archiv der St. Kanutigilde s. lxxxii.

¹⁴⁷ Mänd 2005, s. 41; Hakala 2000, s. 52.

¹⁴⁸ Margus 1938, s. XXII.

3. Nuoret neidot

3.1 Piiat

Käsityöläisten perheyhteisöön kuului myöhäiskeskiajan kaupungeissa tavallisesti yksi tai useampi piika, joka kodinhoidon lisäksi saattoi työskennellä myös käsityöläisen myymälä-verstaassa. Merry E. Wiesner esittelee tutkimuksessaan rajoituksia naisien verstastyötä kohtaan, joita kisällien killat ajoivat läpi uuden ajan alussa Etelä-Saksassa. Näistä rajoituksista käy hyvin ilmi, että käsityöläisillä oli useita piikoja, jotka osallistuivat verstaassa työn eri vaiheisiin, samoin kuin mestarien naimattomat tyttäret. Paikoitellen mestarit vastustivat rajoituksia, mikä kertoo siitä, että piikojen työpanos oli usein huomattava.¹⁴⁹ Wiesnerin mukaan yksi selitys kisällien ajamille rajoituksille oli se, että he kilpailivat samoista töistä verstaan naisväen kanssa.¹⁵⁰ Lyypekin käsityöläisammattikuntien statuuteista löydämme muutamia piikoja koskevia sääntökohtia. Meripihkaseppien vuoden 1360 säännössä todetaan, ettei kukaan kisälli tai piika saa sakon uhalla luvata herransa tavaroita [myyntiin tai kenellekään] ennen aikojaan.¹⁵¹ Viiden vuoden kuluttua on samaan sääntöön lisätty kohta, jonka mukaan kenellekään kisällille tai piialle ei myönnetä pääsyä ammattikuntaan ilman kahden guldenin maksua.¹⁵² Merkityksellistä näissä sääntökohdissa on se, että piiat ja kisällit rinnastettiin keskenään. Lisäksi vuoden 1365 meripihkaseppien säännön perusteella näyttäisi siltä, että piiat yhtäläillä kisällien kanssa voivat oppia kyseisen ammatin. Tässä kohden on huomioitava, että sana *knecht*, joka ensisijaisesti tarkoittaa **renkiä**, voidaan tulkita tarkoittavan myös **kisälliä** tai **oppipoikaa**, sillä näiden termien käyttö ei lähteissä ole aina johdonmukaista.

Myös Tallinnan suutarit rinnastivat kisällit ja piiat keskenään. Tallinnan suutarien ammattikuntasäännössä vuodelta 1416 todetaan, että kuten kisällit, saavat myös ammattikunnan piiat vapaasti periä kyseisen ammatin: ”*Vortamen so solen de meghedi in vnseme ampte vnse ampt so wol vry erüen vnd hebben alze de knechtliken in vnseme ampte.*”¹⁵³ Lisäksi samassa sääntökokonaisuudessa oleva lisäys vuo-

¹⁴⁹ Wiesner 1986, s. 165–166.

¹⁵⁰ Wiesner 1986, s. 165. Taloudellisen uhan lisäksi perheyhteisön naisilla (mestarin vaimo, tyttäret ja piiat) oli Wiesnerin mukaan myös symbolinen merkitys kisälleille. He edustivat patriarkaalista järjestelmää, jonka alaisuudessa kaikki talouteen kuuluvat työskentelivät. Kisällien tavoitteet rajoittaa tätä patriarkaalista valtaa kohdistuivat usein talouden naisväkeen. Kun kisällien mahdollisuudet yletä mestareiksi 1500-luvulta lähtien vähenivät, pyrkivät he erottamaan oman työnsä naisväen töistä.

¹⁵¹ Wehrmann, Zunftrollen, 41, s. 350. ”*Nen knecht noch maghet scal van eren heren varen, see en seggen en vore to to rechter tid, verteinacht vor paschen ofte verteinacht vor sunte Michaelis daghe, bi III mark silveres.*” Ichikawa tulkitsee ’knecht’ sanan tarkoittavan kisälliä tässä yhteydessä (Ichikawa 1986, s. 109).

¹⁵² Wehrmann, Zunftrollen, 41, s. 350. ”*To den eersten male so wylle wy, dat men neneme knechte noch nener maghet in vnsem ammete mer scal lenen, wen twe ghuldene up eren denest.*”

¹⁵³ KGA II, 23. 6v.

delta 1477 kieltää suutareita pitämästä myymälä-verstastaan auki tai antamasta alaistensa, olivat he sitten piikoja, kisälleitä tai oppipoikia, olla töissä Pyhän Crispianuksen muistopäivänä.¹⁵⁴ Näiden sääntökohtien perusteella näyttää siltä, että myös Tallinnassa kisällit ja piikat saattoivat tehdä, ainakin osittain, samoja töitä käsityöläisen verstaassa. Ichikawan mukaan Lyypekissä ei ole ollut naispuolisia oppipoikia tai kisälleitä, koska heitä ei mainita yhdessäkään käsityöläisammattikunnan säännössä.¹⁵⁵ Klaus Arnoldin tulkinnan mukaan puuttuvat merkinnät tarkoittavat, etteivät naiset voineet opetella käsityöläisammattia.¹⁵⁶ Heidän tulkintaansa tukee se, että statuuteissa on usein tarkasti määrätty, kuinka monta kisälliä ja oppipoikaa mestarilla saa olla, mutta mitään vastaavanlaisia määräyksiä piikojen suhteen ei löydy. Kuitenkin Lyypekin meripihkaseppien ja Tallinnan suutareiden sääntökohdat ovat täysin ristiriidassa Ichikawan ja Arnoldin tulkinnan kanssa, sillä molemmat sääntökohdat viittaavat vahvasti siihen, että myös piikat voivat kisällien tapaa oppia ammatin.

On vaikea yksiselitteisesti sanoa, mikä piikojen asema käsityöläisammattikunnissa oli, koska Lyypekin ja Tallinnan käsityöläisammattikuntien statuuteista ei juuri löydy heitä koskevia sääntökohtia. Heidän asemansa on varmasti riippunut myös sen perheen asemasta, jossa he työskentelivät.¹⁵⁷ Tämän perusteella on selvää, ettei Ichikawan ja Arnoldin tulkintaa voida suoraan soveltaa kaikkiin hansakaupunkeihin. Toisaalta yhden ammattikunnan säännön perusteella ei voida tehdä vedenpitävää tulkintaa koko kaupungin tilannetta koskien ja on mahdollista, että piikojen asema oli erilainen eri käsityöläisammattikunnissa. Kuitenkin ainakin Lyypekin meripihkaseppien ja Tallinnan suutareiden ammattikunnassa on todennäköisesti ollut myös naispuolisia kisälleitä, kuten sääntökohdat antavat ymmärtää. On myös huomioitava, että Tallinnan suutarien piikoja tai naispuolisia kisälleitä koskeva sääntökohta löytyy myös ammattikunnan myöhemmästä säännöstä vuodelta 1481, joten muutosta tässä asiassa ei näytä tapahtuneen.

¹⁵⁴ KGA II, 23. 9v. ”Ite wert dat dar jemant up den dach sine boden opende efte sin volk loit arbeidede id sy megede efte knecht efte Jungen de sal beteren der ammete i tunne bers else is dat ammet ens geworden vnd der nene guade by.”

Aiemmin samalla sivulla on puhuttu Pyhän Crispianuksen ja Pyhän Crispianuksen muistopäivän kirkonmenoista.

¹⁵⁵ Ichikawa 1986, s. 109.

¹⁵⁶ Arnold 1990, s. 22.

¹⁵⁷ Vrt. aviovaimon asema luku 4.2.2.

3.2 Mestarien tyttäret

Tässä luvussa tarkastelen millaisia merkintöjä käsityöläisammattikuntien statootit sisälsivät koskien mestareiden tyttäriä. Oliko tyttären mahdollista periä isänsä ammatti ja puututtiinko säännöissä tytärten avioitumiseen, ovat kysymyksiä, jotka vaativat vastausta. Monin paikoin naimaton (mestarin) tytär sai tehdä töitä isänsä verstaassa ilman erityisiä rajoituksia.¹⁵⁸ Tutkimistani Lyypekin ja Tallinnan ammattikuntien säännöistä ei löytynyt merkintöjä, jotka olisivat koskeneet tytärten tai poikien työtä käsityöläisen myymälä-verstaassa. Tavallisesti lapset olivat vanhempien apuna kaikissa kodin askareissa ja auttoivat myös verstaan töissä.¹⁵⁹ Sen sijaan sääntökohtia, jotka koskivat mestarien tyttärien avioitumista, löytyy runsaasti erityisesti Lyypekin käsityöläisammattikuntien statootteista.

3.2.1 Kisällin kanssa avioon

Lyypekin kukkarontekijöiden säännössä vuodelta 1459 todetaan, että sen rengin tai kisällin¹⁶⁰, joka avioituu mestarin tyttären tai lesken kanssa, ei tarvitse suorittaa vuoden pakollista palvelua, eli harjoittelua mestarin verstaassa, kuten niidenkään ei tarvitse, jotka ovat ammattiin syntyneet: ”*Item welk knecht nympyt eyne mesters dochter ofte eyne wedewen, de darf dat jar nicht toworn hyr denen, desgelick en dorven ock ghyne mannes sone ock nicht denen, de ores sulves willen werden, de in deme ampte gebaren synt.*”¹⁶¹ Tästä sääntökohdasta voimme huomata useita eri asioita. Ensinnäkin avioituessaan mestarin tyttären kanssa on kisällin helpompi liittyä ammattikuntaan, koska hänen ei tarvitse suorittaa vuoden harjoittelua, joka normaalisti vaadittiin niiltä, jotka halusivat harjoittaa kukkarontekijän ammattia.¹⁶² Toiseksi ammattiin avioituva, eli ammattikuntaan avioliiton myötä liittyvä kisälli rinnastetaan mestarin poikaan, jonka ei myöskään tarvitse suorittaa harjoittelua. Kolmanneksi kisälli saa samat helpotukset myös avioituessaan mestarin lesken kanssa. Lisäksi jos mestarin tytär avioituu ammattikunnan kisällin kanssa, hän saa yhdessä uuden miehensä kanssa jatkaa sitä ammattia, jonka hän todennäköisesti on jossain määrin oppinut jo lapsena. Lyypekin pellavankutojien vuoden 1425 säännön mukaan, kisälli on vapautettu palvelusajastaan kokonaan, mikäli hän avioituu mestarin tyttären tai lesken kanssa.¹⁶³ Myös Tallinnan kelloseppien vuoden 1459 säännön mukaan kisällille on luvassa helpotuksia

¹⁵⁸ Wiesner 1986, s. 156.

¹⁵⁹ Isenmann 1988, s. 293.

¹⁶⁰ Vrt. luku 3.1 ja 5.2.2.

¹⁶¹ Wehrmann, Zunftrollen, 9, s. 187.

¹⁶² Wehrmann, Zunftrollen, 9, s. 186. ”*Int erste welk man ofte knechte de hir dencket synes sulves to werden in deme ampte der büdelmaker, de schal hir eyn jar gedenet hebben mit eynem manne.*”

¹⁶³ Wehrmann, Zunftrollen, 35, s. 322. Kaikista suorituksista kisälliä ei kuitenkaan vapauteta, vaan hänen on osoitettava pätevyytensä esim. palvelemalla muissa kaupungeissa: ”*Item wan en knecht nympyt enes mesters dochter, de scal sin ammet*

mm. ammattikunnalle suoritettavista maksuista hänen avioituessaan mestarin tyttären tai lesken kanssa.¹⁶⁴ Rudolf Wisselin mukaan helpotuksien taustalla on ammattikuntien pyrkimys huolehtia tyttäristä ja leskistä.¹⁶⁵ Tämä on ymmärrettävää, sillä ammattikunnilla oli taloudellisten tavoitteiden lisäksi myös vahva sosiaalinen funktio.

Joissain tapauksissa rengille tai kisällille suotiin helpotuksia vain, jos hän avioitui mestarin tyttären kanssa. Lyypekin turkistenkäsittelijöiden säännön (v. 1386) mukaan renki tai kisälli sai vapaasti liittyä ammattikuntaan avioituessaan mestarin tyttären kanssa: Jos meidän ammatin itsenäisellä herralla on tytär, jonka hän antaa meidän ammatin kisällille, tämä kisälli pitää hyväksyä ammattikuntaan ilman minikäänlaisia maksuja (*eeschinge*).¹⁶⁶ Sääntökohdasta käy selvästi ilmi, että tulevan aviomiehen on oltava saman ammatin piiristä. Lyypekin pyöräntekijät määrittivät puolestaan vuonna 1508, että mestarin pojan tai kisällin on maksettava ainoastaan yksi Reinin guldeni halutessaan itsenäisesti harjoittaa ammattia, jos he avioituvat mestarin tyttären kanssa. Muutoin kisällin oli maksettava yksi Reinin guldeni vahaa varten, kaksi guldenia haarniskaa varten, yksi tynnyri olutta ja tarjottava ammattikunnalle päivällinen, joka sai maksaa enintään kahdeksan Lyypekin shillinkiä.¹⁶⁷ Kyseessä on siis ollut huomattava helpotus kisällille. Lyypekin meripihkantekijöiden vuoden 1510 säännössä on avioliitto mestarin tyttären kanssa edellytys ammattiin pääsyyllä.¹⁶⁸ Sääntökohdan mukaan tämä käytäntö noudattelee vanhaa tapaa ”*na older wonheit*”, joten voimme olettaa, että tapa oli vallitseva jo edellisellä vuosisadalla.

Esiin nostettujen sääntökohtien perusteella voidaan todeta, että avioituminen mestarin tyttären kanssa oli kisällille erittäin kannattavaa, sillä se toi usein mukanaan erilaisia helpotuksia ammattikunnan jäsenyyteen ja ammatinharjoittamiseen liittyen. Rudolf Wisselin mukaan tämä ammattikuntaan avioituminen juontaa juurensa vanhasta tavasta, jonka mukaan mestareiden oli perustettava oma ruokakunta. Se

nict esschen, men deme sachalme to steden van staden an, vnde he en darf nicht denen jar vnde dach, men he slchal breve halen, dat he erenwerdich sy, also hir vorscreven steyt. Item de ene wedewen nympt ute vnsem ammete, de schal des ghelikes hebben.”

¹⁶⁴ KGA II, (–), 3r. “*Daferyn aber ein großuhrmacher Gesell sich mit seines Meisters Tochter oder Wittben heirathten würde, der soll nur daß ampt einmahll Eschen vnd mit der ampts Köste vershoent bleiben.*” Kyseessä on yläsaksankielinen käännös vuodelta 1653 kelloseppien vuoden 1459 säännöstä. Kopio on paikoitellen erittäin epäselvä. Jostain syystä Margus ei ole numeroinut kelloseppien sääntöä katalogissaan, vaan järjestysnumeron kohdalla on (–). Hansenin vanhemmassa katalogissa sääntö löytyy kohdasta A. c. 40.

¹⁶⁵ Wissel 1971a, s. 127.

¹⁶⁶ Wehrmann, Zunftrollen, 10, s. 192. ”*Item heft eines sulves herr in vnsem amte ene dochter, der he enen knecht gift in unsem ampte, deme knechte schalme tosteden sonder jenigherleyne eeschinghe des amptes.*”

¹⁶⁷ Wehrmann, Zunftrollen, 45, s. 368, 369.

¹⁶⁸ Wehrmann, Zunftrollen, 41, s. 348. “*Ock schall neyn knecht synes sulves werden, sunder eme sy gelavet eyns framen mannes kyndt yn deme ampte na older wonheit.*”

oli mahdollista vain avioparille, joten oletusarvona oli, että uusi mestari avioituisi.¹⁶⁹ Myös mestareiden tyttärien näkökulmasta katsottuna tilanne oli suotuisa, sillä heille on todennäköisesti riittänyt useita kousijoita. Kun vielä muistetaan se, että osa ammattikunnista edellytti mestariensa olevan naimisissa, ovat käsityöläismestareiden tyttärien tulevaisuudennäkymät myöhäiskeskiajan Lyypekissä ja Tallinnassa olleet melko hyvät.¹⁷⁰ Usein edellytettiin, että tytär avioituisi samaan ammattikuntaan kuuluvan kisällin tai ammatin parissa työskennelleen rengin kanssa. Vaikka lähteissä käytetään pääasiallisesti termiä *knecht*, on mielestäni useimmiten silti kyse kisällistä, sillä se olivat tavallisesti naimattomia 15–25-vuotiaita nuoria. Tämä sopii yhteen myös myöhäiskeskiajan kaupunkien keskimääräisen avioitumisiän kanssa, joka on ollut noin 24–30-vuotta.¹⁷¹ Lisäksi kisällin status on ollut korkeampi kuin rengin, joten on todennäköistä, että mestari on halunnut naittaa tyttärensä kisällille eli tulevalle mestarille. Kisällin näkökulmasta mestarin tytär on ollut mahdollisen sosiaalisen nousun väline.

3.2.2 Ammatin periminen

Kisälleille suotiin usein erivapauksia, kun he ottivat vaimokseen joko mestarin tyttären tai lesken. Avioliiton solmimista koskevilla määräyksillä saattoivat tyttäret ja lesket olla siis rinnastettuja keskenään. Lyypekin ja Tallinnan käsityöläisammattikuntien sääntöjen perusteella lesken oli mahdollista jatkaa ammattiaan itsenäisesti miehensä kuoleman jälkeen.¹⁷² Tästä oikeudesta, ja sen variaatioista, käytetään tutkimuskirjallisuudessa usein termiä leskenoikeus eli *Witwenrecht*. Ichikawan mukaan Lyypekin käsityöläisammattikuntien statuuteissa ei juuri ole mainintoja niin kutsutusta *Tochterrechtistä* eli mestarin tyttären oikeudesta jatkaa itsenäisesti isänsä ammattia. Hänen mukaansa mainintojen puute ei kuitenkaan välttämättä tarkoita, ettei oikeutta olisi ollut olemassa.¹⁷³ Isenmannin mukaan jo varhaisissa ammattikuntasäännöissä taatiin mestarin pojille ja tyttärille etuoikeus isänsä ammattiin.¹⁷⁴ Näyttää siltä, että 1400-luvun Lyypekissä ja Tallinnassa tytär sai jatkaa ammatissa ensisijaisesti silloin, kun hän avioitui ammattikunnan kisällin kanssa. Tästä hyvänä esimerkkinä on Tallinnan hampunkehrääjien vuoden 1462 säännössä oleva asetus, joka koskee tyttären avioitumista ja ammatinharjoittamista: ”*Item welk man ene dochter heft yn unseme Ampte edder naleet und wert gegeuen eneme gesellen yn unseme*

¹⁶⁹ Wissel 1971b, s. 41.

¹⁷⁰ Vrt. Ichikawa 1986, s.108.

¹⁷¹ Howell 1986, s. 13–14; Shahar 178. Kisälleistä tarkemmin ks. luku 2.2.1.

¹⁷² Ks. luku 5.

¹⁷³ Ichikawa 1986, s. 107.

¹⁷⁴ Isenmann 1988, s. 296. Käytännössä tämä tarkoitti sitä, ettei lasten tarvinnut maksaa kiltä- tai ammattikuntamaksuja ollenkaan tai ne olivat huomattavasti pienemmät kuin muilla. (Isenmann 1988, s. 296).

*Ampte de schall und mach des Amptes bruken vry unde gwnt.*¹⁷⁵ Jos ammattikunnan jäsenen tytär menee naimisiin saman ammattikunnan kisällin kanssa, he saavat harjoittaa ammattia vapaasti, ja tämä pätee myös, jos tyttären isä on jo kuollut. Käsityöläisammattikunnan näkökulmasta katsottuna oli edullista, jos mestarin tytär meni joko kisällin tai toisen mestarin pojan kanssa naimisiin. Näin ammatinharjoittamisoikeus tai ammattikuntaan kuulumisen oikeus (nk. *Zunftrecht*) säilyi samassa perheessä. Lisäksi avioliitto saattoi vahvistaa saman ammattikunnan perheiden välisiä suhteita ja ammattikunnasta muodostui sukujen verkosto, eräänlainen klaani.¹⁷⁶

Aivan omanlaisensa näyttää toistaiseksi olevan Tallinnan räätäleiden sääntökohta vuodelta 1413. Sen mukaan kenenkään kisällin ei pitäisi kihlata nuorta neitoa tai leskeä ennen kuin tulee ammattiin, jotta näin ollen kenenkään hyvän miehen lasta ei laiminlyödä tai kohdella pahasti: *”Ite so en sal sik nen geselle van vnserem ampte eyne Juncfrowe edder wedewe vorlouen lathen er he vullen kommen yn vnseren ampte, sy up dat dar nenes guden mannes kynt mede vor sumet edder ouel belaten werde.”*¹⁷⁷ Kohta ei ole täysin eksplisiittinen, vaan jättää paljon tulkinnan varaa. Mielestäni räätälien sääntökohdasta voidaan päätellä kaksi asiaa. Ensinnäkin ammattikunnassa toivotaan, että kisälli avioituisi vasta liittyttyään ammattikuntaan ja valitsisi vaimonsa saman ammattikunnan sisältä. Tämä puolestaan kertoo siitä, että itsenäisesti räätälin ammattia harjoittavien määrää ei haluta suunnattomasti kasvattaa. Toiseksi halutaan parantaa (mestarien) tyttärien avioliittomahdollisuuksia, sillä ilmeisesti joitakin tyttäriä on jätetty huomioimatta aviovaimoa etsittäessä. Täysin varmasti säännön perusteella ei pystytä sanomaan, halutaanko tyttärien mahdollisuuksia kohentaa nimenomaan suhteessa leskiin vai ylipäänsä. Ichikawan mukaan Lyypekissä kisällit avioituivat mestarien tyttärien kanssa useammin kuin mestarin lesken kanssa, koska avioliitto nuoren neidon kanssa oli houkuttelevampi.¹⁷⁸ Leskellä oli toki myös valttikortteja, kuten hyvä ammattitaito, niin kuin myöhemmin luvussa viisi saamme huomata.

3.3. Vertailu Lyypekin ja Tallinnan välillä

Liitteenä oleviin taulukoihin 1 ja 2 on koottu nuoria neitoja koskevat maininnat, jotka esiintyvät Lyypekin ja Tallinnan käsityöläisammattikuntien säännöissä. Vain kolmesta Lyypekin ja Tallinnan käsi-

¹⁷⁵ KGA II, 642, 5v.

¹⁷⁶ Ichikawa 1986, s. 108; Isenmann 1988, s. 296.

¹⁷⁷ KGA II, 511, 5r.

¹⁷⁸ Ichikawa 1986, s. 108.

työläisammattikuntien säännöistä löytyi piikoja koskeva maininta. Näissä sääntökohdissa piiat olivat rinnastettuja kisällien kanssa. Voidaankin ajatella, että piiat ovat tehneet ainakin osittain samoja töitä käsityöläisen myymälä-verstaassa kuin rengit ja kisällit. Käsityöläisammattikuntien säännöt eivät kuitenkaan juuri puutu piikojen tekemään työhön, sillä mitään piikojen työtä koskevia rajoituksia ei säännöissä mainita. Monet nykytutkijat ovat sitä mieltä, ettei piikojen ollut mahdollista oppia ammattia. Puuttuvien mainintojen perusteella on kenties tehty liian hätiköityjä johtopäätöksiä, sillä molemmista kaupungeista löytyi yksi sääntökohta, jonka perusteella voidaan todeta, että ainakin joissain ammateissa piian on ollut mahdollista oppia ammatti kisällin tapaan. Keskiajan suurkaupungeissa kuten Pariisissa ja tiedetään olleen tyttökouluja. Nürnbergistä peräisin olevan aineiston perusteella tiedetään myös, että monet kaupungin kauppiaat panostivat myös tyttäriensä koulutukseen.¹⁷⁹ Näin ollen tyttöjen koulutus ja ammatin oppiminen ei ole ollut tavatonta. Puhuttaessa tyttöjen tai piikojen mahdollisuudesta koulutukseen tulisi tutkimuksessa huomioida henkilön sosiaalinen tausta, sillä kauppialla luonnollisesti oli enemmän pääomaa sijoitettavanaan tytön koulutukseen kuin käsityöläisellä. Tarvitaankin lisää tutkimusta, jotta voimme sanoa, kuinka yleistä piikojen ammattiin kouluttautuminen oli myöhäis-keskiajan kaupungeissa.

Yhteensä kahdeksan käsityöläisammattikunnan säännöt sisälsivät kohdan, joka käsitteli mestarin tyttärtä. Nämä maininnat koskivat molemmissa kaupungeissa pääsääntöisesti tyttären avioliittoa eivätkä mainitse nk. tyttärenoikeutta jatkaa isänsä – tai äitinsä – ammattia. Ainoastaan Tallinnan hampunkehrääjien sääntö toteaa tarkasti, että tytär saa jatkaa isänsä ammattia avioituessaan saman ammattikunnan kisällin kanssa. Lisäksi molempien kaupunkien maininnat koskivat tyttäriä vain välillisesti, sillä näissä maininnoissa lueteltiin kisällille suotavat helpotukset, joten ne koskivat ensisijaisesti kisällejä. Useimmiten näyttää olleen tapana, että avioituessaan saman ammattikunnan kisällin kanssa mestarin tytär ja hänen aviomiehensä saivat harjoittaa kyseessä olevaa ammattia itsenäisesti. Mestarien tyttäriä koskevat maininnat ammattikuntien statuuteissa jakautuvat tasaisesti koko tutkittavalle aikavälille. Huomioitavaa on, että varsinkaan Tallinnan käsityöläisammattikuntien säännöissä ei aina mainita tarkasti, oliko kyseessä nimenomaan *mestarin* tytär, vaan esimerkiksi hampunkehrääjien säännössä puhutaan vaan miehestä ”*welk man*” eikä mestarista (esim. ”*welk mester*”).

¹⁷⁹ Wensky 1999, s. 23, 26–27, 32.

4. Aikuiset naiset

Edellisessä luvussa on käsitelty nuorten naisten, ensisijaisesti mestarien tytärien asemaa käsityöläisammattikunnissa. Tässä luvussa siirrytään naisen elämänkaarella aikuisiän vaiheeseen. On myös huomioitava, että tekemäni jaottelu on karkea ja tutkimuksen tarpeisiin tehty. Esimerkiksi emme voi väittää, että kaikki piijat olisivat olleet *nuoria* ja naimattomia, mutta todennäköisesti suurin osa heistä on myöhäiskeskiajan kaupunkiyhteisössä kuulunut tuon määritelmän alle, ja siksi olen sijoittanut piijat lukuun kolme. Leskien asemaa käsitellään puolestaan vasta seuraavassa luvussa, vaikka leskinainen saattoi olla hyvinkin nuori ja suurin osa leskistä on epäilemättä kuulunut määritelmän ”aikuinen nainen” alle. Hypoteesini mukaan käsityöläislesken asema kuitenkin erosi aviovaimon asemasta myöhäiskeskiajan Lyypekin ja Tallinnassa ja siksi nämä ryhmät käsitellään omissa luvuissaan. Vaikka suurin osa tuolla aikakaudella eläneistä naisista oli naimisissa, eivät kaikki kaupunkilaisnaiset olleet avioituneita. Voidaksemme tarkastella siviilisäädyn vaikutusta naisen käsityöläisammattin harjoittamiseen tarkastelen naimattomia naisia ja avioivaimoja erillisinä ryhminään.

4.1 Naimattomat naiset

4.1.1 Palkkatyöläiset

Ichikawan mukaan monia naisia työskenteli erityisesti tekstiilialalla riippuvaisina palkkatyöläisinä. Heidän työnsä erosi piikojen ja kisällien työstä siinä, että he eivät kuuluneet kiinteästi mestarien kotitalouteen, vaan työskentelivät usein sen ulkopuolella.¹⁸⁰ Ashaver von Brandtin jaottelun mukaan Lyypekin asukkaista mm. kisällit ja palkkatyöläiset kuuluivat luokkaan IV, joka käsitti 42 % kaupungin väestöstä myöhäiskeskiajalla. Näin ollen on todennäköistä, että heidän joukossaan on ollut myös naisia. Usein tutkimuksen ongelmana on, ettei (nais)palkkatyöläisistä ole jäänyt merkintöjä kiltta- ja ammattikuntasääntöihin tai muihin lähteisiin. Tutkimistani Lyypekin ammattikuntasäännöistä ainoastaan peltavankutoijat mainitsevat palkkatyöläiset.¹⁸¹ Viime vuosikymmeninä on usein käyty julkista keskustelua naisten ja miesten palkkaeroista. Monet tutkijat ovat olleet sitä mieltä, että keskiajalla naisten palkat olivat miesten palkkoja alhaisemmat.¹⁸² Ainoa selkeä maininta palkoista löytyy Lyypekin puutarhurei-

¹⁸⁰ Ichikawa 1986, s. 110.

¹⁸¹ Wehrmann, Zunftrollen, 35, s. 325. “Item so en scal nen smalweversche mer setten den II towe vnde nynen myn dar up to holdende.”

¹⁸² Ennen 1999, s. 181–183; Ichikawa 1986, s. 110–111.

den säännöstä vuodelta 1370. Sen mukaan miesten päiväpalkka on kahdeksan penniä ja naisten neljä.¹⁸³ Näin ollen näyttäisi siltä, että naisten palkkataso Lyypekissä noudattelisi muun Keski-Euroopan linjaa.

Merry E. Wiesner tarkastelee tutkimuksessaan naisten itsenäistä työntekoa. Hän huomauttaa, että monet myöhäiskeskiajan ja renessanssin itsenäisesti työskentelevät naiset toimivat niin kutsutuissa vapaissa ammateissa (*free arts*). Nämä ammatit eivät kuuluneet kilta- tai ammattikuntajärjestelmään, ja siksi ne sijoittuvat tämän tutkimuksen ulkopuolelle. Tämä tarkoittaa myös sitä, että keskittymällä pelkästään käsityöläisammattikuntien sääntöihin, emme saa kaikenkattavaa kuvaa naisten ammatinharjoittamisesta myöhäiskeskiajan Lyypekissä ja Tallinnassa. Lisäksi säännöissä käytettyjä termejä voidaan tulkita hyvinkin eri tavalla. Ichikawa ja Arnold tulkitsevat sanan *frouwe* hyvin suppeasti. Monista muista Saksan kaupungeista on todisteista itsenäisesti käsityöammattia harjoittavista naisista.

4.1.2 Itsenäiset naiskäsityöläismestarit?

Se, oliko myöhäiskeskiajan kaupungeissa itsenäisesti toimivia naiskäsityöläismestareita, on yksi tutkimuskirjallisuuden kiistakysymyksistä. Vedenjakajana on usein kysymys siitä, saivatko naiset olla käsityöläisammattikunnan tai -killan täysvaltaisia jäseniä. Tätä kysymystä on pohdittu tarkemmin luvussa 2.3. Kiistan keskiössä on lähteissä esiintyvän termin *frouwe* moniselitteisyys, sillä sen voidaan tulkita tarkoittavan **naista**, **aviovaimoa** tai **leskeä**. Muun muassa Wiesner, Kroemer ja Howell ovat sitä mieltä, että naiset ovat harjoittaneet käsityöläisammattia itsenäisesti.¹⁸⁴ Ichikawa ja Arnold puolestaan ovat sitä mieltä, että eri lähteissä esiintyvät maininnat naisista tarkoittavat pelkästään mestareiden vaimoja tai leskiä.¹⁸⁵ Käsityöläisammattikuntien säännöissä ei suoranaisesti kielletä naisia harjoittamasta ammattia tai kuulumasta yhteisöön. Nämä puuttuvat maininnat kertovat Wisselin mukaan siitä, että nainen sai ammattikuntien järjestäytymisen alkuaikoina harjoittaa ammattia ilman rajoituksia. Myöhemmin tavaksi muodostui, että vain miehet saattoivat olla itsenäisiä ammatinharjoittajia.¹⁸⁶ Tämä muutos alkoi Wisselin mukaan 1400-luvun puolivälin jälkeen.¹⁸⁷ Hän ei kuitenkaan pureudu muutoksen mahdollisiin syihin.

¹⁸³ Wehrmann, *Zunftrollen*, 14, s. 208. ”*Wortmer welc man heft enen man to arbeydende, de scal gheven des daghes achte penninge vnde ener vrowen des daghes veer penninge.*”

¹⁸⁴ Wiesner 1986, s. 151; Kroemer 1983, s. 143–144; Howell 1988, s. 47.

¹⁸⁵ Ichikawa 1986, s. 99–100; Arnold 1990, s. 19.

¹⁸⁶ Wissel 1971b, s. 439–441.

¹⁸⁷ Wissel 1971b, s. 443

Lyypekin oluenpanijoiden sääntö on hyvä esimerkki tulkinnan vaikeudesta ja myös mahdollisesta muutoksesta naisen asemasta ammattikunnassa. Vuoden 1363 säännön mukaan ammatinharjoittaja, oli hän sitten mies tai nainen on merkattava oluttynnyrinsä ja hänellä on oltava versta (boden), jossa olutta käsitellään.¹⁸⁸ Vuodelta 1462 peräisin olevassa säännössä ei kuitenkaan samassa kohdassa enää erotella miehiä ja naisia. Ajoitukseltaan säännön muutos osuisi Wisselin esiin nostamaan muutokseen, jossa naisen asema ammatinharjoittajana suhteessa mieheen huononi. Oluenpanijoiden säännön tulkintaa vaikeuttaa myös se, ettei säännössä mainita ammattikunnan pääsyvaatimuksia ja oluen pano oli myös monelle sivuammatti. Siksi Ichikawan mukaan olisi liioiteltua, että säännön nainen tulkittaisiin itsenäiseksi oluenpanijattareksi, vaan termi on tulkittava leskeksi, joka sai jatkaa ammattiaan miehensä kuoleman jälkeen.¹⁸⁹ Seuraavaksi tarkastelen lähemmin, mikä oli naimisissa olevan käsityöläisnaisen asema myöhäiskeskiajan käsityöläisammattikunnissa Lyypekissä ja Tallinnassa.

4.2 Aviovaimon asema käsityöläisammattikunnissa

4.2.1 Avioliiton solmiminen

Avioliitto ja perheen perustaminen on tärkein siirtyminen yhdestä sosiaalisesta statuksesta toiseen.¹⁹⁰ Keskiajalla avioliitto ei ollut pelkästään kahden yksilön välinen sopimus, vaan kaupungeissa avioliitoista päättivät usein perheet. Aviosääty oli yksi tärkeimmistä sosiaalisen statuksen määrittäjistä.¹⁹¹ Nainen saattoi olla sosiaalisen nousun – tai laskun – väline.¹⁹² Sekä Lyypekissä, että Tallinnassa kisälleille suotiin usein helpotuksia, jos he avioituivat mestarin tyttären tai lesken kanssa. Kisällin näkökulmasta tällainen avioliitto on siis ollut mahdollisen sosiaalisen nousun väline.¹⁹³ Tärkeä merkitys avioliiton solmimisessa oli naisen sosiaalisen aseman lisäksi myös myötäjäisillä.¹⁹⁴ Tallinnasta on säilynyt 1300–1400-lukujen vaihteesta Luksus-säädöksiä, jotka määrittivät muun muassa häitä.¹⁹⁵ Lyypekissä

¹⁸⁸ Wehrmann, *Zunftrollen*, 8, s. 179. “*Wortmer schal nen bruwer, he is man efte vrowe, de schal setten sine brande merke up de tunnen, er men dat beer ute deme huse bringhet, bi dren marken sulveres. Vortmer schal nen bruwer, he si man efte vrowe, boden hebben, de en beer tappen ton kroghen, bi dren marken sulueres.*” Ks. myös luku 2.3.

¹⁸⁹ Ichikawa 1986, s. 112–113.

¹⁹⁰ Korpiola 2004, s. XVIII.

¹⁹¹ Ennen 1999, s. 95; Korpiola 2004, s. XVIII.

¹⁹² Ennen 1999, s. 95; Le Goff 1990, s. 30.

¹⁹³ Vrt. Luku 3.2.

¹⁹⁴ Pölsam 1998, s. 44; Ennen 1999, s. 148–149; Klapisch-Zuber 1990, s. 312.

¹⁹⁵ Pölsam 1998, s. 44. Mahtavimmat häät käsittivät säädösten mukaan 120 vierasta ja naisen myötäjäiset olivat silloin vähintään neljäkymmentä markkaa. Keskiluokkaisessa avioliitossa olivat myötäjäiset 20–40 markkaa ja häävieraita sai olla neljäkymmentä. Jos myötäjäiset olivat 10–20 markkaa, sai vieraita olla kaksikymmentä, ja jos myötäjäiset olivat vielä pienemmät, ei suurta hääjuhlaa saanut järjestää, vaan oli tyytyminen illallisjuhlaan.

myötäjäisten merkitys ilmenee laeista, jotka koskivat myötäjäisten vapauttamista yhteisestä omaisuudesta. Tämä *Brautschatzfreieung* tuli voimaan mm. silloin, kun mies kuoli, eikä avioliitossa ollut perillisiä. Aviovaimo ei myöskään vastannut myötäjäisillään miehensä veloista.¹⁹⁶

Käsityöläisammattikuntien, ja usein myös kiltojen, näkökulmasta katsottuna ei ollut täysin yhdenkään, kenet kisälli tai mestari valitsi vaimokseen. Tästä kertovat useissa ammattikuntastatuuteissa olevat naisia koskevat kunniallisuusmaininnat. Erityisesti Lyypekin ammattikunnat näyttävät olevan huolissaan maineestaan, sillä kunniallisuusmaininnat toistuvat yhdeksässä säännöstössä kuudestatoista.¹⁹⁷ Tässä kohden on syytä huomioda, kuten Wiesner painottaa tutkimuksessaan, että lait ja käytäntö erosivat usein toisistaan.¹⁹⁸ Voidaankin ajatella, ettei vaimon valinnassa tosiasiasa kiinnitetty niin tarkkaa huomiota morsiamen hurskauteen ja kunnialliseen syntyperään¹⁹⁹ kuin ammattikunnan vanhimmat olisivat toivoneet. Siksi asiasta oli tarpeellista huomauttaa käsityöläisammattikunnan säännössä. Kunniallisuusvaatimukset koskivat tosin myös miehiä, ja ne saattoivat olla edellytys ammattikuntaan liittymiselle.²⁰⁰ Avioliiton tärkeydestä kertoo puolestaan se, että monin paikoin kisällin oli oltava naimisissa, ennen kuin hän sai ryhtyä itsenäiseksi mestariksi.²⁰¹ Ensimmäisen avioliiton solmimisikä myöhäiskeskiajan kaupungeissa näyttää asettuvan 24–30 ikävuoden väliin sekä miehillä että naisilla. Howellin ja Shaharin mukaan syynä kohtalaisen myöhäiseen avioitumisikään oli se, että nuoren piti ensin niin sanotusti seistä omilla jaloillaan ennen avioitumista.²⁰² Tutkimukselle tuo lisähaastetta se, ettei lähteistä itsestään usein selviä, onko kyseessä nimenomaan mestarin vaimo. Kun tutkimuksen kohteena ovat käsityöläisammattikunnissa tai -killoissa toimineet aviovaimot, puhutaan tutkimuskirjallisuudessa pääsääntöisesti juuri mestareiden vaimoista. Siksi noudatan tätä linjaa myös omassa työssäni.

4.2.2 Ammatin harjoittaminen

Tallinnan suutarien ammattikuntasäännössä vuodelta 1416 määrätään, ettei aviovaimo saa hoitaa yksin verstasta, ellei mies ole sairas tai kyseessä ole hätätapaus. Jos näin ei ollut, tulee miehen hyvittää vai-

¹⁹⁶ Ennen 1999, s. 149; Kroemer 1983, s. 138–139.

¹⁹⁷ Tässä työssä meripihkaseppien ja oluenpanijoiden eri vuosilta peräisin olevat säännöt on laskettu yhdeksi, koska ne muodostavat yhden sääntökokonaisuuden, johon on tehty lisäyksiä vuosien varrella.

¹⁹⁸ Wiesner 1986, 30–31.

¹⁹⁹ Kunniallisella syntyperällä tarkoitetaan tässä työssä sitä, että henkilö on syntynyt avioliitosta.

²⁰⁰ Ichikawa 1986, s. 97.

²⁰¹ Esimerkiksi Lyypekin meripihkantekijöiden säännön mukaan kisällin avioliitto mestarin tyttären kanssa on edellytys ammattikuntaan pääsyyllä. (Wehrmann, Zunftrollen, 41, s. 348). Ks. myös Wiesner 1986, s. 152.

²⁰² Howell 1986, s. 13–14; Shahar 1996, s. 178. Korpiolan mukaan avioliitto saattoi lykkääntyä pitkäänkin miehen heikon taloudellisen tilanteen takia. (Korpiola 2004, s. XX).

monsa teko ja maksaa ammattikunnalle yksi tynnyri olutta sakkona: *Vortmer so ene sal nyn vroüwe in den boden stan. Dat ene were zake dat de man kränck were offte noetzake an leege und were des nycht so sold de man vor de vroüwe beteren ene tunne beers.*²⁰³ Kyseinen sääntökohta toistuu myös vuoden 1481 statuutissa. Suutarien säännön kohdasta voimme havainnoida ainakin kaksi asiaa. Ensinnäkin se noudattelee keskiajan auktorien käsityksiä siitä, että aviovaimo kuului miehensä holhouksen alle ja miehen oli viimekädessä vastattava vaimonsa tekemisistä, joka tässä tapauksessa tarkoitti korvauksen maksamista ammattikunnalle. Toiseksi sääntö on jokseenkin ristiriidassa nykytutkijoiden käsityksien kanssa aviovaimon työstä käsityöläisten myymälä-verstaissa, sillä muun muassa Wiesnerin mukaan aviovaimon työpanos niissä oli merkittävä.²⁰⁴ Siksi suutarien asettama rajoitus aviovaimon työlle tuntuu hieman oudolta.

Lyypekin torikauppiaiden säännöstä vuodelta 1507 löytyy hyvin samantapainen kohta. Siinä todetaan, että suolatorilla kojuaan pitävän kauppiaan on itse myytävä tavaransa eikä hänen vaimonsa saa sitä tehdä. Paitsi jos mies on sairas, saa hänen vaimonsa myydä tavaransa.²⁰⁵ Sekä Tallinnan suutarien että Lyypekin torikauppiaiden säännöstä käy selvästi ilmi, että vaikka mies oli periaatteessa naisen edustaja, saattoi nainen ottaa vastuullisen roolin miehen ollessa estynyt. Von Bonsdorffin mukaan Itämeren alueella mestarin vaimo pystyi edustamaan miestänsä jopa oikeudellisissa asioissa, jos mestari itse oli estynyt.²⁰⁶ Näin ollen on selvää, etteivät säännöt ja lait aina vastanneet todellisuutta. Suutarien ja torikauppiaiden säännöt tukevat viimeaikaisia tulkintoja keski- ja uudenajan alun naisen toimintakentästä. Uusien tutkimusten valossa näyttää siltä, että naisten toimintakenttä on ollut laajempi kuin aiemmin on ajateltu. Lisäksi yhä useammin naisten on havaittu olevan itsenäisiä toimijoita, jotka saattoivat edustaa itse itseään esimerkiksi käräjillä. Koska suutarit ja torikauppiat *kieltävät* naisilta tietyn toiminnan, on se selkeä merkki siitä, että todellisuudessa sitä toimintaa mitä kielletään, *on tapahtunut*. Toisin sanoen on saattanut olla tavallista, että aviovaimo on hoitanut yksin käsityöläisen myymälä-verstasta tai myynyt suvereenisti torilla hänen miehensä valmistamia tavaroita.

Merkittävä ero suutarien ja torikauppiaiden sääntökohtien välillä on se, että niiden kiellot kohdistuvat naisen toimintaan eri ympäristössä. Suutarit kieltävät vaimoa hoitamasta verstasta, joka todennäköisesti

²⁰³ KGA II, 23, 4r. Myöhemmin oluttynnyrin sijaan on korvausta maksettava yksi markka.

²⁰⁴ Wiesner 1986, s. 152–153. Myös monissa myöhäiskeskiajalta säilyneissä kuvallisissa lähteissä aviopari kuvataan yhdessä työnteossa verstaassa.

²⁰⁵ Wehrmann, Zunftrollen, 21, s. 237–238. “Item welk man vorlent is up deme soltenmarkede, de schal sijn gudt sulven zellen vnde nicht de fruwe, [...] vnde worde de man krank, so mach de fruwe sijn gudt zellen.”

²⁰⁶ von Bonsdorff 1993, s. 55.

on ollut heidän kotinsa yhteydessä. Torikauppiat puolestaan kieltävät naista myymästä tavaroita julkisella paikalla. Perinteisesti juuri kodin piiri on nähty naisen pääasiallisena toimintakenttänä. Esimerkiksi Wiesnerin mukaan mestarin vaimolla oli tärkeä rooli verstaassa.²⁰⁷ Vaikka naiset olivat monin tavoin aktiivisia myös julkisessa elinpiirissä, oli heidän toimintansa siellä periaatteessa rajoitetumpaa kuin yksityisessä elinpiirissä.²⁰⁸ Yksityisen ja julkisen elämänpiirien rajat eivät kuitenkaan olleet tarkkapiirteisiä ja tori on julkisuusasteeltaan erilainen kuin vaikkapa kaupungin raatihuone.

Tarkasteltaessa Lyypekin ja Tallinnan käsityöläisammattikuntien sääntöjä hämmästyttävää on, ettei niissä juurikaan ole mainintoja, jotka liittyisivät konkreettisesti (mestareiden) aviovaimojen ammatinharjoittamiseen. Esiin nousee väistämättä kysymys, miksi tällaisia mainintoja on niin vähän? Kuitenkin esimerkiksi leskien oikeudesta harjoittaa ammittaan miehensä kuoleman jälkeen löytyy useita sääntökohtia. Martha C. Howell on analysoinut tutkimuksissaan myöhäiskeskiajan kaupunkien perherakennetta, kaupunkien tuotantoa ja näiden kahden suhdetta toisiinsa Länsi-Euroopassa. Hänen mukaansa myöhäiskeskiajan keskisuurten ja suurten kauppakaupunkien elinkeinojärjestelmä oli yhdistelmä vanhaa sydänkeskiaikaista käsityöläistaloutta ja varhaiskapitalismia. Tätä struktuuria hän nimittää *small commodity production*iksi, jonka olen suomentanut termillä **kotiteollisuus**.²⁰⁹ Tässä järjestelmässä hyödykkeitä markkinoille tuotti perhetuotantoyksikkö (*family production unit*), joka erosi perinteisestä perhetaloudesta (*family/household economy*) siten, että se ei tuottanut tavaroita ja palveluja pelkästään omaan tarpeeseen vaan myös myyntiin.²¹⁰ Voidakseen arvioida jonkin henkilön tekemää työn laatua on Howell luonut käsitteet korkeasta ja matalasta työstatuksesta (*high/low labor-status*). Korkean työstatuksen sai henkilö, joka osana työtään itsenäisesti kontrolloi raaka-aineita, tuottamiensa hyödykkeiden jakelua ja jolla oli käytössä tuotantoon tarvittavat välineet.²¹¹ Perhetalouksista ainoastaan perhetuotantoyksikkö pystyi tarjoamaan jäsenilleen korkean työstatuksen, sillä se pystyi saamaan täy-

²⁰⁷ Wiesner 1986, s. 152.

²⁰⁸ Howell 1988, s. 37.

²⁰⁹ Howell 1986, s. 38–39.

²¹⁰ Howell 1986, s. 27–28. Perhetuotantoyksikkö erosi myös perhetaloudesta, jonka jäsenet tekivät palkkatyötä elannon eteen siinä, että se myynyt jäseniensä työpanosta vaan tuotti tavaroita ja palveluita myyntiin.

²¹¹ Howell 1986, s. 24. “The term [labor-status] refers simply to the degree to which a person’s role in economic production grants access to resources of production and distribution. According to this definition, high labor-status accrues to individuals who, as part of their occupations, independently obtain their own raw materials and supplies (their means of production), and control the distribution of the products of their labor.”

den kontrollin tuotantoon tarvittavista resursseista ja tuotannon jakelusta kaupunkien markkinayhteisöissä.²¹²

Perhetuotantoyksiköissä tiukkaa sukupuoleen perustuvaa työnjakoa ei tarvittu, koska se pystyi ostamaan ne hyödykkeet, joita se ei itse tuottanut. Vaikka sukupuoleen perustuva työnjako ei kadonnut täysin urbaaneissa markkinatalouksissa (*urban market produktion*), niin työtehtävien jakautuminen miesten ja naisten välillä oli joustavaa.²¹³ Lyypekin torikauppiaiden ja Tallinnan suutareiden säännöt ovat hyvä esimerkki työnjaon joustavuudesta. Sääntökohdista käy selvästi ilmi, että naiset tarpeen vaatiessa edustivat aviomiehiään.²¹⁴ Aviopari johti perhetuotantoyksikköä yhdessä ja aviovaimojen työpanos käsityöläisten myymälä-verstaissa oli suuri. Usein nämä pajat sijaitsivat kodin yhteydessä, mikä mahdollisti naisten aktiivisen osallistumisen työntekoon. Aviovaimo oli vastuussa ravitsemushuollosta, vaateuksesta, pihasta ja usein jopa kirjanpidosta. Lisäksi he saattoivat myydä miestensä valmistamia tavaroita.²¹⁵

Perheen funktio kaupungin taloudessa määritteli perheelle tietynlaisen työstatuksen. Howellin teorian mukaan perheen työstatus määritteli myös siihen kuuluvan naisen työstatuksen.²¹⁶ Eli jos perhetuotantoyksiköllä oli korkea työstatus, koska se myös aviovaimoa, koska aviopari yhdessä johti perhettä ja jakoi myös sen työstatuksen. Ammattikunnan ei siis tarvinnut puuttua perheen sisäiseen työnjakoon, koska perhe kokonaisuudessaan oli se yksikkö, jonka mukaan tietty työstatus määräytyi. Kaupungeissa, joiden taloudellinen rakenne perustui kotiteollisuudelle, ei yhteisön keskiluokan, johon käsityöläisistä suurin osa sijoittui, yksilöllä ollut niin suurta merkitystä, vaan nimenomaan perhetuotantoyksiköt olivat toiminnallisia kokonaisuuksia. Tämä on yksi mahdollinen selitys sille, miksi Lyypekin ja Tallinnan käsityöläisammattikuntien säännöissä on vähän mainintoja koskien aviovaimojen ammatinharjoittamista. Voidaan myös todeta, ettei naisen henkilökohtainen työpanos tai taidot, taloudellisesta näkökulmasta katsottuna, määrittäneet hänen asemaansa, vaan se määräytyi perheestä käsin.

²¹² Howell 1986, s. 28–30. Perhetuotantoyksikkö ei kuitenkaan automaattisesti taannut korkeaa työstatusta, sillä tämä malli ei aina ollut kaupunkien elinkeinoelämän/markkinatuotannon keskiössä. Kaupungin taloudellisesta rakenteesta riippui perhetuotantoyksikön merkitys urbaanissa elinkeinoelämässä

²¹³ Howell 1986, s. 28–29.

²¹⁴ Vrt. Howell 1986, s. 10.

²¹⁵ Ennen 1980, s. 87–88; Wiesner 1986, s. 152–153; Isenmann 1988, s. 296.

²¹⁶ Howell 1986, s. 43.

4.2.3 Osallistuminen sosiaalisiin tilaisuuksiin

Lyypekin parturien ammattikunnassa oli tapana, että mestarit ja heidän vaimonsa syövät yhdessä ammattikunnan suojelupyhimysten muistopäivinä ja jouluna: ”*Item in sunte Cosmas vnde to wynachten, alse wy vnse broderschop hebben, so plegen mestere vnde frouwen to hope to etende.*”²¹⁷ Sääntökohdan perusteella näyttää siltä, että naiset, ainakin mestareiden vaimot, osallistuivat ammattikunnan yhteisiin juhlatilaisuuksiin. Mielenkiintoista on termin ’*broderschop*’ eli veljeskunta käyttö, sillä muutoin yleisemmin käytettiin termiä ’*ampt*’ eli ammattikunta. Sanavalinnalla on mielestäni tässä kohtaa haluttu korostaa ammattikunnan sosiaalista puolta ja uskonnollista funktiota. Klaus A. Vogel tuo artikkelissaan esille käsityöläisammattikuntien kolme eri roolia. Ammattikunnat olivat ammatillisia osuuskuntia (*gewerbliche Genossenschaften*), kaupunkilaisten ryhmä (*Bürgergruppe*) ja uskonnollis-kulttuurinen yhteisö (*religiös-kulturelle Gemeinschaft*).²¹⁸ Osallistuminen juhlatilaisuuksiin ei ollut pelkästään oikeus vaan myös velvollisuus. Poissaolosta ilman painavaa syytä oli usein luvassa sakot, kuten Lyypekin parturien sääntökohdan loppuosa toteaa: se joka ei osallistu, vaan jää kotiin, on maksettava puolet sovitusta maksusta, ellei kyseessä ole hätätapaus.²¹⁹ Myös Lyypekin sekatarvakauppiaiden säännössä 1500-luvun alusta mainitaan, että jos ammattikunnan veli tai sisko ei halua tai pysty osallistumaan Pyhän Annan päivän juhlatilaisuuksiin, tulee hänen lähettää siitä sana ja oma maksunsa juhlien järjestelyistä vastaavalle henkilölle *schafferille*.²²⁰ Näillä määräyksillä haluttiin varmistaa, että kaikki osallistuvat yhteisesti tai vuorollaan juhlien kustannuksiin. Huomionarvoista sekatarvakauppiaiden säännössä on, että he käyttävät termejä **veljet** ja **siskot**, ’*bruder*’ ja ’*suster*’. Tämä viittaisi siihen, että juhlat on tarkoitettu kaikille ammattikuntaan kuuluville, eivätkä pelkästään mestareille ja heidän vaimoilleen. Toinen mielenkiintoinen seikka on termin ’*kumppenye*’ käyttö: siskojen ja veljien pitää tulla ”*in de kumppenye*”, jossa juhlat pidetään. Termillä voidaan viitata joko ammattikuntaan tai kiltaan. Joko torikauppiat ovat muodostaneet oman killan tai kuuluneet johonkin komposiittikiltaan ja juhlat on pidetty kil-

²¹⁷ Wehrmann, Zunftrollen, 4, s. 165.

²¹⁸ Vogel 1986, s. 57. Vogel tekee jaottelunsa ammattikuntien eri funktion perusteella. Ammattikunta muodosti kaupunkilaisten ryhmän, kun tarkastellaan esim. koko kaupungin sosiaalista tai poliittista rakennetta, ja esimerkiksi joissain konfliktitilanteissa ammattikunnat muodostivat yhden kaupunkilaisten ryhmän. Uskonnollis-kulttuurinen funktio puolestaan viittaa ammattikunnan sisäisten jäsenten sosiaalisiin suhteisiin ja korostaa ammattikunnan roolia sosiaalisena yhteisönä.

²¹⁹ Wehrmann, Zunftrollen, 4, s. 165. ”[...] *de dar nicht en komen, de scholen geveb dat halve gelt, so verne eyn jowelk to hus is, ane id en beneme eyne bewijlike notsake.*”

²²⁰ Wehrmann, Zunftrollen, 28, s. 283. “[...] *so dicke vnde vaken alse sunte Annen koste synt, schal eyn ywelk broder vnde suster kamen in de kumppenye, ethen vnde drinken vmme ere gelt, bi broke I punt wasses. Item weret ok sake, det yenich broder offte suster were, de nicht wolde kommen ethen vnde drynken, de sachal allyke wol syn vulle gelt gheven, [...] de schal den schafferen, [...], dat tovoren seggen effte seghen laten, dat se nicht kamen konen, [...].*”

tatalolla. On myös mahdollista, että torikauppiaiden ammattikunnalla oli oma huone *Stube* jossain tavernassa, jossa juhlat on pidetty.

Vuonna 1477 lisättiin Tallinnan suutareiden statuuttiin sääntökohta, joka käsittelee ammattikunnan suojeluspyhimyksen päivän kirkonmenoja. Säännön mukaan jokaisen veljen on osallistuttava [Pyhien] Crispinin ja Crispinuksen päivän vesperiin samoin kuin naisten. Lisäksi ammattikunta on yksimielinen siitä, että miesten ja naisten on kyseessä olevana päivänä pukeuduttava parhaimpiinsa ja messussa lahjoitettava yksi naula vahaa.²²¹ Tutkimissani Tallinnan käsityöläisammattikuntien säännöissä ainoastaan yhdessä oli maininta ammattikunnan yhteisistä juhlista tai naisten osallistumisista niihin. Tämä oli hieman yllättävää, sillä Anu Mändin mukaan sosiaalisten aktiviteettien järjestäminen oli yksi keskiaikaisten kiltojen tärkeimmistä tehtävistä. Juhlat sitoivat jäsenet yhteen ja loivat yhteishenkeä.²²² Vaikka Mänd keskittyy ensisijaisesti Tallinnan kiltoihin, voidaan hänen teesiään soveltaa myös molempien kaupunkien ammattikuntien kohdalla, sillä myös niillä oli vahva sosiaalinen funktio. Tallinnan kiltojen järjestämien juhlien tärkeydestä kertoo se, että niiden järjestelyt ja kustannukset dokumentoitiin usein tarkasti. Tallinnan Mustapäiden killan vuonna 1510 järjestämistä Fastnacht-karnevaaleista on säilynyt lista, jossa kuvataan juhlan kulkua. Lisäksi samalta killalta on 1500-luvulta säilynyt luettelo juhlien vaatimista tehtävistä.²²³ Tehtävälistan mukaan muutaman kiltaveljen tehtävänä oli kutsua naisvieraat juhliin ja toimia naimisissa olevien naisten juomanlaskijana. Lisäksi juhliin valittiin tanssittajat sekä vaimoille että neideille. Naisväki siis näyttää osallistuneen tavallisesti kiltajuhliin. On myös huomiotava, että säännöt erottelevat naisvieraat heidän siviilisäädyn perusteella. Korpelan mukaan oli tavalista, että sosiaalisissa tilaisuuksissa aviossa olevat henkilöt olivat hierarkiassa korkeamaalla kuin naimattomat henkilöt.²²⁴

Vuoden tärkeimmät juhlat, joulukuun ja karnevaali, kestivät usein pari viikkoa. Karnevaalin kuluessa pidettiin myös killan nk. yleiskokous (*steven*), jossa mm. tarkastettiin kiltasäännöt (*schrage*) ja käsiteltiin riita-asiat. Naiset eivät osallistuneet kaikkiin tapahtumiin, vaan kiltojen juhlaohjelmissa oli usein erik-

²²¹ KGA II, 23, 9r–9v. “*Ite noch is dat ammet ens geworden up vnse best crispin vnd crispinus dat jenwelik broder sal wesen to vesper des gelik de wruwen. Ite vort up den dach sunte crispin vnd crispian so is dat amet ens geworden dat mans vnd vruwen ere besten cleder solen an then vnd to der hochmyse offeren by ein mrkpunt wasses.*” Termillä ‘vrouwe’ tarkoitetaan tässä todennäköisesti, joko mestarin vaimoa tai ammattikunnan muun jäsenen vaimoa, mutta se voi viitata myös naishenkilöön.

²²² Mänd 2005, s. 41. Mänd keskittyy väitöskirjassaan kiltojen järjestämiin juhliin, ja miiden merkitykseen myöhäiskeskiajan kaupunkikulttuurissa Baltian maissa.

²²³ Mänd 2005, s. 92–94; Mänd 2001, s. 105. Mustapäiden kilta oli lähinnä naimattomien kauppiasmiesten kilta (Mänd 2005, s. 36).

²²⁴ Korpiola 2004, s. XVIII.

seen mainittu ne päivät, jolloin naispuoleisia vieraita sai olla mukana.²²⁵ Ilmeisesti aina ei ollut selvää tai tarkoin määrätty, mihin tilaisuuksiin naiset olivat tervetulleita. Tästä kertoo Tallinnan Pyhän Knutin killan sääntöihin vuonna 1537 lisätyt pykälät, jonka mukaan kiltaveli ei sakon uhalla saa kutsua vaimoja tai neitejä vieraaksi pääjuhliin, vaan killan vanhimman johdolla päätetään yhdessä ne päivät, jolloin naiset saavat osallistua, ja ketkä heitä tanssittavat.²²⁶ Voidaan myös ajatella, että aiemmin naiset saivat kenties vapaammin osallistua juhliin. Pykälien perusteella voidaan todeta, että naiset osallistuivat myös käsityöläiskiltojen juhliin. Naisen pääasialliseksi toimintakentäksi miellettiin usein kodin piiri.²²⁷ Juhlat, jotka olivat tärkeä sosiaalinen tapahtuma, olivat myös ennen kaikkea julkinen tapahtuma. Voidaan ajatella, että erilaiset kiltojen ja ammattikuntien järjestämät juhlat olivat naisille tärkeä julkinen toimintafoorumi, nykytermein näyttäytymismahdollisuus.

Nykytutkijat ovatkin pääsääntöisesti sitä mieltä, että naisten näkyvin toiminta killoissa ja ammattikunnissa käsitti nimenomaan heidän osallistumisensa näiden yhteisöjen järjestämiin juhlatilaisuuksiin.²²⁸ Juhlien, erityisesti ammattikunnan suojeluspyhimyksen kunniaksi järjestettyjen tilaisuuksien, tärkeydestä puolestaan kertoo hyvin Tallinnan suutarien säännössä oleva maininta. Sen mukaan miesten ja naisten oli pukeuduttava parhaimpiinsa Pyhän Crispinuksen päivän vesperiin.²²⁹ Tätä taustaa vasten se, ettei Tallinnan käsityöläisammattikuntien säännöistä juurikaan löytynyt tarkkoja mainintoja naisten osallistumisesta yhteisiin juhliin, ei tarkoita, etteivät he *de facto* olisi osallistuneet ammattikuntien järjestämiin sosiaalisiin tapahtumiin. Väitettä tukee se tosiasia, että mainintoja naisista ammattikunnan jäsenen hautajaisten yhteydessä löytyy runsaasti molemmista tutkimuksen kohteena olevista kaupungeista. Seuraavaksi tarkastelen lähemmin niitä sääntökohtia, jotka koskevat hautajaisiin osallistumista.

Tutkimistani Lyypekin käsityöläisammattikuntien statuuteista neljä eri ammattikuntaa velvoittavat jäsenensä osallistumaan kuolleen jäsenen hautajaisiin, sielunmessuun tai muistamiseen muulla tavoin. Lyypekin pellavankutojien säännöissä todetaan, että sakon uhalla on miesten ja naisten yhdessä osallistuttava ammattikunnan jäsenen tai hänen lapsensa hautajaisiin.²³⁰ Pyöräntekijät²³¹ ja

²²⁵ Mänd 2001, s. 105. Pääjuhlissa eri killoilla oli myös yhteistä ohjelmaa, esim. kaupunkikulkueeseen osallistuivat kaikki killat.

²²⁶ Margus 1938, s. LXXXII–III § 81, § 82.

²²⁷ Esim. Ichikawa 1986, s. 99–100.

²²⁸ LISÄÄ VIITE

²²⁹ KGA II, 23, 9v.

²³⁰ Wehrmann, Zunftrollen, 35, s. 323. “Item wan en olt mynsche sterft, dar scholen gan beyde, vrowen vnde man, to der vigilie vnde to selemissen, de dar nicht en kumpt, de scal dat wedden mit VI ..., wolde he des mit willen nicht don, dat is vnsen heren en half punt weddes.”

sekatavarakauppiat²³² velvoittavat niin ikään yhteisön jäsenet osallistumaan kuolleiden veljien ja siskojen muistamiseen. Kaikki ammattikunnat käyttävät eri termejä sekä kuolleesta henkilöstä (*mynsche, man offte fruwe, broder edder suster*) että hautajaisiin osallistuvista (*beyde vrowen vnd man, eyn islik* = jokainen, yksi joka talosta). Näin ollen voidaan katsoa, että sääntö on koskenut kaikkia niitä ammattikunnan jäseniä, jotka harjoittavat ammattiaan itsenäisesti. Puuseppien säännöstä vuodelta 1428 löytyy myös vastaavanlainen kohta. Erityisen mielenkiintoista siinä on kuitenkin adjektiivit, jotka määrittävät naista. Jos mestari, kisälli tai *hurskas* ja *hyvämaineinen* vaimo ei saavu mestarin, kisällin tai vaimon sielunmessuun, on hänen maksettava kuusi penniä sakkoja.²³³ Muissa Lyypekin statuuteissa hautajaisia käsittelevissä sääntökohdissa ei ole huomautettu naisen tai vaimon kunniallisuudesta.

Tallinnan suutarien ammattikuntasäännössä vuodelta 1416 löytyy maininta naisista ammattikunnan jäsenen kuoleman yhteydessä. Jos joku ammatinharjoittaja, olkoon hän mies tai nainen, kuolee, on muiden miesten ja naisten osallistuttava kuolinmessuun ja hautajaisaattoon pienen sakon uhalla.²³⁴ Myös voidentekijät ja satulantekijät, joilla oli yhteiset säännöt, velvoittavat yhteisön mies- ja naisjäsenet osallistumaan yhteisön jäsenen hautajaisiin.²³⁵ Velvollisuus osallistua hautajaisiin mainitaan myös räätäleiden säännöissä, joissa sanotaan erikseen, että silloin kun ammattikunnan veli tai hänen vaimonsa kuolee, on muiden tultava hautajaisiin.²³⁶ Yhtä lailla Tallinnan tynnyrintekijät²³⁷, hampunkehrääjät²³⁸, sepät²³⁹, kellosepät²⁴⁰ ja puusepät²⁴¹ velvoittavat jäsenensä osallistumaan ammattikunnan jäsenen

²³¹ Wehrmann, Zunftrollen, 45, s. 368. “Item wanner eyn man offte fruwe vth dusseme ampte vorstervet, so schal eyn islick volgen deme lyke na vnde offeren, by broke soß pennyngen.”

²³² Wehrmann, Zunftrollen, 28, s. 284. „[...] so wanner dat eyn broder edder suster in god den heren vorstervet, ysset denne sake, dat de ghenne, deme de dode balanget vnde denne begheret, [...], so denne de selemisse is, so schal vth eyneme huse eyn persone wesen to der selenmissen, [...] id en mere, dat he notsake hadde effte hadde orloff van den olderluden.“

²³³ Wehrmann, Zunftrollen, 60, s. 459. “Wortmer wan een mester edder een vrouwe edder een gheselle sterfft in vnsem ampte, welk mester edder heselle edder vrome vnberüchtighede vrouwe dar nicht en komet, wan ze vorbodedet werden to der zelemissen, de pandet me up VI pennynghe.“

²³⁴ KGA II, 23. Blatt 6v. “Vortamen wan dat een mensche út unseme ampte sterüet dat sij vroüwe offte man so scholen man vnd vroüwe út unseme ampte dar to der vigilie vnd to der mysse vnd vort deme sijk volgen to graüe by ener mark wasses [...]“

²³⁵ KGA II, 549. Blatt 2v. “Item steruet we ute deme ampte deme solen de brodere vnd sustere volgen to graue vnd tho offene by eyn marpunt wasses.”

²³⁶ KGA II, 511. Blatt 3v. “Ite wanner dat eyn broder offt eyne vrowe uth unserem ampte vorsteruet vnd we dan dar to der bygrafft nycht en komet de sal beteren J mark wasses[...].“

²³⁷ KGA II, 472, 2v. “Ite wert sake dat Jemant storue vt vnseme Ampte, dar sollen to komen vrowen vnd man vnd volgen to ghraue, dat sy wiff offte kynt, de dar nicht queme de solde buteren iij ... wasses.“

²³⁸ KGA II, 642, 5r. “Item welk persone yn unseme Ampte vorsteruet he sy Jung edder olt zo scholen beide mans vnd vrouwen demelik to graue volgen vnd weßen to der vilge vnd selemissen by ebem marktpunt wasses.“

²³⁹ KGA II, 554, 2v. “Item war een mensche steruet út unseme ammete vnd de bode vmme gheet so sal een iuwelik broder vnd züster kommen to der vigilie vnd des morgens volgen deme lijk to der kerken vnd to graüe vnd we dat vorzümet de breket j orf.“

hautajaisiin. Huomionarvoista on, että kahdeksassa säännössä yhdeksästä löytyy maininta jäsenten velvollisuudesta osallistua hautajaisiin. Tässä kohden suutareilta ja tynnyrintekijöiltä on huomioitu vain yksi sääntö, sillä merkinnät hautajaisista löytyvät sekä vanhemmista että uudemmista sääntökokonaisuuksista. Useimmiten säännöissä käytetään termejä *'man vnd vrouwe'* ja *'broder vnd suster'*. Näin ollen voidaan sanoa, että sääntö on koskenut ammatissa toimivia miehiä ja naisia tasapuoleisesti. Sana-valintojen perusteella ei voida päätellä, tarkoitetaanko säännöissä aviovaimoa, mestarin vaimoa, leskeä vai itsenäisesti ammattia harjoittavaa naishenkilöä. Ichikawan mukaan kyse on useimmiten aviovai-
mosta tai leskestä, sillä leskiä velvoitti ammattikunnan jäsenyys miehen kuoleman jälkeenkin.²⁴²

4.3 Erot ja yhtäläisyydet Lyypekin ja Tallinnan välillä

Tarkasteltaessa aikuisikäen ehtineen käsityöläisnaisen asemaa Lyypekissä ja Tallinnassa on huomattavissa sekä eroja, että yhtäläisyyksiä (liite 1 ja 2). Kummankaan kaupungin käsityöläisammattikuntien säännöissä ei juuri löydy mainintoja, jotka koskisivat palkkatyöläisnaisia. Wiesnerin mukaan monet itsenäisinä palkkatyöläisinä toimivat naiset työskentelivät nk. kutsutuissa vapaissa ammateissa, jotka eivät kuuluneet kilta- ja ammattikuntajärjestelmään. Tämän perusteella on luonnollista, ettei heitä löydy ammattikuntasäännöistä. Tarvitaankin lisätutkimusta ja perehtymistä esim. kaupungin veroluetteloihin ja uusien kaupunkilaisten rekisteriin, jotta saamme lisätietoa palkkatyöläisistä Itämeren alueen kaupungeissa. Mielestäni molempien kaupunkien käsityöläisammattikuntien sääntöjen perusteella on mahdollista, että kaupungeissa on ollut itsenäisesti toimivia naiskäsityöläismestareita. Ammattikuntasääntöjen perusteella ei kuitenkaan voida varmasti todeta naisten toimineen mestareina, sillä lähteissä käytetty termi *frouwe* on liian monitulkintainen. Jos huomioidaan mestariksi pääsyn usein kovat edellytykset, mm. erilaiset maksut ammattikunnalle ja kaupunkilaisoikeudet (joka usein edellytti tiettyä varallisuutta), on todennäköistä, että mahdolliset naismestarit olivat lähinnä poikkeustapauksia.

Lyypekin ja Tallinnan käsityöläisammattikuntien statuuteista ainoastaan kahdesta löytyi maininta, joka sääteli aviovaimon ammatinharjoittamista. Puuttuvien mainintojen perusteella on tutkimuksessa tehty

²⁴⁰ KGA II, (-), 7r. *“Wan einer am ampte verstorbt er sei Meister oder Gesell, so sollen ... die amptsbrüder und schwestern [...] zum grabe folgen, würde aber einer von den amptsbrüdern oder gesellen ohne erheblich Ursache außbleiben, derselbe soll dem ampt ... [maksaa titty summa sakkoa]”*.

²⁴¹ Wissel 1971a, s. 120. *“It. Ok wanner dat ut unse broderscop en broder sterft edder en suster [...], de se biddet de vrowen edder mans, to volgende to der graven, und de dar nicht en kumpt, de genne breket en markpunt wasses.”*

²⁴² Ichikawa 1986, s. 100.

johtopäätöksiä, joiden mukaan naisten rooli käsityöläisammattikunnissa olisi ollut melko passiivinen. Kuitenkaan se, ettei naisista ole säännöissä juuri mainintoja, ei välttämättä tarkoita, että he olisivat olleet pelkästään sivustakatsojia. Hedelmällisempää on pohtia miksi ammatinharjoittamista koskevia mainintoja on niin vähän. Yksi mahdollinen selitys mainintojen puuttumiselle on se, että kotiteollisuuden perustuvassa talousjärjestelmässä yhteisön perusosana oli perhetuotantoyksikkö, jota johtivat mies ja vaimo yhdessä. Näin ollen ammattikunnan rajoitukset koskivat ensisijaisesti perhetuotantoyksikköä, eikä ammattikunnan välttämättä tarvinnut puuttua tuon yksikön sisäiseen työnjakoon. Molemmissa kaupungeissa suurin osa hameväkeä koskevista maininnoista liittyy naisten osallistumiseen sosiaalisiin tilaisuuksiin. Näitä hautajaisia ja juhlia koskevia mainintoja löytyy aina 1400-luvun alusta 1500-luvun alkuun saakka, eikä mitään muutosta ole havaittavissa. Tässä kohden on kaupunkien välillä havaittavissa kuitenkin selkeä ero. Tallinnasta löytyi useampia mainintoja koskien juuri hautajaisiin osallistumista kuin mitä Lyypekistä. Tämän perusteella näyttää siltä, että siellä on korostettu erityisesti käsityöläisammattikuntien uskonnollista ja sosiaalista roolia. Erona oli myös se, että Tallinnassa maininnat koskevat ainoastaan hautajaisia kun taas Lyypekistä kahden ammattikunnan säännöissä mainittiin myös yhteiset juhla-ateriat.²⁴³ Tämä ei kuitenkaan sulje pois, etteivätkö myös Tallinnan käsityöläisammattikunnat olisi järjestäneet yhteisiä juhla-aterioita. Kun tarkastellaan Tallinnan kiltojen järjestämiä juhlia, joissa myös naiset saivat olla osallisina ja muistetaan, että juuri juhlat olivat tärkeitä sosiaalisia tapahtumia, on mielestäni todennäköistä, että vastaavanlaisia on pidetty myös käsityöläisammattikunnissa.

Verrattaessa säännöissä olevia mainintoja naisten ammatinharjoittamisesta ja mainintoja, jotka käsittelevät erilaisia sosiaalisia tilaisuuksia, ovat jälkimmäiset siis runsaslukuisempia. Sen perusteella näyttäisi siltä, että naisten pääasiallisena toimintakenttänä olisi ollut kodin piiri ja työ perheen myymälä-verstaassa. Toiseksi heidän roolinsa käsityöläisammattikunnissa olisi koskenut lähinnä ammattikunnan järjestämiä tilaisuuksia, joihin he olivat oikeutettuja ja velvollisia osallistumaan. Sosiaalisten tilaisuuksien merkitystä ei kuitenkaan sovi aliarvioida. Isenmannin mukaan arvokkaiden hautajaisten järjestäminen yhteisön jäsenelle koettiin tärkeäksi. Lisäksi hautajaismenot olivat tärkeä veljellisen yhtenäisyyden ilmentäjä.²⁴⁴ Sosiaalisten juhlatilaisuuksien merkitystä kuvaavat myös ammattikuntien statuuteissa määritellyt rangaistukset, jotka olivat useimmiten vahaa tai olutta. Jälkimmäistä kului erilaisissa juhlissa tynnyrikaupalla ja vahaa tarvittiin puolestaan muun muassa kirkon kynttilöihin. Näin ollen se, että

²⁴³ Ks. taulukot liitteissä 1 ja 2.

²⁴⁴ Isenmann 1988, s. 308.

naisväen rooli korostui nimenomaan sosiaalisissa tilaisuuksissa, ei suoraan tarkoita, että heidän osallistumisensa ammattikunnan toimintaan olisi ollut täysin toissijaista.

Tutkimalla pelkästään käsityöläisammattikuntien sääntöjä vaikuttaa siltä, että aviovaimon rooli näissä yhteisöissä olisi ollut lähinnä passiivinen ja he olisivat osallistuneet toimintaan lähinnä miestensä kautta. Tässä kohden on huomioitava lähteiden normatiivinen luonne ja se, etteivät säännöt tai lait aina vastanneet todellisuutta. Säännöissä ei kielletä naisjäseniä eikä aviovaimon ammatinharjoittamista rajoittavia säädöksiä juuri ole. Onkin mahdollista, että aviovaimojen rooli käsityöläisammattikunnissa on ollut aktiivisempi kuin sääntöjen perusteella voidaan tulkita. Jonkinlaista osviittaa naisten aktiivisesta toiminnasta antavat Tallinnan suutareiden ja Lyypekin torikauppiaiden säännöissä esiintyvät kiellot, jotka kohdistuvat nimenomaan aviovaimojen aktiiviseen toimintaan myymälä-verstaalla ja torilla. Tarvitaan kuitenkin lisää tutkimusta ja perehtymistä myös muuntyyppisiin lähderyhmiin, jotta aviovaimojen todellinen toimintakenttä pystytään kartoittamaan myöhäiskeskiajan Lyypekissä ja Tallinnassa.

5. Lesken oikeudet ja velvollisuudet

Nykytutkijat tuntuvat olevan yhtä mieltä siitä, että lesket muodostivat keskiajan yhteiskunnassa oman erityisen ryhmänsä. Täysi-ikäisenä leski ei suoraan enää kuulunut kenenkään miehen holhousvallan alaisuuteen, vaan oli ainakin periaatteessa oikeudellisesti riippumaton. Leskellä oli usein oikeus jonkinlaiseen toimentuloon suhteessa omaan perintöönsä ja miehensä omaisuuteen. Joissain kaupungeissa lesket saattoivat toimivat alaikäisten lastensa huoltajina. Saharin mukaan leskillä oli siten melko laaja vapaus jokapäiväisessä elämässä. Hän kirjoittaakin, että leski, jonka elanto oli turvattu, nautti suurempaa vapautta kuin kukaan muu keskiajan naistyypeistä.²⁴⁵ Seuraavaksi on syytä tarkastella lähemmin, miten Tallinnan ja Lyypekin käsityöläisammattikunnat määrittivät lesken oikeudet ja velvollisuudet 1400-luvulla.

5.1 Käsityöläisammattin harjoittaminen

5.1.1 Uusiin naimisiin

Monissa Lyypekin käsityöläisammattikuntien säännöissä kehoitetaan leskiä menemään uusiin naimisiin. Suutarien sääntö vuodelta 1441 määrää ensimmäiseksi, että jos ammatissa toimivan naisen mies kuolee, tulee hänen vuoden ja yhden päivän kuluessa mennä uudelleen naimisiin, mikäli hän haluaa jatkaa ammattiaan: ”*Thom ersten, wann einer fruwen im ampte er man affstarvet, so schal se sick binnen jahres unnd dages wedder verendern; so se sick darinne vorsüth, schal se des ampts verfallen syn.*”²⁴⁶ Lyypekissä vuoden aikaraja on mainittu ainakin kukkarontekijöiden, meripihkaseppien pyöräntekijöiden ja suutarien säännöissä.²⁴⁷ Tämän perusteella Lyypekissä näyttää olleen melko tavallista, että leskelle annettiin vuosi aikaa solmia uusi avioliitto, jos hän halusi jatkaa ammattiaan. Säännöissä ei aina mainita, onko uuden aviomiehen oltava samasta ammattikunnasta, mutta on melko todennäköistä, että jos leski halusi jatkaa ammattia, oli myös uuden miehen harjoitettava samaa ammattia.²⁴⁸ Jatkossa tutkimuksessa käytetään tästä säännöstä nimitystä **yhden vuoden sääntö**.

Lyypekin meripihkaseppien säännöissä vuodelta 1470 on kokonainen oma osio, joka käsittelee leskiä ja meripihkanmyymistä. Erityistä tässä säännössä on leskille asetettu ikäraja: jos leski on alle 45-vuotias,

²⁴⁵ Shahar 1996, s. 95–96.

²⁴⁶ Wehrmann, Zunftrollen, 53, s. 413.

²⁴⁷ Wehrmann, Zunftrollen, 9, s. 187; 41, s. 353; 45, s. 368; 53, s. 413.

²⁴⁸ Vrt. Ichikawa 1986, s. 104.

tulee hänen vuoden kuluessa etsiä itselleen uusi aviomies saman ammattikunnan sisältä.²⁴⁹ Meripihkaseppien kohdalla on huomioitava, että leskiä koskevat määräykset ovat sääntölisäyksiä vasta vuodelta 1470, vaikka osa statuutista on peräisin jo vuodelta 1365. Joskus oli mahdollista saada myös jatkoaikaa uuden aviomiehen etsintään. Lyypekin pyöräntekijöiden vuoden 1508 säännön mukaan tulisi lesken vuoden aikana mennä uudelleen naimisiin. Jos leski ei vuoden aikana löydä uutta kumppania, on hänen tultava ammattikunnan vanhimpien luokse ja pyydetävä lisää aikaa aviomiehen etsintään, mikäli hän haluaa jatkaa ammattiaan.²⁵⁰ Lyypekin arkuntekijöiden säännössä, niin ikään vuodelta 1508, todetaan, että nuorella leskellä on kaksi vuotta aikaa mennä uudelleen naimisiin, jos hän haluaa jatkaa samassa ammatissa.²⁵¹

Tallinnan hampunkehrääjien säännössä vuodelta 1462 on useita kohtia, jotka koskevat lesken oikeuksia ja velvollisuuksia. Ensimmäisessä lesken asemaa käsittelevässä kohdassa todetaan, että miehensä kuoleman jälkeen vaimo saa harjoittaa ammattia vuoden ja yhden päivän kunhan hänellä on kelpo renki, kuten muilla [ammattikunnan] veljillä, ja hän noudattaa ammattikunnan sääntöä.²⁵² Säännön mukaan siis lesken toimeentulo on turvattu vuodeksi, ja sinä aikana hän voi etsiä itselleen uuden aviomiehen. Hieman myöhemmin säännössä todetaan, että jos leskellä ei ole poikia ja hän avioituu ammattikuntaan kuuluvan kisällin kanssa, on kisällin toimittava järkevästi ammattikunnan vaatimusten mukaisesti.²⁵³ Jos leski puolestaan avioituu jonkun hampunkehrääjien ammattikunnan ulkopuolisen kanssa, ei hän enää saa harjoittaa aiempaa ammattiaan.²⁵⁴ Ammatillisesta näkökulmasta katsottuna ei siis ollut yhdentekevää, kenen kanssa leski meni uusiin naimisiin.

Tallinnan suutareiden ammattikunnan sääntöjä on säilynyt kaksi 1400-luvulta. Vuoden 1416 säännössä ei ole mitään mainintaa, joka määrittelisi lesken ammatinharjoittamisoikeutta. Sen sijaan vuoden 1481 säännössä lesken asema on esillä ja sääntökohta noudattelee hyvin pitkälle Tallinnan hampunkutojien sääntöä. Miehensä kuoleman jälkeen leski saa harjoittaa ammattiaan vähintään vuoden, ja mahdollisesti

²⁴⁹ Wehrmann, Zunftrollen, 41, s. 353–354. Ks. myös Ichikawa 1986, s. 103; Arnold 1990, s. 20–21.

²⁵⁰ Wehrmann, Zunftrollen, 45, s. 362. ”*frouwe [...] schal sik vorandernn binnen jare daghes; schuth des nicht, so schal se kamen by de olderlude unde bydden eyen jar vordan.*“

²⁵¹ Wehrmann, Zunftrollen, 26, s. 256. „[...] *unde ejne junge vrouwe, nicht mjt swarer langer suke bewallen, schal sick in twen jarn voranderen offte des amptes entberen.*“

²⁵² KGA II, 642, 5r–5v. ”*Item welk man in vnseme Ampt vorsteruet vnd ene vrome vrouwe nalet de vrouwe mach des Amptes bruken iar vnd dach by sodamen beschede dat se vrome knechte holde gelikener anderen broder vnd dat se deme Ampte rechte do na der Schraa.*”

²⁵³ KGA II, 642, 5v. ”*Item welk vrome vrouwe de er man vorstoruen is vnd nenen zone en hefft vnd enem geselle wedder nympt yn vnseme Ampte de geselle schall deme Ampt don alle redelicheit gelik enem anderen gesellen.*”

²⁵⁴ KGA II, 642, 5v. ”*Item welck man ene vrome vrouwe nalet vnd de sik vorandert buten unße Ampte de en schall unses Amptes nicht mer bruken.*”

myös sen jälkeenkin. Jos lesken uusi aviomies on ammattikunnan ulkopuolelta, on lesken luovuttava ammatistaan.²⁵⁵ On erittäin todennäköistä, että tätä niin sanottua yhden vuoden sääntöä on noudatettu jo ennen vuotta 1481, sillä lait ja säädökset laahasivat usein tosielämän käytäntöä jäljessä. Ammatinharjoittamisesta on kenties ollut kiistaa leskien ja ammattikunnan välillä, ja siksi on katsottu tarpeelliseksi kirjata sääntö virallisesti ylös. Tarkasteltaessa kaikkia niitä Tallinnan ammattikuntien statuutteja, joissa on jokin maininta lesken oikeudesta jatkaa ammattiaan, selviää, että kaikki sääntökokonaisuudet sijoittuvat tutkittavan aikaspektrin loppupäähän vuosien 1453–1515 välille. Näyttää siltä, että Tallinnassa lesken oikeuksien kirjaaminen käsityöläisammattikuntien statuutteihin tuli tavaksi vasta 1400-luvun jälkimmäisellä puoliskolla. Tämän perusteella ei voida yksiselitteisesti sanoa lesken aseman parantuneen oleellisesti juuri vuoden 1450 jälkeen, vaan kyseessä voi myös olla lesken aiemmin vapaan aseman rajoittamisesta. Jokin muutos ihmisten ajattelussa kuitenkin näyttää tapahtuneen, koska ennen 1400-luvun puoliväliä Tallinnan käsityöläisammattikuntien säännöissä ei ole mitään mainintaa lesken oikeudesta jatkaa ammattiaan miehensä kuoltua. Muutoksen mahdollisiin syihin pureudutaan tarkemmin luvussa 5.2.2.

Edellisten käsityöläisammattikuntien statuuttien linjaa noudattelee myös Tallinnan kultaseppien sääntö vuodelta 1453.²⁵⁶ Säännön mukaan leski saa jatkaa ammattiaan kaikin tavoin yhden vuoden miehensä kuoleman jälkeen. Leskeä ei varsinaisesti velvoiteta menemään uusiin naimisiin, mutta se on todennäköisesti ollut erittäin suotavaa, sillä useimmiten juuri se on ollut ammatin jatkamisen ehtona. Tätä tukee säännön kohta, jossa todetaan, että leski saa jatkaa ammattiaan yhden vuoden, kuten Lyypekissä on oikeus ja käytäntö: ”[...] *alse da to lubeck eyn recht vnde gewonheit is.*”²⁵⁷ Lyypekissä yleisin leskenoikeus näyttää olleen juuri tämä yhden vuoden sääntö. Kultaseppien sääntökohdasta käy selkeästi ilmi, kuinka Lyypekin käsityöläisammattikuntien sääntöjä on käytetty Tallinnan vastaavien esikuvina. Tämä sopii hyvin yhteen sen tosiasian kanssa, että Tallinnassa oli keskiajalla voimassa lyypekkiläinen kaupunkioikeus. Huomionarvoista on kuitenkin se, että Lyypekissä lesken asemaa koskevia säädöksiä löytyy jo 1300-luvun lopulla kirjoitetuista käsityöläisammattikuntien säännöistä. Turkistenkäsittelijöi-

²⁵⁵ KGA II, 24, 7r. “*Wortmer alß eyn man vorsteruet uth dem ampt so mach de frouwe orer ampt bruken eynen Jar lanch vnd upholden. Id weret dan dat se sik voranderde buten dem ampte so mach vnd sall se des ampte nichtmer bruken [...].*”

²⁵⁶ Tallinnan kultaseppien vanhempi sääntö vuodelta 1395 (KGA II, 69) on erittäin huonokuntoinen, ja siksi vertailun tekeminen näiden kahden säilyneen säännön kohdalla on tässä työssä mahdotonta.

²⁵⁷ KGA II, 70, 5v: “*Item offte iemant von vnsem Ampte vorstorue vnde evne husfrouwe nalete, so sall vnde mach de sulue nagelatene vrouwe des amptes gebruken evn iar vnde dach na eres manes dode in aller mate gelijk eynem anderen in unserem Ampte sittende, alse da to lubeck eyn recht vnde gewonheit is.*”

den säännössä vuodelta 1386 leski voi lähes rajoituksetta jatkaa ammattiaan.²⁵⁸ Ensi näkemältä vaikuttaa siltä, että kyseessä olisi tietyn ilmiön siirtyminen tietyn kulttuuripiirin ydinalueelta periferiaan. Eli Hansaliiton johtavan kaupungin Lyypekin käytänteet olisivat pienellä viiveellä siirtyneet Tallinnaan. On kuitenkin liian suoraviivaista olettaa, että Tallinna ”imuroi” kaikki Lyypekissä voimassa olleet käytännöt ja lait. Onkin jätettävä perinteinen diffuusionäkemyks hetkeksi taka-alalle ja tarkasteltava molempia kaupunkeja omina erillisinä kulttuureinaan.²⁵⁹ Vaikka Hansa-liitto ja kaupunkien yhtäläiset lait muodostavat tutkimuksen laajemman kontekstin, nämä eivät suoraan tarkoita, että jokin tietty konteksti sallisi vain yhden tietyn ja samanlaisen toimintatavan. Ratkaisevia ovat aina paikalliset olosuhteet ja se miten ihmiset ne kulloinkin kokivat. Kääntäen voidaan todeta, että lesken asemaa määrittävien sääntökohtien ilmestyminen Tallinnan käsityöläisammattikuntien sääntöihin puoli vuosisataa Lyypekin jälkeen osoittaa, ettei vaikuttaminen ollut suoraviivaista, vaan paikallisilla olosuhteilla oli suuri merkitys. Muutoin olisi vaikea selittää, miksi Tallinnassa oltiin leskien suhteen niin paljon jäljessä, kun muutoin ammattikuntien säännökset olivat hyvin samankaltaisia molemmissa kaupungeissa.

Tallinnan tynnyrintekijöiltä on säilynyt keskiajalta kaksi sääntökokonaisuutta, joista vanhempi on vuodelta 1443 ja nuorempi vuodelta 1515. Vanhemmassa säännöstössä ei määritellä lesken oikeuksia tai velvollisuuksia. Sen sijaan vuoden 1515 säännössä on maininta lesken asemasta. Tynnyrintekijöiden kohdalla toistuu siis sama ilmiö kuin suutareilla, eli leskien asemaa koskevia määräyksiä on kirjattu vasta nuorempaan sääntökokonaisuuteen. Kuten edellä on käynyt ilmi, tämä seikka noudattelee Tallinnan yleistä linjaa. Tallinnan tynnyrintekijöiden säännön mukaan leski voi harjoittaa ammattiaan peräti kolme vuotta miehensä kuoleman jälkeen kuitenkin sillä ehdolla, ettei hän mene sillä välin uusiin naimisiin.²⁶⁰ Lyypekistä tiedämme, että pyöräntekijöiden ammattikunnan leskien oli mahdollista anoa lisää aikaa uuden aviomiehen etsintään, jos vuosi ei riittänyt. Tynnyrintekijät määrittelevät aikarajaksi kuitenkin suoraan kolme vuotta, eikä kyseessä ole lisääjän anominen. Tallinnan tynnyrintekijöiden sääntö on poikkeuksellinen myös siksi, että sen mukaan uuden aviomiehen on ”voitettava ammatti uudesta”. Monissa Tallinnan ja Lyypekin käsityöläisammattikunnissa oli myöhäiskeskiajalla tapana, että kisällin avioituessa (mestarin) lesken kanssa, kisällille suotiin helpotuksia tai erivapauksia.²⁶¹ Nämä helpotukset koskivat enimmäkseen killan ja ammattikunnan pääsymaksuja, mutta joskus eriva-

²⁵⁸ Wehrmann, Zunftrollen, 10, s. 192. Tarkemmin Ks. luku 5.2.4.

²⁵⁹ Vrt. Hyrkkänen 2002, s. 154–155.

²⁶⁰ KGA II, 473, 7r: “Ite yft eyn broder des amptes vorstürrie vnd lete eyne wedewe na de sulueste frowe zo verne ze zick in middeler tidj nycht vorandert mach dat amptd bruken na des mannes dode dre Iar lanck ghelick eynem anderen brodere des amptes vorandert ze zick ouers zo moth de man dat ampt uppet nye wynnen.”

²⁶¹ Esim. Wehrmann, Zunftrollen, 9, s.187; KGA II, (–), 3r.; Ks. Myös luku 3.2.1.

pauksia suotiin myös mestarin arvonimen saamisessa.²⁶² Kisälleille on ollut kannattavaa viedä leski vihille, sillä se merkitsi usein sosiaalisen aseman nousua ja mahdollisesti taloudellista vakautta. Lisäksi käsityöläisleski on ikään kuin jo valmiiksi ollut alansa huippuosaaja. 1500-luvulle tultaessa erityisesti killat, mutta myös käsityöläisammattikunnat, kiristivät jäsenpolitiikkaansa. Vuonna 1508 tehdyn päätöksen mukaisesti Tallinnan Pyhän Knutin killan jäseneksi hyväksyttiin vain saksalaisia.²⁶³ Tynnyrintekijöiden sääntöä onkin tulkittava juuri tätä taustaa vastaan. Sääntö on kirjoitettu aikana, jolloin killat ja ammattikunnat muuttuivat entistä suljetummiksi yhteisöiksi. Siksi on luonnollista, ettei mestarin arvoa enää välttämättä saanut ”puoli-ilmaiseksi” vain avioitumalla mestarin lesken kanssa.

Kuten edellisistä esimerkeistä voimme huomata, naiset olivat oikeutettuja jatkamaan ammattiaan miehensä kuoleman jälkeen, mutta toisaalta usein velvoitettuja menemään uusiin naimisiin. Sääntökohdat olivatkin kaksijakoisia: vaikka lesken toimeentulo oli turvattu vuodeksi, hänen tuli avioitua uudelleen halutessaan jatkaa ammattiaan pidempään. Rudolf Wissel huomauttaa, että käsityöläisammattikuntien huolenpito leskistä rajallista ja hän nimittää yhden vuoden sääntöä avioliittopakoksi.²⁶⁴ Kiltujen varhaisvaiheissa niiden säännöissä korostettiin jäsenten välistä avunantoa, mikä tarkoitti myös killan velvollisuutta huolehtia kuolleen jäsenen leskestä. Vastaavanlainen sääntökohta löytyy Tallinnan Pyhän Knutin killan säännöistä.²⁶⁵ Näin ollen myös käsityöläiskilloilla oli vähintäänkin moraalinen vastuu auttaa (mestarin) leskeä. Tämä tarkoitti luonnollisesti rahallisia lisäkuluja ammattikunnalle. Siksi on ymmärrettävää, miksi käsityöläisammattikunnan näkökulmasta lesken uudelleenavioituminen oli kannattavaa. Shaharin mukaan keskiaikaisten didaktisten kirjoitusten tekijät pitivät leskien uudelleenavioitumista luonnollisena asiana. Olikin tavallista, että nainen oli elämänsä aikana kaksi tai jopa kolme kertaa naimisissa.²⁶⁶ Käsityöläisammattikuntien sääntöjen perusteella leskien uudelleenavioituminen näyttää olleen melko tavallista 1400-luvun Lyypekissä ja Tallinnassa. Kaikissa niissä Tallinnan käsityöläisammattikuntien statuuteissa, joissa lesken asema on määritelty, on myös mainittu vähintään yhden vuoden aikaraja.

²⁶² Ichikawa 1986, s. 105.

²⁶³ Mänd 2005, s. 38; Margus ‚Der alte Schragen der St Kanutigilde’, artikla 75. Teoksessa Archiv der St. Kanutigilde s. lxxxi.

²⁶⁴ Wissel 1971b, s. 50.

²⁶⁵ Margus 1938, Pyhän Knutin killan sääntö.

²⁶⁶ Shahar 1996, s. 94–95.

5.1.2 Rengin tai kisällin otto

Uuden avioliiton lisäksi leski saattoi jatkaa ammatinharjoittamista rengin tai kisällin avustuksella. Lyypekin pyöräntekijöiden vuoden 1508 säännön mukaan oli leskellä mahdollisuus jatkaa ammattiaan ottamalla avukseen rengin, jos leski koki olevansa liian vanha mennäkseen uusiin naimisiin: ”*Dar sie denne ock to olt wer, ejnen man to nemen, so mach se wedewe blyven unde holden eynen knecht unde bruken des amptes, unde schal von deme ampte de halven vmplicht.*”²⁶⁷ Samalta vuodelta peräisin oleva arkuntekijöiden sääntö määrää myös, että jos leski on liian vanha tai sairas mennäkseen uusiin naimisiin, tulee hänen ottaa saman ammattikunnan renki avukseen, ja hän saa siten jatkaa ammattiaan elämänsä ajan. Tässä sääntökohdassa sanotaan lisäksi, että nuoremman naisen tulee kahden vuoden kuluessa mennä uudelleen naimisiin tai luopua ammatistaan.²⁶⁸ Shahar ja Opitz ovat esittäneet, että avioitumisikä myöhäiskeskiajan kaupungeissa oli korkeampi verrattuna varhais- ja sydänkeskiaikaan ja maa-seutuun. Opitzin mukaan pääsyyinä oli väestömäärän vähentyminen. Shaharin mukaan yleisesti pidettiin suotavana, että mies oli taloudellisesti vakavarainen ennen perheen perustamista.²⁶⁹ Nykytutkijat ovat yksimielisiä siitä, että monesti keskiajan nainen avioitui elämänsä aikana useammin kuin yhden kerran.²⁷⁰ Lyypekin meripihkasepät velvoittivat lesken menemään uusiin naimisiin, jos hän oli alle 45-vuotias.²⁷¹ Ehtiessään 45-vuoden ikään naisella saattoi siis olla takana jo useampi avioliitto. Tätä taustaa vastaan meripihkaseppien asettama ikäraja tuntuu ymmärrettävältä.

Joskus leski sai jatkaa ammattiaan niin kauan, kunnes hän oli saanut työstettyä tai myytyä edesmenneen miehensä hankkimat materiaalit ja tavarat. Lyypekin torikauppiaiden vuoden 1507 säännön mukaan miehen kuoleman jälkeen tulee lesken mennä ammattikunnan vanhimpien luokse, jotka sitten neuvovat häntä myymään miehensä ostamat tavarat.²⁷² Lyypekin nahkureiden vuodelta 1454 peräisin olevassa säännössä todetaan, että leski saa jatkaa ammattiaan täyspainotteisesti niin kauan, kun hänellä on nahkaa jäljellä ja hän pysyy ammatissa, eli ei mene naimisiin ammattikunnan ulkopuolisen kanssa. Lisäksi sanotaan, että jos leski ei halua mennä uudelleen naimisiin, mutta haluaa jatkaa ammattia, on

²⁶⁷ Wehrmann, Zunftrollen, 45, s. 368.

²⁶⁸ Wermann, Zunftrollen, 26, s. 256. “*Unnde wanner eyner fruwen des vorschreven amptes man affstervet, is se denne olt offie myt krankheyt bevallen, desulve mach eynen knecht holden dessulven amptes unde bruken dat ampt de tydt eres levendes, und don deme ampte dat derde part rechtlicheyt [...].*”

²⁶⁹ Opitz 1997, s. 287, 299; Shahar 1996, s. 177–179.

²⁷⁰ Ks. esim. Shahar 1996, s. 94, 177–180; Opitz 1997, s. 298–300.

²⁷¹ Wehrmann, Zunftrollen, 41, s. 353.

²⁷² Wehrmann, Zunftrollen, 21, s. 238. “[...] *wortmer storve de man, so schall se gan bij de olderlude, de scholen sse underrichten, er gudt to zellen, dat de man hefft ingekofft.*”

hänen otettava avukseen ammattikunnan kisälli, joka hoitaa nahan käsittelyn.²⁷³ Mielenkiintoisen nahkureiden säännöstä tekee sen kaksijakoisuus. Toisaalta lesken elanto turvataan ainakin hetkeksi ja luotetaan siihen, että hän pystyy työstämään nahat. Toisaalta ei kuitenkaan hyväksytä, että leski jatkaisi yksin ammattiaan lopun elämäänsä, vaan hänen pitää antaa päävastuu työstä kisällille.

Kisällin – tai rengin – ottaminen saattoi tarkoittaa kahta eri asiaa: joko kisälli otettiin pelkästään liiketoiminnan ylläpidon avuksi tai sitten kisälli otettiin myös uudeksi aviomieheksi. Jälkimmäinen tapaus on mielestäni todennäköisempi, koska kisälli oli ensinnäkin potentiaalinen aviomiesehdokka taitaessaan saman ammatin kuin leski. Toiseksi ammattikunnat suosivat leskien uudelleen avioitumista. Lisäksi lesken kanssa avioituminen saattoi helpottaa kisällin ryhtymistä mestariksi. Sääntöjen sanavalinnat antavat osviittaa siitä kummasta tapauksesta oli kyse. Lyypekin pyöräntekijät ja arkuntekijät käyttävät sanaa renki *'knecht'*. Jos leskeksi jäänyt nainen oli ikääntynyt tai sairas tuli hänen ottaa avukseen kirjaimellisesti **renki**. Kyseessä ei siis ollut uusi avioliitto. Sääntöjen käsitteet eivät aina ole yksiselitteisiä ja esimerkiksi Ichikawa tulkitsee, että arkuntekijän leski sai ottaa avukseen **kisällin**. Myös Lyypekin nahkureiden säännössä esiintyvä pronomini *'man'* on tulkittava kisälliksi. Tallinnan suutareiden vuoden 1481 säännössä puolestaan puhutaan kisällistä. Jos vuoden aikarajan kuluessa ammattikunnan kisälli *"eyn geselle van vnserem ampte"* haluaa ottaa lesken, tulee hänen tehdä ammattikunnan kanssa siitä sopimus.²⁷⁴ Suutareiden säännössä on selkeästi kyseessä avioliitto.

5.1.3 Yhdessä lasten kanssa

Tallinnan hampunkehrääjien säännön mukaan on leskellä mahdollisuus jatkaa ammattiaan yhdessä poikansa kanssa elämänsä loppuun asti, kunhan pojan isä on kuulunut kyseessä olevaan ammattikuntaan ja poika opettelee ammatin yhdessä äitinsä kanssa: *"Item welck vrome vrouwe dede eme sone beholt van eneme yn unseme Ampte vnd de sone mit der moder leret vnd mit er bruken wil zo mach de vrouwe mit deme sone dat Ampt bruken to eren dagen vry vnd gwyt."*²⁷⁵ Lyypekin kukkarontekijöiden statuuteissa leskiä kehoitetaan menemään vuoden ja yhden päivän sisällä uusiin naimisiin, jos he haluavat jatkaa

²⁷³ Wehrmann, Zunftrollen, 34, s. 316. *"Item so vor een man vth vnsem ampte vortervet unde ene husfrouwe nalet, de vrouwe mach gheren eren fullen tal, so lange dat ere loe waret, dat ere man eer nalaten hefft, so verne se in deme ampte bliff. Is dat denne zake, dat se denne wedewe will bliven, so mach een bedderve man in vnsem ampte se to zijk nemen vnde gheren tor weken vor eer III hude [...]."* Tässä kohden säännössä on hieman tulkinnan varaa, pitääkö lesken mennä uusiin naimisiin, koska käytetään sanaa *'man'* eikä *'geselle/knecht'*. Kuitenkin lause alkaa ehdolla: jos nainen haluaa pysyä leskenä *'wedewe bliven'* ja siksi olen tulkinnut että kyseessä olisi nimenomaan kisällin otto.

²⁷⁴ KGA, II, 24, 7r. *"[...]weret dar eyn geselle van vnserem ampte de bynnen dem Jar vmme des amptes willen de wedewe ... wolde de mach dat don vnd sall sik myt demen ampts vordregen [...]."*

²⁷⁵ KGA, II, 642, 5v.

ammattia. Kuitenkin samassa sääntökohdassa todetaan, että jos leskellä on yhteisiä lapsia ammattia harjoittaneen miehen kanssa ja hän haluaa jäädä leskeksi, saa hän jatkaa ammattia yhdessä näiden lasten kanssa niin kauan kuin hän haluaa.²⁷⁶ Lyypekin arkuntekijöiden leski saa jatkaa ammattiaan poikansa kanssa niin kauan kunnes poika tulee täysi-ikäiseksi.²⁷⁷ Sääntökohtien perusteella voidaan todeta, että tietyissä käsityöläisammattikunnissa lesken oli mahdollista jatkaa ammatinharjoittamista yhdessä lastensa kanssa. Keskiajan yhteiskunnassa lasten isän kuoltua heidän laillinen huoltajansa ei ollut heidän äitinsä vaan lähin miespuoleinen sukulainen.²⁷⁸ Huomionarvoista on myös Tallinnan hampunkehrääjien säännössä oleva maininta pojan oppimisesta äitinsä kanssa. Shaharin mukaan keskiajalla katsottiin, etteivät naiset olleet päteviä kouluttamaan oppipoikia tai kisällejä, ja sama päti myös leskiin, jotka jatkoivat miehensä ammattia.²⁷⁹ Kroemer puolestaan on sitä mieltä, että naiset saattoivat käsityöläisammateissa kouluttaa oppipoikia.²⁸⁰ Tallinnan hampunkehrääjät ainakin näyttävät pitäneen leskinaista päteväenä kouluttajana. Yhden sääntökohdan perusteella on toki mahdotonta saada kattavaa käsitystä kokonaistilanteesta Tallinnassa ja Lyypekissä. Kuitenkin sitä voidaan pitää yhtenä merkinä naisten työn arvostamisesta myös käytännössä.

5.1.4 Rajaton leskenoikeus

”Item welcke frouwen de wedewen werdet in unseme ampte, de mogen des amptes bruken na, alse se vore gadaen hebben, na older wonheit.“ Se nainen, joka meidän ammatissa jää leskeksi, saa harjoittaa ammattiaan niin kuin hän on aiemmin tehnyt, kuten on vanhan tavan mukaista. Näin todetaan Lyypekin parturien säännössä vuodelta 1480.²⁸¹ Lyypekin turkiksenteikijöiden moitteeton leski saa jatkaa ammattia niin kauan kuin haluaa, mutta kuitenkin sillä lisäehdolla, että jos hän menee uudelleen naimisiin ammattikunnan ulkopuolisen kanssa, on lesken luovuttava ammatistaan.²⁸² Molempien käsityöläisammattikuntien säännöt antavat leskelle luvan harjoittaa ammattiaan lähestulkoon ilman rajoituksia. On hyvin todennäköistä, että tässä kohtaa on kyseessä ollut nimenomaan mestarin leski. Tallinnan maalareiden vuoden 1513 säännön mukaan leski saa harjoittaa ammattiaan kaikin tavoin ja am-

²⁷⁶ Wehrmann, Zunftrollen, 9, s. 187. „[...] men hefft se kyndere van deme manne des amptes unde wil wedewe blyven, so mach se des amptes bruken myt den vorschrevenen kynderen, so lange alse se will.“

²⁷⁷ Wehrmann, Zunftrollen, 26, s. 257.

²⁷⁸ Isenmann 1988, s. 294–295. Tämä käytäntö vaihteli paikkakunnittain, sillä esimerkiksi Kölnissä nainen saattoi olla lasten virallinen holhooja.

²⁷⁹ Shahar 1996, s. 198.

²⁸⁰ Kroemer 1983, s. 144.

²⁸¹ Wehrmann, Zunftrollen, 4, s. 165.

²⁸² Wehrmann, Zunftrollen, 10, s. 192. *„Item stervet eines sulves here ute undem ampte, de ene berve unberuchtede vrowen naleet, de mach des amptes bruken, wo langhe dat se wil; men nympt se enen man buten dem ampte, so scal des amptes quiijt wesen.“*

mattikunnan tapojen mukaisesti, niin kuin mestari vielä eläisi.²⁸³ Tässä kohden on selvää, että kyse on nimenomaan mestarin leskestä. Vaikuttaakin luonnolliselta, että leski sai jatkaa ammattiaan, sillä hänellä oli siihen tarvittava tieto-taito, välineet ja valmis kauppasuhteiden verkosto. Kaupungin ja raadin kannalta myös tietynlainen jatkuvuus oli kannattavaa, sillä kotitaloudet olivat usein veronmaksu yksiköjä.²⁸⁴ Merry E. Wiesner on tutkinut naisen asemaa Etelä-Saksan killoissa ja käsityöläisammattikunnissa. Hänen mukaansa näyttää siltä, että erityisesti ennen 1400-luvun puoliväliä leski sai jatkaa ammattiaan vapaasti, sillä missään ammattikuntasäännöissä ei ole mainintoja häntä koskevista rajoituksista.²⁸⁵

5.2 Lesken asema käsityöläisammattikunnissa

5.2.1 Yhtäläiset mahdollisuudet

Edellisessä luvussa on tarkasteltu lähemmin naisten eri selviytymisvaihtoehtoja heidän jäätyään leskeksi. Tallinnan ja Lyypekin myöhäiskeskiajan käsityöläisammattikuntien säännöissä oli määritelty neljä eri vaihtoehtoa, miten lesken oli mahdollista jatkaa ammatinharjoittamista. Joissain tapauksissa tämä niin kutsuttu **leskenoikeus** (*Witwenrecht*) oli rajaton, eli leski sai jatkaa ammattiaan ilman suurempia rajoituksia. Lyypekissä leski sai jatkaa ammattiaan ilman rajoituksia partureiden ja turkisten käsittelijöiden ammattikunnissa. Tallinnassa puolestaan maalarin leskelle suotiin rajaton leskenoikeus. Toinen mahdollisuus leskelle jatkaa ammattiaan oli harjoittaa sitä yhdessä lastensa kanssa. Tämä sääntökohta löytyi sekä Lyypekin että Tallinnan materiaalista. Kolmas lesken vaihtoehtoista oli jatkaa ammattia palkkaamalla avukseen kisälli tai renki. Lyypekissä tämä vaihtoehto tuli yleensä kysymykseen silloin, kun leskeksi jäänyt nainen oli sairas tai liian vanha mennäkseen uusiin naimisiin. Vaikka Tallinnassa ei tällaisia ”lisäehtoja” säännöissä erikseen mainittu, on mielestäni hyvin todennäköistä, että samaa Lyypekin linjaa noudatettiin myös siellä. Useimmiten kysymys siitä, kuka oli sitten liian vanha, näyttää olleen tulkintakysymys, sillä ainoastaan Lyypekin meripihkaseppien säännössä mainitaan 45-vuoden rajapyykki. Erillistä mainintaa ikärajoista ei löydy tutkimistani Tallinnan statuuteista. Ylivoimaisesti yleisin molempien kaupunkien säännöissä mainittu vaihtoehto leskelle oli mennä uusiin

²⁸³ von Bonsdorff 1993, s. 55. “*Szo sal se dat ampt allikewel bruken vnnnd don des amptes rechticheyt also yfte de mester leuede.*”

²⁸⁴ Wiesner 1986, s. 160.

²⁸⁵ Wiesner 1986, s. 151. Wiesnerin tutkimus käsittelee naisen asemaa monista eri näkökulmista ja eri yhteyksissä, joista yhden osan muodostaa naisen asema killoissa, käsityöammattikunnissa ja kaupunkien tuotannossa. Vaikka tutkimus sijoittuu pääosin renessanssin ajalle, ulottuu hänen käsittelynsä usein myös 1400-luvun puoliväliin saakka.

naimisiin. Tyypillistä oli vuoden ja päivän aikaraja, jonka puitteissa lesken oli löydettävä itselleen uusi aviomies. Joissain tapauksissa leskelle annettiin kaksi vuotta aikaa mennä uudelleen naimisiin. Lyypekin pyöräntekijät antavat leskelle mahdollisuuden anoa lisääaikaa killan vanhimmilta mikäli sopivaa aviomiestä ei vuoden kuluessa ole löytynyt. Vastaavanlaista sääntökohtaa ei löydy Tallinnan ammattikuntien statuuteista.

Yli puolessa (8/14) niistä Lyypekin ja Tallinnan käsityöläisammattikuntien statuuteissa, joissa oli mainintoja lesken oikeuksista ja velvollisuuksista, leskelle annettiin useampi kuin yksi vaihtoehto jatkaa ammattiaan. Yleisemmin käsi kädessä kulkivat uuden avioliiton solminen tai kisällin palkkaaminen. Joissain tapauksissa uuden avioliiton vaihtoehdoksi annettiin ammatinharjoittaminen yhdessä lasten kanssa. Tallinnan hampunkehrääjät tarjoavat leskelle peräti kolmea eri mahdollisuutta jatkaa ammattia: lesken tuli joko mennä uusiin naimisiin, hankkia avukseen kisälli tai tehdä työtä yhdessä poikansa kanssa. Useassa ammattikuntasäännössä todettiin myös, että jos leski avioituu ammattikunnan ulkopuolisen miehen kanssa, ei hän voi enää jatkaa vanhassa ammatissaan. Tällä haluttiin estää vieraiden liittyminen ammattikuntaan. Tutkimistani käsityöläisammattikuntien säännöistä noin puolesta (Lyypekki 9/16 ja Tallinna 5/9) löytyi leskeä koskevia mainintoja. Tässä suhteessa kaupunkien välillä ei löytynyt suuria eroja. Maininnat myös sisälsivät samantyyppisiä määräyksiä, joten sisällön suhteen ei suuria eroja ollut havaittavissa. Leskiä koskevien mainintojen määrän ja sisällön perusteella ei voida todeta lesken aseman olleen huonompi jommassakummassa kaupungissa. Seuraavaan taulukkoon olen koonnut ammattikuntien leskiä koskevat maininnat.

TAULUKKO 1. Leskiä koskevat maininnat Lyypekin ja Tallinnan käsityöläisammattikuntien säännöissä.

Käsityöläis-ammattikunta	Vuosi	Udelleen naimisiin	kisällin/rengin palkkaaminen	yhdessä lasten kanssa	ilman rajoituksia	materiaalin työstö
Lyypekin turkiksenteijät	1386				X	
Lyypekin suutarit	1441	X	X			
Lyypekin nahkurit	1454		X			X
Lyypekin kukkarontekijät	1459	X		X		
Lyypekin meripihkasepät	1470	X	X			
Lyypekin parturit	1480				X	
Lyypekin torikauppiat	1507					X
Lyypekin pyöräntekijät	1508	X	X			
Lyypekin arkuntekijät	1508	X	X	X		
Tallinnan kultasepät	1453	X				
Tallinnan hampunkehrääjät	1462	X	X	X		
Tallinnan suutarit	1481	X	X			
Tallinnan maalarit	1513				X	
Tallinnan tynnyrintekijät	1515	X				

5.2.2 Lesken aseman muutos

Tallinnan käsityöläisammattikuntien sääntöihin eksplisiittiset maininnat leskien ammattiharjoittamisoikeudesta ilmestyvät 1450-luvun jälkeen. Lyypekistä lesken asemaa määrittelevä sääntökohta löytyy jo 1300-luvun lopusta. Kuitenkin suurin osa myös Lyypekin ammattikuntasääntöjen leskiä koskevista maininnoista on peräisin 1400-luvun jälkipuoliskolta ja 1500-luvun alusta, kuten oheisesta taulukosta voimme havaita. Wiesnerin mukaan monet ammattikunnat laajensivat ja tarkensivat sääntöjään vastaamaan vallitsevaa käytäntöä juuri 1400-luvun puolivälin jälkeen. Statuuteissa aiemmin käytetyt termit, kuten ”naispuoleinen mestari” ja ”oppityttö”, katoavat säännöistä, mikä Wiesnerin mukaan indikoisi sääntöjen kuvaavan silloista tilannetta. Hän huomauttaa, että ainoa nainen, joka säännöissä mainitaan erikseen, on mestarin leski. Hänen oikeuksiaan jatkaa ammattiaan rajoitettiin verrattuna aiempiin vuosikymmeniin, jolloin lesket saivat jatkaa miehensä ammattia niin kauan kuin halusivat.²⁸⁶ Ajallisesti tämä muutos sopii yhteen ennen kaikkea Tallinnasta tekemiini havaintojen kanssa, mutta se sopii myös Lyypekin materiaaliin. Wiesnerin teorian mukaan leskiä koskevat maininnat olisivat siis merkki lesken aseman huononemisesta. Pelkästään käsityöläisammattikuntien sääntöjen perusteella on mahdotonta

²⁸⁶ Wiesner 1986, s. 151, 157

yksiselitteisesti sanoa, mitkä todellisuudessa olivat lesken oikeudet harjoittaa ammattiaan Tallinnassa ennen 1400-luvun puoliväliä. Jonkinlaisesta muutoksesta sääntöihin ilmestyneet maininnat kuitenkin kertovat.

Sääntökohtien ylöskirjaaminen tuli tarpeelliseksi yleensä riitatapausten jälkeen.²⁸⁷ Lesken asema oli kenties aiemmin ollut ”liian epämääräinen” ja siihen haluttiin luoda jonkinlaista selkeyttä. Mahdollisesti lesken ja ammattikunnan välillä on ollut kiistaa ammatinharjoittamisesta. Jos kilpailu yhden käsityöläisammattikunnan sisällä oli kovaa, ei itsenäisesti ammattiaan harjoittava leski ollut miesten näkökulmasta hyvä asia, sillä hän saattoi estää jonkin uuden mestarin pääsyn ammattikuntaan.²⁸⁸ Tämä lie-nee yksi peruste sille, miksi ammattikunnat kannustivat ja velvoittivat leskiä avioitumaan uudelleen. Tällöin leskiä koskevien rajoitusten taustalla olisivat olleet ennen kaikkea taloudelliset syyt ja kiristynyt kilpailu. Arnold Soomin tutkimuksen mukaan sekä Tallinnan suutarit että tynnyrintekijät olivat huolissaan kiristyneestä kilpailusta keskiajan ja uuden ajan taitteessa.²⁸⁹ Tätä taustaa vasten on helppo ymmärtää, miksi ammattikunnat eivät halunneet lisää itsenäisiä ammatinharjoittajia vaan toivovat leskien avioituvan uudestaan.

Toisaalta käsityöläisammattikuntien statuuttien leskiä koskevat maininnat kertovat miesten tarpeesta kontrolloida naista, joka oli ilman virallista huoltajaa. Yksi tällainen keino oli kehottaa leskiä menemään uusiin naimisiin. Uudelleen avioitumisen ”porkkanana” leskelle taattiin oikeus jatkaa aiempaa ammattiaan. Tällöin voidaan katsoa rajoitusten kohdistuvan nimenomaan naissukupuolta kohtaan, eli taustalla olisi vaikuttanut sukupuolittunut ajattelutapa, jonka mukaan ainoastaan mieshenkilö oli kykenevä toimimaan mestarina. Leskiä koskevat säädökset voidaan nähdä myös positiivisessa valossa, sillä yhtä kaikki ne takasivat leskelle kuitenkin tietyt vähimmäisoikeudet. Muutamat säännöt antoivat leskelle jopa useita eri mahdollisuuksia jatkaa ammattiaan. Laillisesti lesken toimeentulo oli siis ainakin jollain tapaa turvattu miehen kuoleman jälkeen. Lisäksi lesken asema oli virallisesti tunnustettu ammattikunnan sisällä.

Vaikeampaa on vastata kysymykseen, mistä puuttuvat maininnat kertovat. Tutkimistani käsityöläisammattikuntien säännöistä seitsemässä Lyypekin ja neljässä Tallinnan säännössä ei puututa lesken ammatinharjoittamiseen lainkaan. Jos lesken oikeuksia ja velvollisuuksia ei mainita säännössä erikseen,

²⁸⁷ Wissel 1971, s. 109.

²⁸⁸ Vrt. Wiesner 1986, s. 33.

²⁸⁹ Soom 1971, s. 31, 56. Soomin tutkimus ajoittuu vasta 1600-luvulle. Sitä voidaan mielestäni käyttää myös tässä työssä apuna, sillä vastaavanlaista tutkimusta, joka sijoittuisi keskiaikaan en ole löytänyt.

voidaanko olettaa, että leskellä ei ollut oikeuksia juuri lainkaan ja hänen oli luovuttava ammatistaan. Vai indikoiko mainintojen puuttuminen puolestaan rajatonta leskenoikeutta, jota kenties pidettiin niin itsestään selvänä, ettei sitä tarvinnut erikseen mainita. Käsityöläisammattikuntien säännöistä ei käy ilmi, miksi leskiä koskevat määräykset lisättiin statuuotteihin. Jos noudatellaan Howellin ja Wiesnerin linjaa, joiden mukaan naisen asema kaupunkien elinkeinoelämässä yleisesti ottaen huononi tullessa uudelle ajalle, niin mainintojen puuttuminen olisi merkki lesken verrattain vapaista oikeuksista harjoittaa käsityöläisammattia. Näitä oikeuksia kiristettiin ja pienennettiin 1400-luvun kuluessa, mistä kertovat statuuotteihin lisätyt leskiä koskevat kohdat.

Yhtenä syynä muutokseen saattoi olla käsityöläisammattikuntien luonteen muuttuminen poliittisemmaksi. Lyypekissä käsityöläisammattikunnat vaativat aika ajoin itselleen (laajempia) poliittisia oikeuksia ja sen jäsenet saattoivat aktiivisina kaupunkilaisina ryhtyä jopa kapinaan.²⁹⁰ Leena Hakalan mukaan Tallinnassa alkoi 1400-luvun kuluessa muotoutua niin sanottu *Gemeine*, jossa osa alakaupunkia koskevista päätöksistä tehtiin raadin ja kolmen killan yhteissopimuksilla. Tämä menettely vahvisti käsityöläisten asemaa kaupungin päätöksentekoprosessissa.²⁹¹ Suurin osa Tallinnan käsityöläisammattikunnista kuului kaupungin käsityöläiskiltoihin, ja siten myös ammattikunnille avautui väylä poliittiseen päätöksen tekoon. Vaikka tämä väylä oli kapea, tuli käsityöläisammattikuntien toimintaan mukaan jonkinlainen poliittinen funktio. Martha C. Howellin mukaan naisten asema killoissa huononi, kun killat saavuttivat itselleen poliittista valtaa.²⁹² Tallinnassa ammattikunnat olivat saaneet poliittisen ulottuvuuden ja siksi koettiin tarpeelliseksi rajoittaa leskien itsenäistä ammatinharjoittamista, koska muutoin he olisivat ammattikunnan (täysvaltaisen) jäsenyyden myötä voineet osallistua jopa kaupungin poliittiseen päätöksentekoon. Tämä saattaa olla yksi syy siihen, miksi leskiä koskevat määräykset ilmestyivät käsityöläisammattikuntien sääntöihin. Jos näin oli, niin näyttää siltä, että myöhäiskeskiajan Lyypekin ja Tallinnan killoissa ja käsityöammattikunnissa oli sisäänrakentunut sukupuolittunut ajattelu, jossa naisen ensisijaisena vaikutusalueena nähtiin kodin piiri julkisen sijaan.

²⁹⁰ Vogel 1986, s. 60–64.

²⁹¹ Hakala 2000, s. 82. Ks. liite 2 ja luku 2.2.1.

²⁹² Howell 1988, s. 47–48. Howellin mukaan naisten määrä uusien kaupunkilaisten rekisteröintiluetteloissa romahti, kun kaupunkilaisuus (*citizenship/ Bürgerschaft*) sai poliittisen ulottuvuuden. Monin paikoin kilta tai ammattikuntajäsenyys edellytti juuri kaupunkilaisuutta eli kaupunkilaisoikeuksien saamista. Mm. Kölnissä ja Frankfurtissa tämä johti siihen, että naiset, joiden ammatinharjoittaminen edellytti kiltajäsenyyttä, joutuivat vaihtamaan ammatiaan, koska he eivät pystyneet omaksumaan (*assume*) kaupunkilaisuuteen liittyvää poliittista valtaa.

Muutoksen syytä voidaan etsiä myös tutkimalla kaupunkien taloudellisia rakenteita. 1400-luvun Hansakaupunkien talousjärjestelmä perustui kauppaan ja ennen kaikkea kotiteollisuuteen, jonka keskeisenä elementtinä oli perhetuotantoyksikkö.²⁹³ Tämä rakenne toi niille perheille, joilla oli tärkeä asema kaupungin elinkeinoelämässä, korkean työstatuksen. Arnold Soomin mukaan Tallinnan kultasepät olivat ammattiyhteisöjä ja korkeasti arvostettuja. Muutamissa Baltian kaupungeissa heidät jopa hyväksyttiin kauppiaskillan jäseneksi, ja myös Tallinnassa he yrittivät erota Pyhän Knutin killasta ja liittyä Suureen kiltaan.²⁹⁴ Voidaan siis ajatella kultaseppien omanneen korkean työstatuksen. Aikana, jolloin olut oli arkijuoma ja oluenpano tärkeä elinkeino, oli myös tynnyrintekijän ammatti elintärkeä.²⁹⁵ Tämän perusteella oli mahdollista, että myös tynnyrintekijöillä oli korkea työstatus. Tarkemmin sanottuna korkean työstatuksen saivat ne perhetuotantoyksiköt, jotka kuuluivat joko kultaseppien tai tynnyrintekijöiden ammattikuntaan. Perhetuotantoyksikössä työstatus koski sekä aviomiestä että aviovaimoa. Näin ollen myös kyseessä olevien ammattikuntien mestareiden leskillä oli korkea työstatus. Tallinnassa leskien ammatinharjoittamista koskevat määräykset lisättiin juuri mm. kultaseppien ja tynnyrintekijöiden statutteihin. Toisin sanoen lesket, joilla oli **korkea työstatus**, koettiin uhkaksi patriarkaaliselle järjestykselle, ja siksi heidän oikeuttaan harjoittaa ammattiaan itsenäisesti haluttiin rajoittaa. Howellin teorian mukaan naiset saavuttivat monin paikoin myöhäiskeskiajalla korkean työstatuksen, mutta menettivät sen uuden ajan kynnyksellä lähinnä kahdesta syystä. Ensiksi kun kaupunkien talouselämän rakenne muuttui, niin perhetuotantoyksikön menetti keskeisen asemansa talouden tuotannossa. Toisekseen naisten saavuttama arvostetumpi asema koettiin uhkaksi perinteiselle patriarkaaliselle järjestykselle.²⁹⁶ Tähän ajatusmalliin sopii myös se tosiasia, että Tallinnassa leskiä koskevat määräykset lisättiin statutteihin vasta 1400-luvun jälkipuoliskolla. On kuitenkin huomioitava, ettei leskiä koskevien rajoitusten ja korkean työstatuksen yhteys Lyypekin osalta ole niin selvä kuin Tallinnassa. Mahdollisen yhteyden selvittäminen vaatisi tarkempaa perehtymistä Lyypekin käsityöläisammattien väliseen hierarkiaan ja asemaan kaupungin talouselämässä.

Edellä on käsitelty muutamia mahdollisia syitä siihen, miksi 1400-luvun puolivälin jälkeen Lyypekin ja erityisesti Tallinnan käsityöläisammattikunnissa kiinnitettiin tarkempaa huomiota leskien asemaan. Voidaan sanoa, että muutokseen ovat vaikuttaneet poliittiset, taloudelliset ja sukupuoleen liittyvät syyt. Muutoksen takana olleiden syiden ja asenteiden kattava ja perusteellinen jäljittäminen vaatisi perehty-

²⁹³ Isenmann 1988, s. 340–343. Vrt. luku 4.2.2.

²⁹⁴ Soom 1971, s. 45.

²⁹⁵ Soom 1971, s. 31.

²⁹⁶ Howell 1986, s. 43, 178–181.

mistä myös muunlaisiin lähteisiin, esimerkiksi raadin tai oikeuden pöytäkirjoihin, joka tämän työn puitteissa on kuitenkin mahdotonta. Esimerkiksi Wiesnerin mukaan leskiä koskevat rajoitukset eivät olleet absoluuttisia, vaan lesket valittivat niistä usein kaupungin raadille.²⁹⁷ Tällaiset valitukset kertovat usein, miten lesket itse kokivat asemansa ja heitä kohtaan asetetut rajoitukset. Tarvitaankin lisää tutkimusta, jotta lesken todellinen toimintakenttä myöhäiskeskiajan Hansakaupungeissa voidaan selvittää.

²⁹⁷Wiesner 1986, s. 158. Jatkotutkimuksen tehtäväksi jää selvittää, onko Tallinnasta ja Lyypekestä säilynyt vastaavanlaisia leskien tekemiä valituksia ja mitä ne kertovat heidän asemastaan ja ammatin harjoittamisesta.

6. Siviilisäädyn vaikutus naisen käsityöläisammattin harjoittamiseen

Lyypekin ja Tallinnan käsityöläisammattikuntien statuuttien perusteella ei voida varmuudella todeta, saivatko naiset myöhäiskeskiajalla olla käsityöläisammattikuntien täysvaltaisia jäseniä. Aiemmassa tutkimuksessa naisten osallistuminen käsityöläisyhteisössä on nähty lähinnä passiiviseksi. Tätä on perusteltu sääntöjen maskuliinisilla sanamuodoilla ja sillä, ettei säännöissä juuri mainita naisia. Tulkinnoissa ei kuitenkaan ole huomioitu saksan kielen patriarkaalista luonnetta, johon kuuluu tyypillisesti maskuliinisen eli tunnusmerkittömän muodon käyttö tietyn sanan perusmuotona. Lisäksi usein passiivilauseissa käytetty indefiniittipronomini *'man'* voi viitata mies- tai naishenkilöön. Vasta viime vuosikymmeninä on virallisissa dokumenteissa yleistynyt miesten ja naisten erottelu possessiivisuffiksien *'-in/innen'* avulla. Näin ollen pelkästään maskuliinisten sanamuotojen käytöllä ei voida perustellusti sulkea naisia ammattikuntien ulkopuolelle. Vaikka naisjäseniä ei säännöissä usein suoranaisesti mainita, ei heitä myöskään kielletä. Puuttuvat maininnat eivät välttämättä kerro naisten vähäisestä osallistumisesta käsityöläisammattikunnan toimintaan tai ammattinharjoittamiseen.

Vain kolmesta tutkimastani käsityöläisammattikunnan säännöstä löytyi maininta piioista. Vähäisissä maininnoissa merkityksellistä oli se, että niissä piiat ja rengit oli rinnastettu keskenään ja piiat saattoivat periä ammatin. Näyttääkin siltä, että ainakin muutamissa ammattikunnissa on ollut naiskisleitä. Nuoren neidon mahdollisuus oppia käsityöläisammatti Lyypekissä ja Tallinnassa on riippunut paljolti siitä, minkä alan mestarin opissa hän oli. Käsityöläisammattikuntien säännöistä ei löytynyt kohtia, jotka olisivat määritelleet lasten työtä verstaissa. Tämä johtunee siitä, että lasten apu verstaissa oli tavallista, eikä sitä koettu tarpeelliseksi kontrolloida kodin ulkopuolisen instanssin toimesta. Sääntökohtia, jotka koskivat mestarin tyttären avioitumista, sen sijaan löytyi runsaasti. Usein näissä maininnoissa kisleille suotiin helpotuksia, jos hän avioitui mestarin tyttären kanssa. Ammattikuntastatuuttien perusteella voidaan todeta, että yleensä mestarin tytär sai jatkaa isänsä ammattia, jos hän avioitui saman ammattikunnan kislellin kanssa.

Lyypekin ja Tallinnan käsityöläisammattikuntien säännöistä löytyi runsaasti mainintoja, jotka koskivat lesken oikeutta jatkaa ammattiaan miehensä kuolemaan jälkeen. Tavallisesti leskellä oli neljä eri vaihtoehtoa. Lesken piti joko mennä uudelleen naimisiin, palkata avukseen kislellin, jatkaa työtä yhdessä

lastensa kanssa tai sitten hän sai jatkaa ammittiaan ilman rajoituksia. Jossain tapauksessa mainittiin myös reunaehtoja ikään tai sairauteen liittyen. Muutamassa tapauksessa leski sai jatkaa ammittiaan kunnes oli saanut keskeneräiset työt valmiiksi. Statuuttien perusteella lesken asema näyttää ollen yhtäläinen molemmissa kaupungeissa. Sen sijaan mainintoja, jotka olisivat koskeneet aviovaimon ammatinharjoittamista, ei säännöistä juuri löytynyt. Tämän perusteella on aiemmassa tutkimuksessa tehty johtopäätöksiä, joiden mukaan naisten rooli käsityöläisammattikunnissa olisi ollut vähäinen. Tulkintaa onkin syytä tarkentaa, sillä jo pelkästään leskiä koskevien sääntökohtien runsas määrä todistaa, että naiset harjoittivat aktiivisesti käsityöläisammattiteja. Syytä siihen, miksi aviovaimojen ammatinharjoittamiseen ei statuuteissa puututa, voidaan etsiä myöhäiskeskiaikaisten kaupunkien taloudellisesta rakenteesta. Kaupunkien tuotanto perustui kotitaloudelle, jonka rakennusosina olivat perhetuotantoyksiköt. Tässä perhetalouden muodossa tiukkaa sukupuoleen perustuvaa työnjakoa ei tarvittu, vaan työtehtävät jakaantuivat joustavasti avioparin kesken. Perheen asema kaupungin talouselämässä määräsi sille tietynlaisen työstatuksen, joka koski molempia aviopuolisoita. Koska perhe nähtiin kokonaisuena yksikönä, ei ammattikunnan tarvinnut puuttua sen sisäiseen työnjakoon.

Tilanne muuttui kun aviomies kuoli: nainen jäi ilman virallista holhoojaa ja leskenä hän oli nyt niin sanotusti perheen pää, eli samassa asemassa kuin muut aviomiehet. Lesken status siis erosi aviovaimon statuksesta. Käsityöläisammattikuntien säännöissä olevat maininnat leskistä voidaan tulkita kahdella tapaa. Ensiksi ne voidaan nähdä myönteisessä valossa, jolloin ne takaavat leskelle ainakin jonkinlaisen toimeentulon. Toisaalta niiden voidaan katsoa olevan määräyksiä, jotka rajoittavat lesken oikeutta harjoittaa ammittiaan. Verrattaessa lesken asemaa aviovaimon asemaan ammatinharjoittamisen näkökulmasta voidaan statuuttien perusteella sanoa, että aviovaimo on voinut harjoittaa ammittiaan kenties vapaammin kuin leski. Tulkinnassa on huomioitava, etteivät säännöt juuri anna meille tietoa siitä, mitä aviovaimot *todellisuudessa* tekivät. Käsityöläisammattikuntien sääntöjen perusteella voidaan kuitenkin sanoa, että siviilisääty on vaikuttanut naisen ammatinharjoittamiseen myöhäiskeskiajan Lyypekissä ja Tallinnassa.

Alun perin tutkimuksen tarkoituksena oli kartoittaa naisten toimintakenttää käsityöläisammattikunnissa 1400-luvulla eikä pureutua tarkemmin säännöissä mahdollisesti esiintyviin muutoksiin. Työn edetessä kävi kuitenkin ilmi, että erityisesti lesken asemassa tapahtui merkittävä muutos juuri 1400-luvun jälkipuoliskolla. Vanhemmissa ammattikunta säännöissä lesken asemaan ei yhtä poikkeusta lukuun ottamatta puututa. Eksplisiittiset maininnat lesken ammatinharjoittamisoikeudesta ilmestyvät molempien

kaupunkien statuutteihin vasta 1440-luvun jälkeen. Erityisen silmiinpistävää muutos on ammattikunnissa, joilta on säilynyt sääntöjä eri vuosikymmeniltä. Tutkijat ovat katsoneet puuttuvien mainintojen indikoivan sitä, että aiemmilla vuosisadoilla leski sai jatkaa ammattiaan vapaasti ilman rajoituksia. Lesken aseman muutokseen vaikuttivat taloudelliset, poliittiset ja sukupuoleen liittyvät syyt. Nousukauden jälkeen heikentynyt talouskasvu kiristi kilpailua ja monet ammattikunnat sekä killat muuttuivat entistä suljetuimmiksi. Raadin päätöksellä monissa kaupungeissa vähennettiin eri alojen mestareiden määrää. Näin ollen ammattikunnan näkökulmasta oli suotavaa, että leski avioituisi uudestaan, jotta itsenäisten ammatinharjoittajien määrä ei kasvaisi. Tallinnassa käsityöläisammattikunnat olivat saavuttaneet hieman poliittista valtaa ja sen myötä leskien ammatinharjoittamista pyrittiin rajoittamaan. Lisäksi sellaiset lesket, jotka olivat perhetuotantoyksikön mukaisesti saavuttaneet korkean työstatuksen, koettiin uhkaksi patriarkaaliselle yhteiskuntajärjestelmälle, ja siksi heidän ammatinharjoittamista pyrittiin rajoittamaan. Ajallisesti muutos lesken (ja naisen) asemassa sopii hyvin yhteen yleiseurooppalaisen kehityslinjan kanssa. Muun muassa Martha C. Howellin ja Merry E. Wiesnerin mukaan naisen asema kaupunkien työelämässä huononi 1400-luvun jälkipuoliskolta lähtien ja johti lopulta naisten sulkemiseen useiden ammattien ulkopuolelle 1600-luvun kuluessa. Näyttää siltä, että monet ilmiöt ja ideologiat, jotka johtivat yhteiskunnan perustavanlaaiseen muutokseen 1500-luvulla, alkoivat muotoutua jo 1400-luvun kuluessa. Tuon ajan yhteiskunta ei siis ollut staattinen, ja siksi on syytä ottaa tämä useissa tutkimuksissa sivuutettu aikakausi tutkimuksen kohteeksi.

Käsityöläisammattikuntien statuuteissa esiintyvillä kunniallisuusmaininnoilla on joissain tapauksessa saattanut olla vaikutusta ammatinharjoittamiseen. Ne koskivat kuitenkin yhtäläisesti sekä miehiä että naisia. Esisijaisesti kunniallisuusmaininnat ovat vaikuttaneet ammattikunnan arvostukseen ulkopuolisten silmissä ja ammattikunnan jäsenen arvostukseen yhteisön sisällä. Statuuttien perusteella näyttää siltä, että naisen asema on ollut myöhäiskeskiajalla melko yhtäläinen Lyypekin ja Tallinnassa. Tätä voidaan selittää sillä, että Tallinna kuului lyypekkiläisen oikeuden piiriin ja monet Lyypekin ammattikuntien statuuutit ovat olleet Tallinnan vastaavien esikuvina. Myös kaupunkien väestörakenne on hyvin samantyyppinen. Eittämättä myös Hansa-liitolla ja tiiviillä kauppasuhteilla on ollut oma vaikutuksensa. Naisen asemaan on vaikuttanut oleellisesti ammattikunnan asema kaupungin tuotannossa ja perheen asema kaupungin talouselämässä. Tutkimuksessa on käynyt ilmi, etteivät säännöt ja lait aina vastanneet käytäntöä. Siksi tarvitaan myös perehtymistä muunlaisiin lähdetyyppeihin, jotta naisten todellinen toimintakenttä käsityöläisammateissa voidaan selvittää ja jotta saisimme tietoa siitä, miten he itse ovat kokeneet omat olosuhteensa.

7. Lähde- ja kirjallisuusluettelo

Arkistolähteet

Tallinnan kaupunginarkisto

KGA: Kanuti gildi arhiiv – Archiv der St. Kanutigilde II. Archive der Handwerksämter

(–). Ampt Schragen der Vhrmacher kopio v. 1653 ja 1654

23. Schomaker Schraa v. 1416

24. Schuster Ampts Schragen v. 1481

70. Goldschmiede Schragen v. 1453

472. Böttcher Schragen v. 1435/1443

473. Böttcher Schragen v. 1515

511. Der Schroter Schrae (Schneider) v. 1413

549. Schragen der Thomslegeren, Sedeleren, Pistemakere vnd Gordelmakere v. 1459

554. Der Smede Schrae v. 1415

Nicht zur Kanutigilde gehörige Ämter:

642. Hanfspinner Schragen v. 1462

Painetut lähteet

C. Wehrmann 1878. *Die älteren Lübekischen Zunftrollen*. Grautoff, Lübeck.

Von Nottbeck, Eugen 1885. *Die alten Schragen der Grossen Gilde zu Reval*. Kluge & Ströhm, Reval.

Katalog des Stadtarchivs Tallinn, Abt. IV *Archiv der St. Kanutigilde*. Zusammengestellt von Aleksander Margus. Tallinna linnaarhiivi väljaanne, Tallinna 1938

Tutkimuskirjallisuus

Anz, Christoph 1998. *Gilden im mittelalterlichen Skandinavien*. Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen.

Arnold, Klaus 1990. "Frauen in den mittelalterlichen Hansestädten – eine Annäherung an die Realität". *Hansische Geschichtsblätter* 108 (1990), s. 13–29.

Dollinger, Philippe 1989. *Die Hanse*

von Bonsdorff, Jan 1993. *Kunstproduktion und Kunstverbreitung im Ostseeraum des Spätmittelalters*. (Suomen muinaismuistoyhdistyksen aikakauskirja 99), Helsinki.

von Brandt, Ahasver 1966. Die gesellschaftliche Struktur des spätmittelalterlichen Lübeck. Teoksessa *Untersuchungen zur Gesellschaftlichen Struktur der mittelalterlichen Städte in Europa*. Reichenau Vorträge 1963-1964. (Vorträge und Forschungen Band XI). Jan Thorbecke Verlag Konstanz, Stuttgart.

- von zur Mühlen, Heinz 1997. *Zur Fühgeschichte der Revaler Gilden. Teoksessa Reval Handel und Wandel vom 13. bis zum 20. Jahrhundert.* Toim. Angermann, Norbert & Lenz, Wilhelm. Institut Nordostdeutsches Kulturwerk, Lüneburg.
- Ebel, Friedrich 1950. *Forschungen zur Geschichte des lübischen Rechts.* I. Teil, Dreizehn Stücke zum Prozeß- und Privatrecht. (Veröffentlichungen zur Geschichte der Hansestadt Lübeck, Band 14). Max Schimdt-Römhild Verlag, Lübeck.
- Ebel, Friedrich & Schelling Renate 2001. "Die Bedeutung deutsches Stadtrechts im Norden und Osten des mittelalterlichen Europa – Lübisches und Magdeburger Rechts als Gegenstand von Kulturtransfer und Träger der Moderne". Teoksessa *Die Stadt im europäischen Nordosten.* Kulturbeziehungen von der Ausbereitung des Lübisches Rechts bis zur Aufklärung. Toim. Schweitzer, Robert & Bastman-Bühner, Waltraud. Aue Stiftung 12, Helsinki und Lübeck.
- Ennen, Edith 1980. "Die Frau in der mittelalterlichen Stadgesellschaft Mitteleuropas". *Hansische Gesichtsblätter* 98 (1980), s. 1–23.
- Ennen, Edith 1999 [1984]. *Frauen im Mittelalter.* (6. Aufl.). Verlag C.H.Beck, München.
- Erickson, Amy Louise 2005. The marital economy in comperative perspective. Teoksessa *The Marital Economy in Scandinavia and Britain 1400–1900.* Toim. Ågren, Maria & Erickson, Amy Louise. Ashgate.
- Isenmann, Eberhard 1988. *Die deutsche Stadt im Spätmittelalter.* Ulmer, Stuttgart.
- Hakala, Leena 2000. *Murros vai jatkuvuus?* Tukholman ja Tallinan killat myöhäiskeskiajalta uskonpuhdistukseen. Tampereen Yliopisto, historiatieteenlaitos, liseniaatin työ.
- Howell, Martha C. 1986. *Women, Production and Patriarchy in Late Medieval Cities.* The University of Chicago Press, Chigaco and London.
- Howell, Martha C. 1988. Citizenship and Gender: Women's Political Status in Norther Medieval Cities. Teoksessa *Women and Power in the Middle Ages.* Toim. Erler, Mary & Kowaleski, Maryanne, University of Georgia Press, Athens Georgia.
- Hyrkkänen, Markku 2002. *Aatehistorian mieli.* Vastapaino, Tampere.
- Ichikawa, Yoriko 1986. Die Stellung der Frauen in der Handwerksämtern im spätmittelalterlichen und frühneuzeitlichen Lübeck. Aikakauskirjassa *Zeitschrift des Vereins fü Lübeckische Geschichte und Altertumskunde (ZVLGA).* Band 66. Max Schmidt-Römhild Verlag, Lübeck.
- Korpiola, Mia 2004. *Between Betrothal and Bedding: The Making of Marriage in Sweden, ca. 1200–1610.* Gummerus Oy, Saarijärvi.

- Kroemer, Barbara 1983. "Über Rechtstellung, Handlungsspielräume und Tätigkeitsbereiche von Frauen in spätmittelalterlichen Städten". Teoksessa *Staat und Gesellschaft in Mittelalter und Frühen Neuzeit*. Gedankenschrift für Joachim Leuschner. Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen, s. 135–150.
- LeGoff, Jaques 1990. *Der Mensch des Mittelalters*. 2. Painos. Campus Verlag, Frankfurt am Main.
- Mänd, Anu 2005. *Urban Carnival*. Festive Culture in the Hanseatic Cities of the Eastern Baltic, 1350–1550. Brepols Publishers n.v., Turnhout, Belgium.
- Opitz, Claudia 1997. "Frauenalltag im Spätmittelalter (1250–1500)". Teoksessa Duby, Georges & Perrot Michelle, *Geschichte der Frauen*. Band 2: Mittelalter. Verlag Fischer Taschenbuch Verlag, Frankfurt am Main, s. 283–345.
- Salmesvuori, Päivi 2006. Pyhät, rippi ja mystiikka – kolme näkökulmaa seksuaalisuuteen keskiajalla. Teoksessa *Taivaallista seksiä. Kristinusko ja seksuaalisuus*. Toim. Ahola, Minna & Antikainen, Marjo-Riitta & Salmesvuori, Päivi. Tammi, Helsinki, s. 97–116.
- Shahar, Sulamith 1996 [1983]. *The Fourth Estate*. A history of women in the Middle Ages. (6. Edition). Routledge, London and New York.
- Soom, Arnold 1971. *Die Zunfthandwerker in Reval im siebzehnten Jahrhundert*. (Historie och Antikvitets Akademiens Handlingar, Historiska serien, 15. delen). Almqvist & Wiksell, Stockholm.
- Stedje, Astrid 2001. *Deutsche Sprache gestern und heute*. (5. Auflage). W. Fink, München.
- Uitz, Erika 1983. "Zur Darstellung der Stadtbürgerin, ihrer Rolle in Ehe, Familie und Öffentlichkeit in der Chronistik und in der Rechtsquellen der spätmittelalterlichen deutschen Stadt". Teoksessa *Jahrbuch für Geschichte des Feodalismus* 7 (1983). Akademie-Verlag, Berlin, s. 131–156.
- Vogel, Klaus A. 1986. Herrschaft und Autonomie. Die Beziehungen zwischen Rat und Handwerksämtern in spätmittelalterlichen Lübeck. Aikakauskirjassa *ZVLGA*, Band 66, s. 57–89.
- Wiesner, Merry E. 1986. *Working Women in Renaissance Germany*. Rutgers University Press, New Brunswick, New Jersey.
- Wissel, Rudolf 1971a. *Des alten Handwerks Recht und Gewohnheit I*. Toim. Ernst Schapler. (Zweite, erweiterte und bearbeitete Ausgabe). Einzelveröffentlichungen der Historischen Kommission zu Berlin, Band 7. Colloquim Verlag, Berlin.
- Wissel, Rudolf 1971b. *Des alten Handwerks Recht und Gewohnheit II*. Toim. Ernst Schapler. (Zweite, erweiterte und bearbeitete Ausgabe). Einzelveröffentlichungen der Historischen Kommission zu Berlin, Band 7. Colloquim Verlag, Berlin.

Wensky, Margret 1999. Mädchen- und Frauenbildung in der spätmittelalterlich-frühneuzeitlichen Stadt. Teoksessa *Mitteleuropäisches Städtewesen in Mittelalter und Frühneuzeit*. Toim. Janssen, Wilhelm & Wensky, Margret. Böhlau Verlag, Köln, Weimar und Wien.

Liitteet

Liite 1. Taulukko 1. Lyypekin käsityöläisammattikuntien säännöt

Käsityöläis- ammattikunta	vuosi	kunniallisuus- maininta	maininta pioista	mestarin tyttären avioituminen	osallistuminen		Lesken oikeudet	rengin palkkaaminen	lasten kanssa	ilman rajoituksia	materiaalin työstö
					hautajaisiin	juhliin	1. v:n sääntö				
Meripihkasepät	1360		X								
Oluenpanijat	1363										
Puutarhurit	1370		palkka								
Turkiksenteijät	1386	X		X						X	
Pellavankutojat	1425	X		X	X						
Puusepät	1428	X									
Messinginvalajat	1432	X									
Suutarit	1441										
Nahkurit	1454							X			X
Kukkarontekijät	1459	X		X			X		X		
Oluenpanijat	1462										
Meripihkasepät	1470	X					X	X 45v./sairas			
Parturit	1480	X			X	X				X	
Sekatavarakauppiaat	1504				X	X					
Torikauppiaat	1507	X									X
Pyöräntekijät	1508			X	X		X lisäaika	X vanha			
Kynttilänvalajat	1508	X									
Arkuntekijät	1508						X 2.vuotta	X sairas/vanha	X täysikäinen		
Meripihkasepät	1510			X							

Liite 2. Taulukko 2. Tallinnan käsityöläisammattikuntien säännöt

Käsityöläis- ammattikunta	vuosi	kunniallisuus- maininta	maininta piioista	mestarin tyttären avioituminen	osallistuminen		Lesken oikeudet	rengin palkkaaminen	lasten kanssa	ilman rajoituksia	materiaalin työstö
					hautajaisiin	juhliin	1. v:n sääntö				
Räättälit	1413			X	X						
Suutarit	1416		X		X						
Sepät	1415				X						
Puusepät	1420				X						
Tynnyrintekijät	1443				X						
Kultasepät	1453						X				
Kellosepät	1459			X	X						
Satulantekijät	1459				X						
Hampunkehrääjät	1462	X		X	X		X	X	X		
Suutarit	1481		X		X		X	X			
Maalarit	1513									X	
Tynnyrintekijät	1515				X		X (3 vuoden raja)				

Liite 3. Tutkimuksessa käytettyjen käsityöläisammattikuntien keskaialasaksankieliset nimet ja niiden vastineet saksan ja suomen kielissä (Taulukoiden 1 ja 2 järjestyksessä).

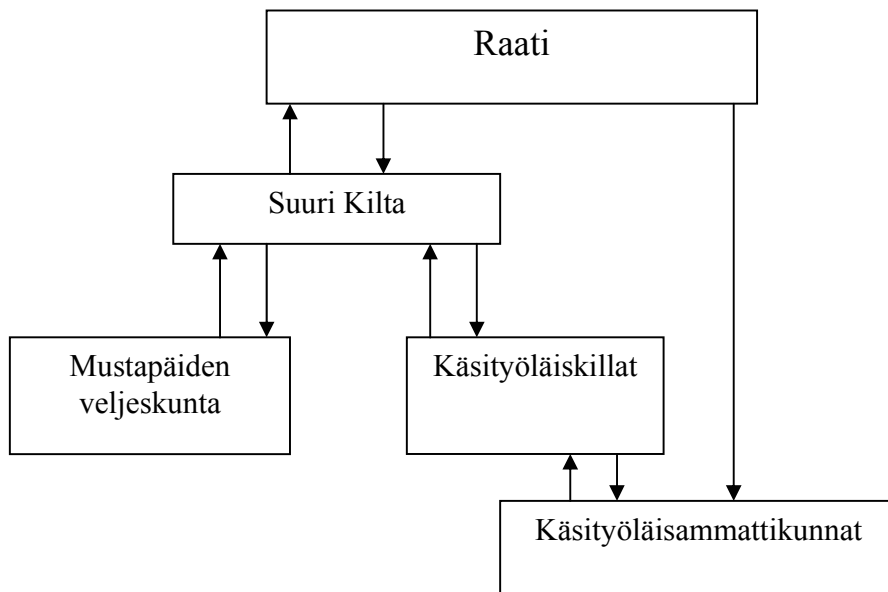
Lyypekki

Paternostermaker	Bernsteindreher	Meripihkasepät
Bruwer	Brauer	Oluenpanijat
Gherdener	Gärtner	Puutarhurit
Buntmaker	Buntfutterer	Turkiksenteijät
Lynen wevere	Leinweber	Pellavankutojat
Tymmerlude	Zimmerleute/Tischler	Puusepät
Apengeter	Rothgießer	Messinginvalajat
Schomaker	Schumacher	Suutarit
Lorer	Lohgerber	Nahkurit
Büdelmaker	Beutler	Kukkarontekijät
Barberer	Barberer	Parturit
Kremer	Krämer	Sekatavarakauppiat
Hoker	Hoker	Torikauppiat
Rademakere	Radmacher	Pyöräntekijät
Kerssengeter	Kerzengiezer	Kynttilänvalajat
Kistenmaker	Kistenmacher	Arkuntekijät

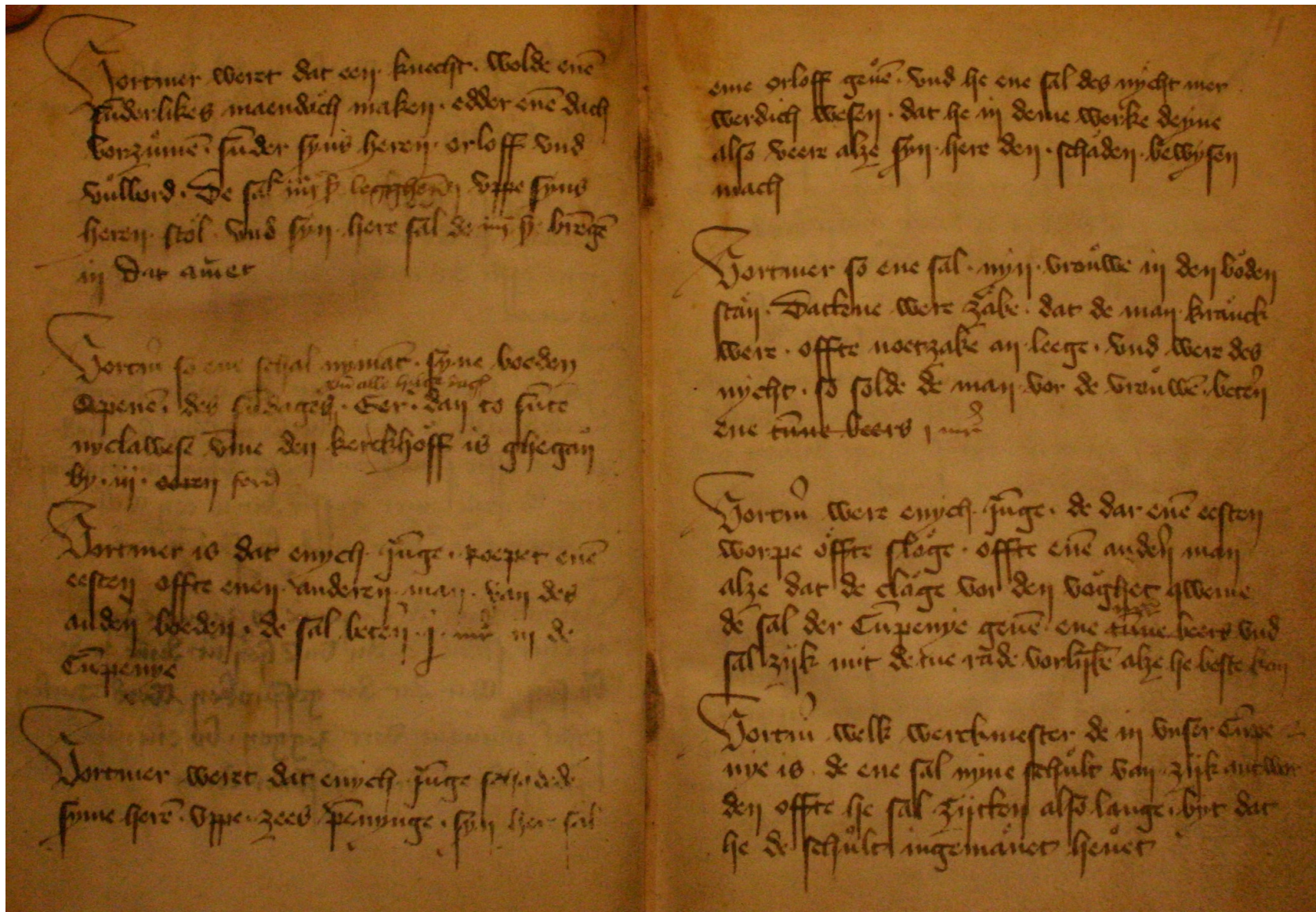
Tallinna

Schroter	Schneider	Räätälit
Smede	Schmiede	Sepät
Boddeker	Böttcher	Tynnyrintekijät
Goldsmiede	Goldschmiede	Kultasepät
Vhrmaker	Uhrmacher	Kellosepät
Sedeleren	Sattler	Satlantekijät
	Hanfspinner	Hampunkehräjäät
	Maler	Maalarit

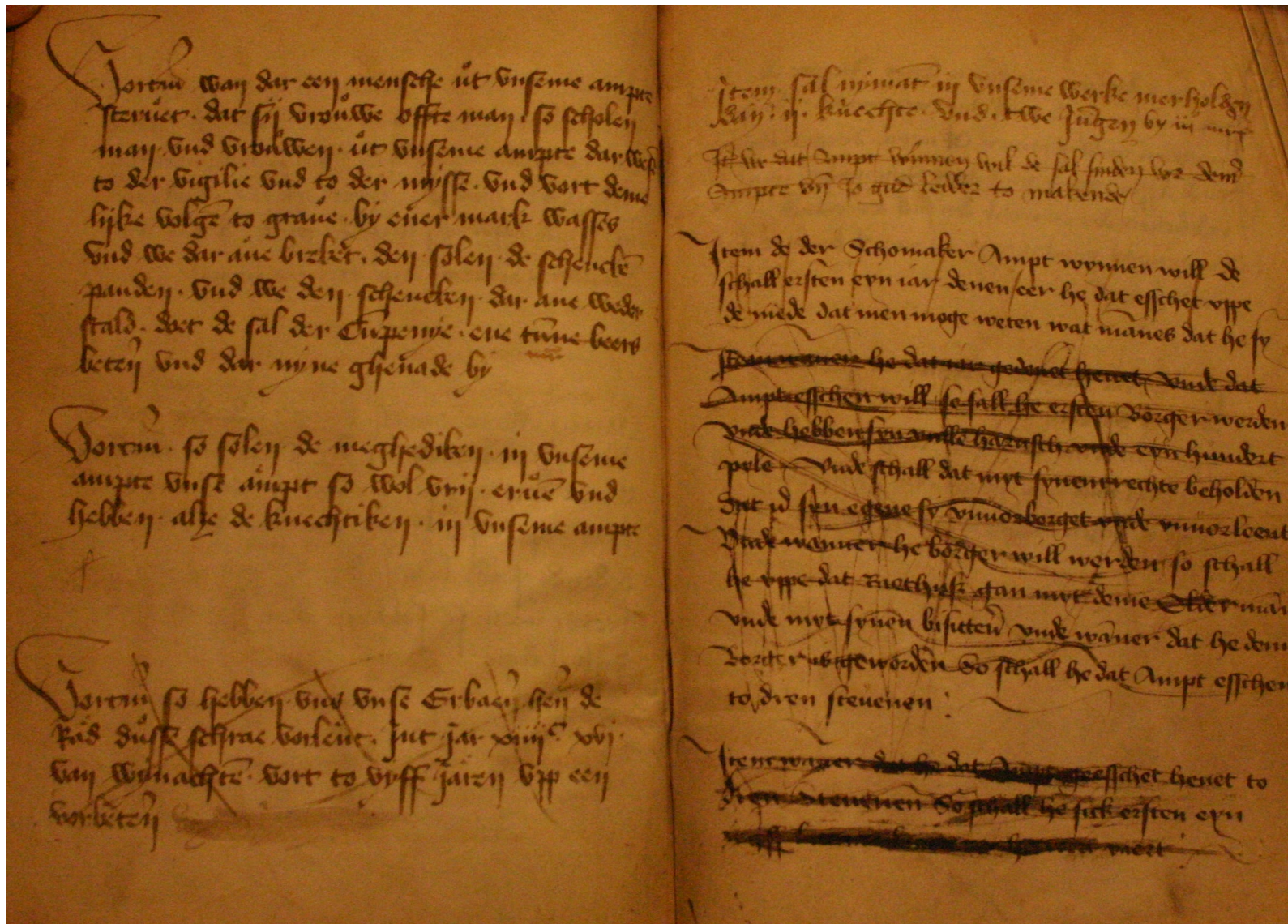
Liite 4. Kuvio 4. Tallinnan poliittisen päätöksenteon foorumi (*Gemeine*) 1400-luvun jälkipuoliskolla (Leena Hakalaa mukailleen, vrt. Hakala 2000, s. 80).

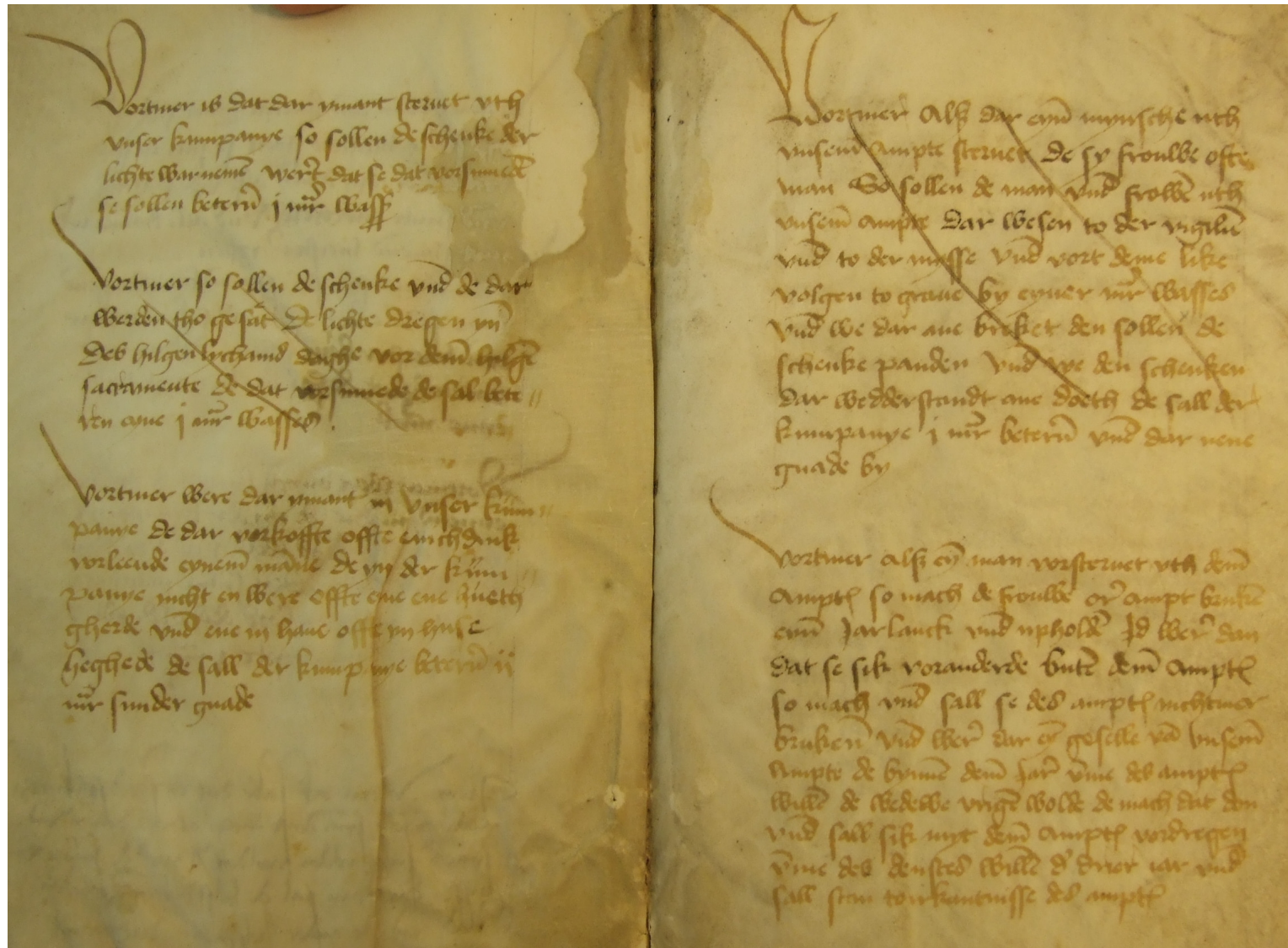
Liite 5. Kuva 1. KGA II, 23, Bl.3v.-4r. Tallinan suutareiden vuoden 1416 säännön maininta naisen verstaan hoitamisesta (4r.).

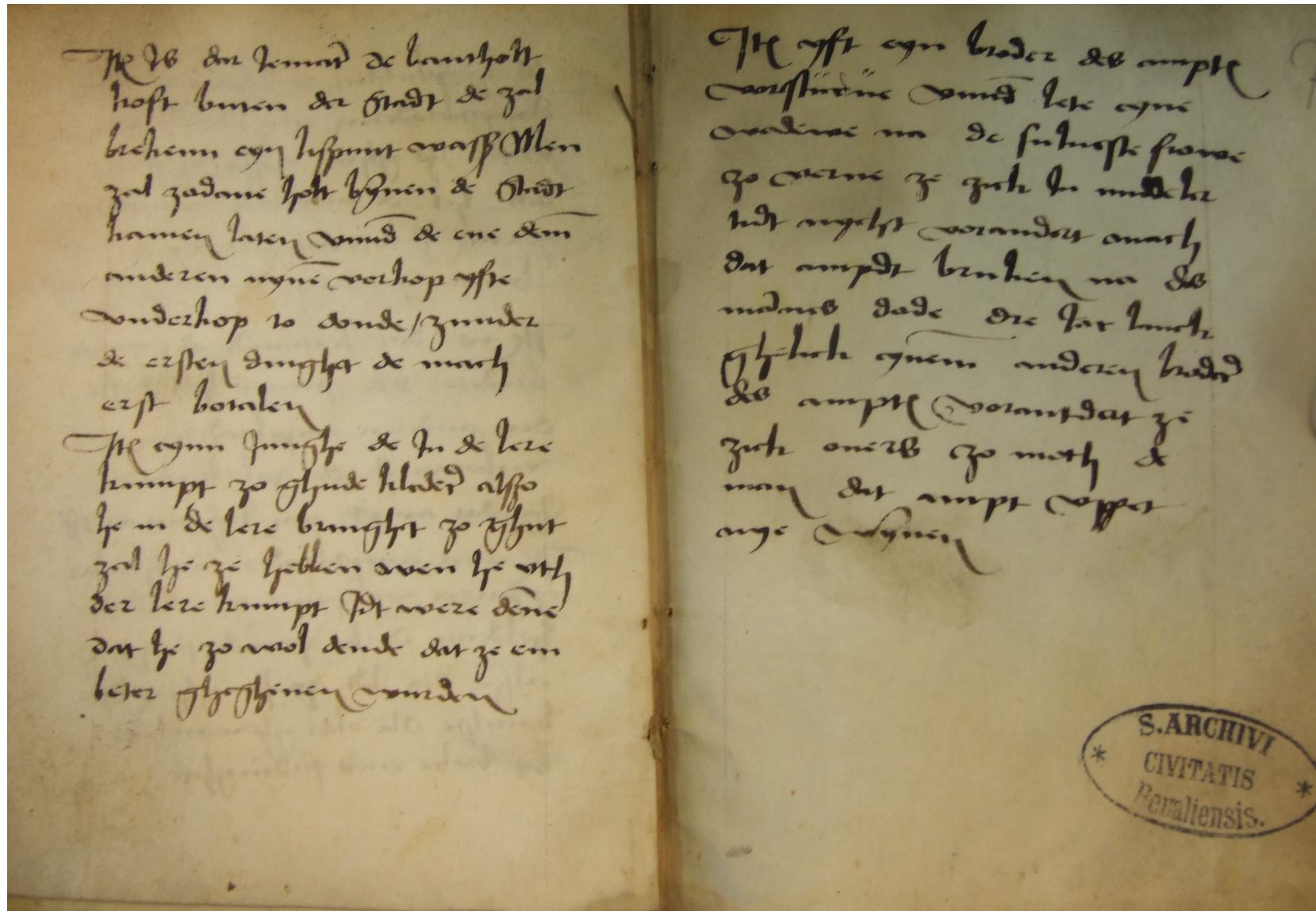
Liite 5. Kuva 2. KGA II, 23, Bl. 6v.–7r. Tallinnan suutareiden vuoden 1416 säännön maininta hautajaisiin osallistumisesta ja piian asemasta (6v.).

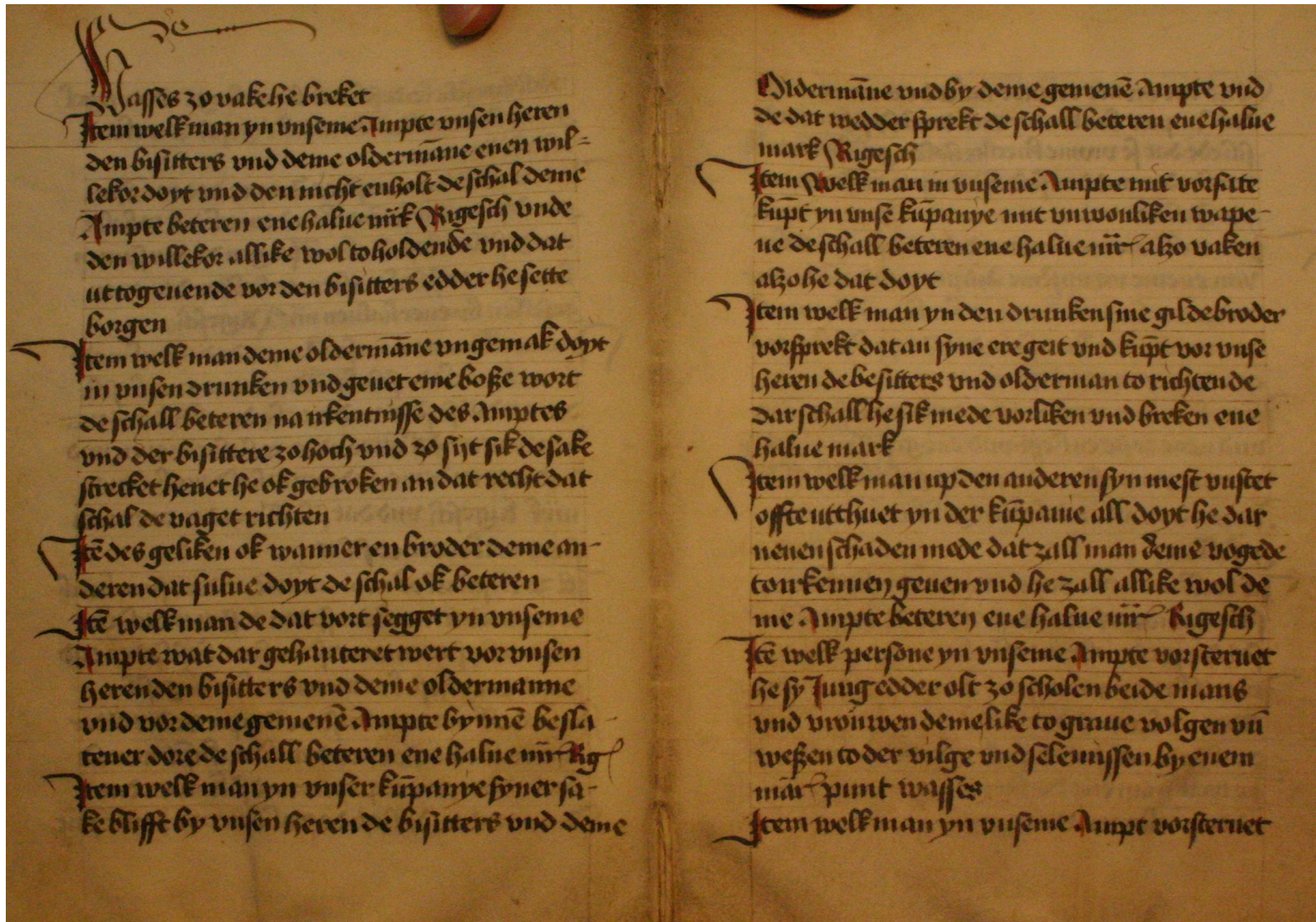
Liite 5. Kuva 3. KGA II, 24, Bl. 6v.–7r. Tallinnan suutareiden vuoden 1481 säännön maininta lesken oikeudesta jatkaa ammattiaan (7r.).

Liite 5. Kuva 3.KGA II, 473, Bl. 6v-7r. Tallinnan tynnyrintekijöiden vuoden 1515 säännön maininta lesken oikeudesta harjoittaa ammattiaan (7r.).

Liite 5. Kuva 5. KGA II, 642, Bl. 4v.-5r. Tallinnan hampunkehräjien vuoden 1462 säännön maininta hautajaisiin osallistumisesta (5r.).

Liite 5. Kuva 6. KGA II, 642, Bl. 5v.–6r. Tallinnan hampunkehräjien vuoden 1462 säännön maininta lesken oikeudesta jatkaa ammattiaan.

